

**ÇOCUK EDEBİYATINDA EZBER BOZAN ANLATI VE
İLLÜSTRASYONLAR**

Nazlı Enif DİPŞAR

211147201

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası Güzel Sanatlar Anasanat Dalı

Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Fatma KEÇELİ

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mayıs, 2024

ÇOCUK EDEBİYATINDA EZBER BOZAN ANLATI VE İLLÜSTRASYONLAR

Nazlı Enif DİPŞAR

211147201

ORCID: 0009-0000-1178-9797

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Disiplinlerarası Güzel Sanatlar Anasanat Dalı

Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Fatma KEÇELİ

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mayıs, 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

NAZLI ENİF DİPŞAR'ın "Çocuk Edebiyatında Ezber Bozan Anlatı ve İllüstrasyonlar" başlıklı tezi 24.05.2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası Güzel Sanatlar Anasanat Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç. Dr. Fatma KEÇELİ Maltepe Üniversitesi	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Emre ZENGİNEKEN Maltepe Üniversitesi	
Üye	Prof. Dr. Seçkin TERCAN Mimar Sinan Üniversitesi	

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez dönemimde, ufuk açıcı perspektifi, desteği ve sabrı ile yolcuğuma ışık tutan ve her zaman erişilebilir olma gayretiyle beni destekleyen çok değerli tez danışmanım hocam Doç. Dr. Fatma Keçeli'ye, akademik danışmanlığın ötesinde rehberlik, yol arkadaşlığı ile sonsuz destek olan değerli hocam Özer Anar'a teşekkür ederim.

Tüm tez sürecim boyunca yanımda dimdik duran, motivasyonumu kaybetmemem için çabalayan, birlikte öğrenme macerasını paylaşmaktan büyük mutluluk duyduğum sevgili eşim Hasan Emre Dışar ve farklı düşünme biçimi ile beni geliştirmeye devam eden biricik oğlum Emre Sinan Dışar'a, bana olan güveni ve inancı ile kendime olan inancımı kaybettiğim her anda yanımda bulduğum, normatif dünyanın düzenine çomak sokulabildiğini, toplumsal kalıpların bir kurmacadan ibaret olduğunu ve başka bir dünyanın her zaman mümkün olduğunu bana öğreten ilham kaynağım, umudu örgütleyen annem Begüm Yavuz'a teşekkür ederim.

Bana ve hayallerime inanan, ortak olan, birlikte başka bir dünyayı mümkün kılacağımız yarınlara için durmaksızın çalıştığımız mesai arkadaşlarım Özlem Gonca Yalçinkaya Akdağ ve Duygu Yayla'ya bu süreçteki destekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Nazlı Enif DİPŞAR

Mayıs, 2024

ÖZET

ÇOCUK EDEBİYATINDA EZBER BOZAN ANLATI VE İLLÜSTRASYONLAR

Nazlı Enif Dipşar

Yüksek Lisans Tezi

Disiplinlerarası Güzel Sanatlar Anasanat Dalı

Sanat Politikaları ve İşletmeciliği Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Doç. Dr. Fatma Keçeli

Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024

Çocukların anlam dünyasının henüz kalıp yargılarla sınırlandırılmadığı, düşünce biçimlerinin daraltılmadığı bir dünyada; imgeler, çocuğun kendine ve çevresine özgürce bakmasında ve kendini inşa etmesinde önemli bir rol oynar. Ancak, çocukların zihni/algısı hem bireysel olarak yetişkinler tarafından hem de toplumsal normlar ve çeşitli ideolojik aygıtlar aracılığıyla iktidar tarafından sistematik bir biçimde şekillendirilir.

Tahakküm ve hiyerarşik ilişkilere dönük eleştirel kuram bakış açısına göre; aile içerisinde bilgi, iktidar mekanizmasına dönüşmektedir. Ebeveynler, kültürün norm haline geldiği asimetrik ilişkiler sebebiyle çocuklarına yönelik iktidar ilişkisi kurmakta, onlardan daha bilgili, daha deneyimli oldukları inancıyla, onlar adına karar vermeyi zihinlerinde meşrulaştırmaktadırlar. Ancak ebeveyn olan yetişkinlerin edindikleri bilginin kaynağı da sorgulanmaya muhtaçtır çünkü onlar da benzer normatif sistemde büyümüş kişilerdir. Bu problemli yetişkin algısı çocuğa dair her alanda olduğu gibi çocuk edebiyatına da sızmış durumdadır. Çocukların kendi anlam dünyalarını özgürce keşfederek bulmalarına engel olan çokça didaktik ürün mevcuttur.

Bu araştırmada ‘doğru’ çocuk yetiştirmenin evrenselleştirilmeye çalışıldığı bir çağda, çocukların hangi normatif sisteme göre şekillendirildiği, bu sistemin çocuğa ve topluma nasıl bir getirisi ya da götürüsü olduğu sorularından yola çıkılmış ve toplumsal yapısökümün çocukların hayal dünyalarının özgürleştirilmesiyle gerçekleştirilip

gerçekleştirilemeyeceğine dair bir merakla inceleme yapılmıştır. Böylece iklim krizi, savaş, ayrımcılık, şiddet, travma, toplumsal cinsiyet, göç, ölüm gibi yetişkinlerin üzerine söz söylemekten kaçındığı ve çocuğu da bu konulardan uzakta tutmaya gayret ettiği hassas konulara odaklanmış resimli çocuk kitapları incelenmiştir. Çocuklarla konuşulmaktan kaçınılan bu konular, konuşulmadıkları için kaybolmazlar. Çocuklar, ayrımcılığa, eşitsizliğe, savaşa maruz kalır, yakınlarını kaybeder, göçe zorlanır ve iklim krizi sebebiyle eko-kaygı yaşarlar. Bu konuların görünür kılınmasından kaçınılması yerine, çocukların baş etme becerilerinin arttırılmasına yönelik bir tutum, yetişkinlerin de hayat pratiğinde birçok dönüşüme olanak sağlayabilir.

Araştırma boyunca çocukluk kavramının tarihsel, sosyolojik ve pozitivist bilimler açısından ele alınışına, çocuk gelişiminin tarihsel sürecine, yetişkinlerin çocuklara bakışına, resimli çocuk edebiyatının kurgulanış biçimine ve illüstrasyonların çocukların zihinsel yolculuğundaki etkilerine odaklanılmıştır. Özellikle okul öncesi dönemde çocukların zihinlerini özgür bırakarak, toplumsal normların ve bu normlar üzerinden şekillenen yetişkinlerin bakış açılarının dönüştürülebileceği ihtimalinden yola çıkılmıştır. Okul öncesi dönemde ebeveynlerin çocuklarla birlikte deneyimlediği illüstrasyonların, çocuklar ve ayrıca ebeveynlerin, üzerindeki etkisinin önemli bir dönüşüme yol açabileceği savunulmuştur. Bu bağlamda, yetişkin zihnindeki tabu konuların, illüstrasyonlarla örülmüş imgeler evreninde nasıl ele alınabileceği tartışılmış olup, bir yandan yetişkinlerin çocuklara bu kitapları okurken onların da bakış açılarının değişebileceği ve yetişkinin toplumsal inşasının yıkılabileceği bir alternatif dünya yaratmanın olanakları araştırılmıştır. Öte yandan resimli çocuk kitaplarının çocukların anlam dünyalarını özgürce oluşturabilecekleri ve kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkına sahip olabilecekleri bir dünya oluşturmaya yönelik ihtimaller üzerine durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çocuk, Çocuk Edebiyatı, İllüstrasyon, Kırılganlık

ABSTRACT

DISRUPTIVE NARRATIVE AND ILLUSTRATIONS IN CHILDREN’S LITERATURE

Nazlı Enif Dışar

Master Thesis

Interdisciplinary Fine Arts Department

Art Policies and Management Thesis Master's Program

Advisor: Assoc. Prof. Fatma Keçeli

Maltepe University Graduate Education Institute, 2024

In a world where children's understanding isn't yet confined by fixed judgments, and their modes of thought remain unrestricted, imagery plays a significant role in allowing children to freely perceive themselves and their surroundings, and in constructing their identities. However, children's minds/perceptions are systematically shaped both individually by adults and by power through societal norms and various ideological apparatuses.

From the perspective of critical theory directed towards domination and hierarchical relationships, knowledge within the family becomes a mechanism of power. Parents establish power relationships with their children due to the asymmetrical nature of cultural norms, legitimizing decision-making on behalf of children under the belief that they are more knowledgeable and experienced. However, the source of knowledge acquired by adult parents is also subject to scrutiny because they too are individuals who have grown up within similar normative systems. This problematic adult perception permeates children's literature as well, hindering children from freely exploring and discovering their own understanding of the world.

In an era where the universalization of "proper" child-rearing is attempted, this research explores the norms by which children are shaped and the implications of this system on

both the child and society. It investigates whether the dismantling of societal structures can be achieved through the liberation of children's imaginative worlds. Therefore, illustrated children's books focusing on sensitive topics such as climate crisis, war, discrimination, violence, trauma, gender, and death—topics that adults often avoid discussing and try to shield children from—are examined. These topics, when avoided, do not disappear. Children are exposed to discrimination, inequality, war, loss of loved ones, forced migration, and eco-anxiety. Instead of avoiding the visibility of these issues, adopting an approach that enhances children's coping skills could lead to significant transformations in adults' practical lives.

Throughout the research, childhood is examined from historical, sociological, and positivist perspectives, including the historical process of child development, adult perceptions of children, the construction of illustrated children's literature, and the effects of illustrations on children's mental journeys. The focus is particularly on the possibility that by freeing children's minds during the preschool period, the perspectives of adults shaped by societal norms and perceptions can be transformed. It is argued that the illustrations experienced by parents alongside their children during the preschool period can lead to significant transformations for both children and parents. In this context, the discussion revolves around how taboo subjects in the adult mind can be addressed within an imagery-based universe of illustrations. It explores the possibilities of creating an alternative world where adults' perspectives can change while reading these books to children, potentially deconstructing the social constructs of adults. On the other hand, it also delves into the potential of illustrated children's books to create a world where children can freely construct their understanding and have a say in matters that concern them.

Keywords: Child, Children's Literature, Illustration, Vulnerability

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	3
1.2. Amaç	4
1.3. Önem	4
1.4. Varsayım	5
1.5. Sınırlılıklar	6
1.6. Tanımlar	6
2. YÖNTEM	9
3. ÇOCUKLUK	11
3.1. Toplumsal Bir İnşa Olarak Çocukluk	11
3.2 Tarihsel Süreçte Çocukluk Kavramının Dönüşümü	16

3.3	Pozitif Bilimsel Açıdan Çocuğun Bilişsel Gelişimi.....	23
3.4.	Normatif Dünyanın Dayatmasına Rağmen Başka Bir Çocukluk Mümkün Mü?	32
4.	RESİMLİ ÇOCUK EDEBİYATI	40
4.1	Çocuk Edebiyatı Tarihi	42
4.2	Resimli Çocuk Edebiyatına Kırılgan Gruplar ve Hassas Konular	48
5.	BİR TASARIM VE ANLATI ARACI OLARAK İLLÜSTRASYON.....	57
6.	BULGULAR.....	66
6.1.	Varoluş Kaygısına Bir Rehber; Pezzettino	66
6.2.	İnsan Merkezçiliğe Karşı Nerede Bu Fil?	69
6.3.	İklim Krizinin Yarattığı Ayrımcılığa Rağmen Hoş Geldiniz.....	74
6.4.	Taştan Adımlar, Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu	79
6.5.	Ölüm, Ayrılık Korkusuna Nosotros	83
6.6.	Üzüntüye Karşı Umut; Kızıl Ağaç	86
6.7.	Boşanma ve Ayrılık Acısının Dönüşüm Süreci Ufaklık ve Canavar.....	92
7.	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
	KAYNAKÇA.....	106
	ÖZ GEÇMİŞ	114

1. GİRİŞ

Çocuklara yönelik kurgulanan eserler, oyunlar, edebi metinler ve onların görsel dünyası en az yetişkinlere yönelik olanlar kadar önemlidir. Görsel imgeler çocuğun çevresini ve etrafında olanları algılaması, yorumlayabilmesi ve geleceğe dönük planlarının şekillenmesinde oldukça etkilidir. “Resimli kitaplar hem görsel hem duyuşsal olarak çocuğun zihinsel ve duyuşsal gelişimine etki etmektedir” (Şirin, 2000, s. 154). Resimli kitaplar çocuğun resimlere bakarken her seferinde farklı bir detay görmesini, farklı bir hayal kurmayı anlamasını ya da algılamasını sağlar. Bu bakımdan da zihin açıcı özelliktedirler. Henüz dünyası kalıp yargılarla örülmemiş, bakış açısı henüz sınırlandırılmamış çocukların hayatı algılayışının; yetişkinler tarafından onlara uyguladıkları sansürden muaf ve özgürlükçü olduğunu söylenebilir.

Geçmişten günümüze tarihsel süreçlere bakıldığında yetişkinler tarafında çocuklar; şekli olmayan, şekil verilmek için bekleyen bir “hamur” olarak görülmektedir. O hamur, yetişkinin sözde maharetli ve bilen ellerinde yoğrulacak, sonunda da en ideal biçime kavuşacaktır. Toplumda doğruyu ve yanlış, güzeli ve çirkini bilen kişinin yetişkinler olduğu görüşü yaygındır. Fakat bu bilgi doğru değildir. “Anne ve babalık değerleri de bir sonraki nesle aktarılmayı istenen tutum, düşünce ve davranışlarla ilgili bilişlerin bütününe ifade etmektedir” (Dündar Zeypak, 2021, s. 52). Ebeveynler çocuğu yalnızca kendi doğruları doğrultusunda yetiştirme refleksi göstermez, aynı zamanda çocuklarını kendi ilke ve değerlerini bir sonraki nesle aktarmak konusunda bir araç olarak kullanarak da kendi varoluşunu dayatır. Dünya yetişkinlerin dünyasıdır ve yetişkin, çocuğun ne hissetmesi, ne öğrenmesi, nasıl bir yetişkine dönüşmesi gerektiğini bildiğini düşünerek hareket eder. Farklı kültürlerde ve aile yapılarında bu doğrular değişse de değişmeyen şey, yetişkinin çocuk karşısındaki hiyerarşik konumudur.

Bilen tarafın yetişkin taraf olması aslında tamamen yanlış bir önerme değildir. Yetişkinler dünyada çocuklardan daha fazla vakit geçirdikleri için hayatta daha fazla bilgiye sahiplerdir. Fakat bu bilgi elbette doğru ya da mutlak olan bilgi değildir. Bu bilgi

içerisinde kültürel kodlarla oluşan iktidar bilgisini de içermektedir ki bu bilginin meşruluğu araştırma süresince bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Yetişkinler, kendilerinde var olduğunu düşündüğü Foucaultvari bir ifade ile bilgi üzerinden iktidar kurarlar ya da bu bilgiyi bir iktidar aracına dönüştürürler. (2014)

İnsanlık tarihinin yüzyıllar boyunca hayatta kalmak ve varlığının devamlılığını sürdürebilmek için doğayı ve çevresini tanıması ve anlamlandırması gerekmiştir. On binlerce yıl öncesindeki bir insanın doğada hangi bitkiyi yediğinde zehirleneceğini deneyim ve gözlemlerle öğreniyor olması, onun hayatta kalmasını belirleyen bir bilgiydi. Bilgi, insanı ve çevreyi tanımanın, onu dönüştürmenin ve kullanmanın temel bir aracıdır. O çağlarda hayatta kalmak, hayatın temel amaçlarından biriydi. Sınıflı toplumlardan beri iktidar aracı olarak kullanılan bilgi, günümüzde hala bu bağlamını korumaktadır. İktidarda olan kimseler, bilgiyi kendi ilkeleri doğrultusunda manipüle ederek kendisine bağımlı olan toplumlar/gruplar/kişiler yaratmaktadır. Bu manipülasyon gücüyle elde edilen disiplin tehlikeli yapıdadır. *Deliliğin Tarihi* kitabında Foucault, iktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin gücü elinde bulunduranlar için ötekileştirme, damgalama, hapsetme, gözetleme, kontrol etme ve norm haline getirmenin önünü açtığını ifade etmektedir. (2017, s. 90-97)

Foucaultcu eleştirel teoriden yaklaşıldığında bilginin iktidar mekanizmasına dönüşmesi, toplumların en küçük birimi olarak adlandırılan aile yapısında da etkisini göstermektedir. Yaş üzerinden kurulan hiyerarşi yüzünden, daha deneyimli, daha bilgili olarak algılanan ebevenler çocukları ile iktidar ilişkisi kurmakta ve her şeyi onlardan daha doğru bildikleri inancıyla hareket etmektedir. Çocuklara kendi bilgilerini dayatan ve onları manipüle eden yetişkinler, bu yaklaşımlarını çocuk edebiyatına da sızdırmışlardır. Yetişkin bakış açılı çocuk edebiyatı eserlerinin baskınlığına karşın, çocukların kendi anlam dünyalarında gezinebilecekleri, özgürce keşfedip yorumlayabilecekleri iyi örnekler de vardır ve görünür kılınmalıdırlar.

Bu araştırmada doğru çocuk yetiştirmenin evrensel bir formülünün bulunmaya gayret edildiği bir çağda, çocukların normatif sistem öğretilerinin dışında bir deneyime nasıl sahip olabileceğine dair bir merakla araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda çocukluk

kavramına, çocuk gelişiminin tarihsel süreci ve günümüzdeki algısına, yetişkinlerin çocuklarla kurduğu iktidar ilişkilerine, çocuk edebiyatının kurgulanış biçimine, illüstrasyonların çocukların zihinsel yolculuğunda nasıl etki ettiğine değinilmiştir. Toplumsal kalıp yargıları ve ayrımcılığı önleyebilmek noktasında çocuklara verilen metinlerin ve illüstrasyonların onları özgürleştirerek toplumsal normları değiştirip dönüştürebilme ihtimalinin gerçekleştirilmesi boyutu tartışılmıştır. Bu noktada okul öncesi dönemde ebeveynlerin çocuklarla birlikte deneyimlediği illüstrasyonların onlar üzerindeki etkisi iki boyutlu incelenmiştir.

1.1. Problem

Yetişkinlerin anlam dünyasında tabu olarak belirlenmiş bazı konular, yetişkin olmayanlarla paylaşılmaya uygun bulunmamaktadır. Örneğin, doğanın geri döndürülemez tahribatından dolayı oluşan iklim krizinin gelecek nesiller için daha büyük bir tehdit olması, mülkiyet ilişkilerinin başladığı dönemlerden günümüze devam eden sınır krizinin günümüzde birçok iç ve dış savaşı tetiklemesi ve buna bağlı olarak göç dalgasının yayılmasının ülkeler içerisinde yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik krizler, öteki üzerinden kendini var eden iktidarın engellilik, ırkçılık, yaşçılık gibi farklı alanlarda ayrımcılık pratiklerini toplumsal norm haline dönüştürmesinin yarattığı toplumsal krizler, heteronormatif sistemin dışında kalan kimlikler bir yana kadın-erkek eşitliği konusunda dahi devamlı geri adım atılan toplumsal cinsiyet politikaları gibi konular yetişkin perspektifinden çocuklarla paylaşılmaması gereken konulardır. Peki bu konular neden paylaşımına uygun bulunmamaktadır? Çocukların anlam dünyasını oluşturması için gerekli olan konuların ne olduğunu belirleyen şey nedir ve kim tarafından belirlenmektedir?

Bu araştırmada incelenecek eserler iklim krizi, savaş, ayrımcılık, şiddet, travma, toplumsal cinsiyet, göç, ölüm gibi yetişkinlerin üzerine söz söylemekten kaçındığı, zorlandığı hassas konulara odaklanmış olanlardır. Çocukla konuşulmaktan kaçınılan bu konular, çocukların zihinlerine en az müdahale edilen alanlar olmak bakımından değerli görülmüş olup, çocukların anlam dünyasını keşfedebilmek bakımından kıymetli bulunmuştur. Bu bağlamda, yetişkin zihnindeki tabu konuların, illüstrasyonlarla örülmüş imgeler evreninde nasıl ele alındığı tartışılacaktır.

1.2.Amaç

Çocuk edebiyatında yaratıcı ve kalıp yargılardan arındırılmış, -çocuğa kendisinin dahil olabileceği boş alan bırakan- illüstrasyonlarla çocuğun ve hatta ona fiilen kitabı okuyan yetişkinin ezberinin bozulması mümkündür. Çocuk kitaplarının çocuk üzerinde etkileri farklı gelişim alanlarını etkilemektedir. Özellikle soyut dönemdeki çocuğun dünyayı algılayışında öncelikli olarak ikonlar ve çizimler vardır. Trafik levhalarında olduğu gibi, bu ikon, resim, illüstrasyonlar çocuğa hem hayal kurma imkanı verir hem de anlatılmak istenen konuyu basitçe algılaması için yardımcı olur. Kalıplar toplumun genel kuralları çerçevesinde oluşturulmuştur. Çocuk bizatihi kendisi kalıp dışıdır. Büyümek, çocukluktan çıkmak çocuğun kalıplarla çevrilmesi anlamına gelebilir ve özgür düşün dünyası ile arasına örülen duvarların tuğlaları tabulardan oluşmaktadır. Bu tabuları yıkmak, ezber bozmak mümkün müdür? Bu tez, bu soruya cevap aramaktadır.

Yetişkin için hassas ve kırılgan varlıklar olarak sınıflandırılan çocuklara; ayrımcılık, şiddet, savaş, mültecilik, yalnızlık, eşitsizlik, türcülük, cinsellik gibi konuları anlatmak kolay görünmemektedir. Türkiye toplumunda her biri bir tabu olarak değerlendirilen bu temalardaki çocuk kitaplarında çocukları sınırlandırmadan anlam dünyalarına katkı sağlanabilir mi? Geleneksel yaklaşımla, çocuğu birey sayan, her bireyin yüzleşmesi gereken konularla çocuğun da yüzleşmesi gerçeğini kabul etmiş eleştirel yaklaşım çarpışmaktadır. Geleneksel yöntemlere başkaldırı niteliğinde olan seçilmiş resimli çocuk kitaplarında hassas konuların ele alınışı, bilinç yükseltici bir araç olabilir mi? Bu araştırma ile bu sorular üzerinden tartışma yapılması ve literatüre bu alanda katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1.3. Önem

Çocuk illüstrasyonlarına yönelik yapılan araştırmaların çoğunluğunun kötü örnekleri eleştirme, ortaya çıkarma bir nevi ifşa etme üzerine örüldüğü gözlenmiştir. İyi örneklerin ön plana çıkarıldığı, incelendiği ve tartışıldığı araştırmaların nicelik açısından oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın önemi, çocuk edebiyatında kullanılan illüstrasyonların çocuğun zihninde dönüştüğü imgenin klasik kalıp yargıları kırma, ezber

bozma, özgürleştirme gücünün fark edilmesidir. Aynı ölçüde kitabı kendisi için okumamasına rağmen ikincil faktör olarak etkilenen ebeveynin zihnindeki kırılmaya, dönüşüme dair bir ışık tutması, araştırmanın bir diğer önemli konusudur. Seçilen tematik alanlar ise çocuk edebiyatının hassas konulara girebilmesi, bu konuların bir tabu olmaktan çıkması, toplumsal bir değişimin, sosyal bütünleşmenin anahtarlarından biri olmasına katkı sunması bakımından değerlendirmeye alınmıştır. Çocuğun yaratıcılığını arttıran, gelişim alanlarını destekleyen, farklı uyarıları harekete geçiren, biricikliğini gözetken resimli çocuk kitaplarını görünür kılmak, kötü örneklerin kalıplaştırıcı, tektipleştirici, ön kabulcü ve sıradan oluşlarını kendiliğinden ortaya çıkaracaktır.

1.4. Varsayım

İllüstrasyonlar alternatif çocuk edebiyatının ezber bozma gücünü artırır. Verili kodları yeniden üreten çocuk edebiyatında illüstrasyonlar hayal gücünü tetikler. İmgenin gücü sözün gücüyle savaştırmaz, imgenin dönüştürücü özelliği sözü adeta yutar, içinde eritir ve yeni bir söz üretir. Umberto Eco “*Sözel dil elbette her şeyi söyleyemez -mine kokusuyla biberiye kokusu arasındaki farkı sözcüklerle betimlemeyi bir deneyin- bu yüzden de, işaretlerden, el-kol hareketlerinden ve ses tonundaki iniş çıkışlardan yararlanmak zorundadır*” der. (2004, s. 21)

Çocuk, yetişkin tarafından pasif, edilgen, korunmaya muhtaç olarak tanımlanmaktadır. Çocuğun bakıma muhtaç, sevgiye muhtaç, öğretilmeye muhtaç olarak algılanan yoksunluk hali yetişkini daha bilge, daha güçlü ve daha kontrollü hissettirir. İktidar gücünü elinde bulunduran ve bu güç tarafından zehirlenme riski taşıyan yaş almanın kendiliğinden dönüştürücü bir deneyim kazandırdığı/bilgelik kattığı yanılgısından kaynaklı çocuk hakkında istediği gibi yorum yapma, söz söyleme hakkına sahip olarak görür. Bu “bilge yetişkin” halinin en çok gözlemlenebildiği alanlardan biri de çocuk edebiyatıdır.

“Çocuk edebiyatı abartılmamalıdır, herkes bir günde bir çocuk kitabı yazabilir, edebi bir metin veya eserden çok kolaylıkla yazılabilecek metinler, çizilebilecek resimlerden oluşur” kanısı yaygındır. Bu araştırmada söz konusu özgürleşmenin önce çocukta,

çocuğun anlam dünyasında ve karşılıklı etkileşime girdiği yetişkinde değişim ve dönüşüme yol açacağı varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Resimli çocuk kitaplarında ele alınan ölüm, göç, şiddet, toplumsal cinsiyet gibi hassas algılanan konularla ilgili olarak çocuklar açısından olumsuz olan örnekler araştırmaya dahil edilmeyecektir. Ülkemizde çocuk edebiyatı sektörünün kendi kendine uyguladığı kırılgan grupları dışlayan, yok sayan ya da sansürlenmiş kitaplar araştırmanın örnekleme yer almayacaktır. Olumsuz örneklerin ve bunların niye olumsuz olduğu üzerine yapılan çalışmaların fazlalığı düşünüldüğünde çocuk edebiyatında olumlu örnekleri görünür kılmak hedeflenmiştir.

İyi bir literatür taraması ile türlerine göre olumlu olumsuz örneklerle bir çalışma planlayarak çözümleme yapmak doktora tezi kapsamında olabileceğinden, olumsuz örneklerle değinmek ise yüzeysellik riskini arttıracığından olumlu örnek sınırına yönelik daraltılmaya gitmek uygun bulunmuştur.

Bu araştırmanın sınırlılıkları, Türkiye’de yazılan ve bu temalarda oluşturulmuş kitaplarının kısıtlılığı sebebiyle Türkçeye çevrilmiş resimli çocuk kitaplarında hassas konuların işlendiği ve çocuğun yaratıcılığını özgür bırakması bakımından olumlu olacak örneklerle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Çocukluk: Çocukluk sosyal bilimlerde yeni bir araştırma konusudur. Yeni çocukluk sosyolojisi, çocukluğu kültürel bir yapı içinde şekillenen ve dilin etkisiyle biçimlenen bir sosyal olgu olarak tanımlar. Farklı kültürlerde, çocukluk kavramı, toplumun normlarına ve değerlerine göre çeşitlilik gösterir. Postyapısalcı perspektife göre, çocuklar, dil yoluyla kültürlerinden gelen sembollerle etkileşime geçerler ve bu süreçte kimliklerini oluştururlar. Bilişsel gelişim bağlamında, çocukların düşünme yetenekleri ve zihinsel gelişimleri de kültürel etkenlere dayanır. Araştırma sürecinde çocukluk, bu tanımlar üzerinden değerlendirilecektir.

Toplumsal İnşa: Bir toplumun değerleri, normları, kuralları ve sosyal yapısının oluşturulması veya şekillendirilmesini ifade eden bir terimdir. Bireyler, sosyal etkileşimler, deneyimler ve sosyal kurumlar aracılığıyla toplum içinde belirli rolleri, normları ve değerleri öğrenirler. Dil, eğitim, aile, medya ve din gibi sosyal kurumlar, bireylerin toplumsal kimliklerini ve davranışlarını oluşturmada önemli bir rol oynar. Bu durum, zaman içinde toplumun evrim geçirebileceği ve değişebileceği bir süreçte işaret eder. Aynı zamanda, bir topluluğun kendi değerlerini ve kurallarını aktif olarak oluşturması veya değiştirmesi anlamına da gelir. Bu, bireylerin kolektif çabalarıyla şekillenen bir yapıya işaret eder.

Çocuk Gelişimi: Çocuk gelişimi, bir bireyin doğumundan ergenliğe kadar olan dönemdeki fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal değişimleri inceleyen bir disiplindir. Bu süreç, genetik faktörler, çevresel etkileşimler ve bireysel deneyimlerle birlikte karmaşık bir etkileşim ağı içinde gerçekleşir. Fiziksel gelişim, bedensel büyüme ve motor becerileri içerirken, zihinsel gelişim bilişsel yeteneklerin ilerlemesiyle ilgilidir. Duygusal gelişim, duygusal tepkilerin ve ilişkilerin evrimini içerirken, sosyal gelişim, bireyin çevresiyle etkileşim kurma ve sosyal beceriler geliştirme sürecini kapsar. Çocuk gelişimi, bireylerin yaşam boyu öğrenmelerini, davranışlarını ve kişisel kimliklerini şekillendiren kritik bir evre olarak kabul edilir.

Kırılganlık: Kırılganlık terimi, toplum içinde belirli zorluklara veya olumsuz etkilere karşı daha fazla risk altında olan grupları ifade eder. Kırılgan gruplar genellikle sosyal, ekonomik veya politik açıdan dezavantajlı konumda olan, savunmasız birey veya toplulukları içerir. Bu gruplar, maddi kaynaklara erişimde güçlük çeker, eğitim olanaklarından yeterince faydalanamaz, sağlık hizmetlerine eşit bir biçimde ulaşamaz veya sosyal ayrımcılıkla karşılaşır. Kırılgan gruplar, doğal felaketler, ekonomik durgunluklar veya sosyal değişimler gibi durumlarda daha fazla olumsuz yönde etkilenirler ve bu nedenle korunma, destek ve dikkate alınma ihtiyacı duyarlar.

Çocuk Edebiyatı: Çocukların duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerini desteklemek amacıyla özel olarak tasarlanmış yazılı veya sözlü eserleri kapsayan bir edebi türdür. Bu tür, genellikle renkli ve etkileyici görsellerle desteklenen öyküler, şiirler, masallar ve

diğer yazılı eserleri içerir. Çocuk edebiyatı sadece eğlendirici veya bilgilendirici bir araç olmaktan öte, toplumsal normların ve güç ilişkilerinin yansıtılması, sorgulanması ve dönüştürülmesi amacını taşımaktadır. Çocuk edebiyatı, kültürler arası iletişimi desteklerken, aynı zamanda toplumsal eleştirileri, eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri çocuklara iletme potansiyeline sahiptir. Çocukların düşünsel gelişimlerini desteklerken, onları çevreleyen dünyayı anlamalarına ve sorgulamalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmış metinlerdir.

İllüstrasyon: Metinsel bir çalışmayı veya kavramı daha iyi anlatmak, vurgulamak veya görsel olarak zenginleştirmek amacıyla kullanılan resim, çizim veya grafik türüdür. Genellikle kitaplar, dergiler, afişler, çocuk kitapları ve diğer yayınlarla birlikte kullanılan illüstrasyonlar, görsel anlatımın gücünü kullanarak okuyucuya içeriği daha etkili bir şekilde iletmeyi hedeflemektedir. Sanatsal ve yaratıcı bir ifade biçimi olarak, illüstrasyonlar farklı tarz ve tekniklerde olabilir; bu, gerçekçi resimlerden çizgi roman tarzına, karikatürlerden soyutlamalara kadar geniş bir yelpazede değişebilir. İllüstrasyonlar, metni destekleyerek okuyucuya daha derin bir anlama ve etkileşim fırsatı sunar, aynı zamanda görsel bir estetik katman ekleyerek eserin genel deneyimini zenginleştirmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, evren, araştırma grubu, veriler ve toplanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması süreci değerlendirilmiştir.

Araştırmanın evreni iklim krizi, savaş, ayrımcılık, ölüm, şiddet, varoluş, göç, toplumsal cinsiyet gibi yetişkinlerin hassas buldukları konuları işleyen resimli çocuk kitapları araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemi ile analiz edilecek resimli çocuk kitapları, içerdikleri konulara göre sınıflandırılarak seçilmiştir. Hassas konuları işleyebilme becerisine ve ezber bozma iddiasına göre belirlenecek kitaplar ve kullanılan illüstrasyonlar toplanmıştır. İklim krizi, savaş, ayrımcılık, ölüm, yas, şiddet, varoluş, göç tematik alanlarına ilişkin olarak *Ufaklık ve Canavar*, *Nerede Bu Fil?*, *Hoş Geldiniz*, *Taşın Adımlar*, *Pezzettino*, *Kızıl Ağaç*, *Nosotros* adlı kitaplar incelenmiştir.

İncelenecek olan resimli çocuk kitapları eleştirel teori ile ve söylem analizi yönteminden yararlanılarak çözümlenmiştir. Söylem, Foucault'a göre, tüm dünyayı ve insanları adlandıran, kodlayan, damgalayan ve şekillendiren ancak sınırları belirlenebilecek ve sarsılabilecek olan düşünceler, inanışlar, yargılar, değerler, semboller, kelimeler, harfler, kurumlar, normlar, gelenekler ve dilden oluşan; içerisinde birçok hiyerarşik yapıyı, güç ilişkisini bulunduran dev bir organizmadır. Söylem analizi, bu araştırmadaki anlam katmanlarını incelemeye olanak sağlamıştır. İkili karşıtlıklar üzerine eleştirel bir bakış açısı sunmaya olanak verecek eleştirel teori ile hem metnin hem imgelerin çözümlenmesine olanak sağlamıştır.

Araştırmada örnek kitapların seçimi, sınıflandırılması, çözümlenmesi aşamaları planlanmıştır. Sınırsız resimli çocuk kitapları arasından her ne kadar kalıpların dışına çıkılması ve ezber bozma iddiasına yönelik bir araştırma yapılsa da bu iddianın altlığını oluşturabilmek için normatif değerlere atıfta bulunabilmek gerekir. Çünkü dil ve söylem, kültürel normlarla etkileşimli bir biçimde kurgulanmaktadır. Farklı kültürlerde farklı normlar sistemi olması ve dilin söylem üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak

araştırma Türkiye’de yaşayan ve Türkçe bilen çocuklara yönelik kitaplar sınırı içerisinde kalmayı hedeflemektedir. Bu baēlamda yalnızca Türkçeye çevrilmiş resimli ocuk kitapları araştırmanın konusudur.

3. ÇOCUKLUK

3.1. Toplumsal Bir İnşa Olarak Çocukluk

Çocuk kavramı, günümüzde birçok farklı yönüyle tartışılmakta ve tarihsel süreçler, kültürel farklılıklarla ilişkilendirilerek toplumsal dönüşümlere göre ele alınmaktadır. Hukuksal olarak “*çocuk kavramı, ‘bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi’ anlamında kullanılır*” (Gökçearsan Çiftçi, 2023, s. 3). Yaygın düşünceye göre, yaşamını kendi idame ettiremeyecek durumda ve yetişkinlere bağımlı olarak ifade edilen çocuk; bebeklikle yetişkinlik arasında geçirilen bir dönem olarak belirtilmektedir. Fakat bu kavrama çocuk hakları, çocuk ihmal/istismarı, çocuk işçiler, çocuk politikası ve çocuk yaşta evlilikler üzerinden bakıldığında tanımlar farklılaşmakta ve muğlaklaşmaktadır.

Çocuklar, bir yandan benzer deneyimlerden geçerken öte yandan etrafında olup bitenlerden etkilenir, bununla şekillenir ve olup bitenleri etkiler. Çocuk iki farklı evrende vakit geçirerek öğrenir; ilki akranları ile karşılıklı etkileşim içerisinde kalarak deneyimlediği evren, diğeri ise başta ebeveynleri ve öğretmenleri olmak üzere çevresinde varlık gösteren yetişkinler tarafından pasif pozisyonda bırakılarak hayatı deneyimlemesi beklenen evrendir.

“Çocuk yaşlıları ile zaman geçirirken yetişkin dünyasının yasaları ve yaptırımlarını öğrenmek zorunda kalır. Toplumsallaşma denilen bu süreçte ilk önce ana-baba çocuğu başkalarının haklarına duyarlı olmaya şartlandırır. Sonra okulda şartlandırmalar devam eder” (Güçlü, 2016, s. 2).

Çocukluk dönemi her ne kadar günümüzde Birleşmiş Milletlere göre evrensel olarak 0-18 yaş arası insanlar olarak kabul edilse de bu konuda da geçmişten günümüze tartışmalar sürmektedir. Çocukluğun algılama ve düşünebilme yetisi edinmek bakımından bebeklik ile ayrı kavramlar olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret eden görüş yaygındır. Fakat bebekliğin ne zaman bittiği ve çocukluğun ne zaman başladığı konusu muğlak

görülmektedir. Bebeklik döneminin insanın simgeler ve sembolleri tanıma ve işleyerek düşünebilme yetisi edindiği 24 ayda bittiğine dair görüşlerin yanı sıra eleştirel becerileri

geliştiği 3-4 yaş döneminde bittiğine dair görüşler de vardır. Burada bir insanı bebek ve çocuk yapan şeyin temelde düşünme becerisi geliştirmekle ilişkilendirildiğini görmek mümkündür. Fakat çocukluğun bittiği yaşa gelindiğinde günümüzde hala tartışma konusu olan bir belirsizlik söz konusudur. Çoğu ülkede bu yaş on sekiz yaş olarak kabul görmüş olsa da Füsun Alver, çocukluk yaşının on beş kabul edildiği ülkelere ek olarak bu yaşın on ikiye kadar düştüğünü ifade etmektedir. Alver'e göre çocukların biyolojik ve doğal özelliklerine göre yapılandırılmayan çocukluk dönemi toplumsal ve kültürel olarak şekillendirilmektedir (Alver, 2004, s. 140-141). Günümüzde bir yandan erken yaşta evliliklerin önünü açmak için yasallaştırılması girişimine, diğer yandan İngiltere'de başlayan ve Amerika'da tartışmaya devam edilen trans çocukların hormon kullanımının yasallaşmasına ilişkin tartışmalara bakıldığında farklı kültürlerde ve farklı politik amaçlarda çocukluk yaşının tartışıldığını görmekteyiz. Bu da çocuk kimdir sorusunun doğrudan bir cevabı olamayacağını düşündürmektedir.

Çocukluğun ne olduğuna ilişkin beş temel konuya değinen Bob Franklin'e göre öncelikle çocukluk bir döneme ait tek bir evrensel deneyim değil, tarihsel ve kültürel bir inşadır. İkincisi, çocukluk döneminin iki yaş arasında kategorize edilmesi hem keyfidir aynı zamanda da tutarsızdır. Üçüncüsü, çocukların yetişkin olmayan kişiler olarak ifade edilmesi başlangıçta onları “düşük” statüye sahip kişiler olarak belirler ve negatif tanımlar. Bu üç tanımdan yola çıkarak Franklin dördüncü noktada çocuk kavramının bir dönem ya da beceri değil bir iktidar ilişki içerisinde belirlenen bir tanım olduğunu belirtir. Nihayetinde son olarak çocukluğun çok yeni bir buluş olduğunu vurgular. (Franklin, 1993, s. 21-23) Bu doğrultuda çocukluk kavramının bir toplumsal kurgu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat kavramın kurgu olduğunu söylemek, çocukluk döneminin yaşamımızın doğal bir gerçekliği olduğunu değiştirmemektedir.

Franklin'in görüşlerinden hareketle, geçmişten günümüze tarihin düşünsel olarak değişim ve dönüşümlerinin çocukluk üzerindeki tanımlamaları da şekillendirdiği görülmektedir. Pozitivist bakış açısına göre; insanın doğası evrenseldir, insan pasif bir varlıktır, toplumda

evrensel yasalar vardır ve bu yasalar doğru bir yöntemle ölçülebilir ve bilinebilir. Buna göre çocuk da evrenseldir, edigendir, toplum çocuğu belirler ve eğitmelidir. Bu anlayışa göre çocuk eğitilmezse sapmalara yol açar ve topluma dahil olamaz. Yorumcu bakış açısına göre; insan doğası gereği karmaşık bir yapıdadır, aktiftir, insana dair bilgiler özneldir ve yorumlama ile ulaşılabilir. Bu anlayışa göre ise çocuklar yetişkinlerden ayrı bir sosyal kategoridir, toplumu etkileyebilir, toplumsal bilgiyi dönüştürebilirdir. Postmodern bakış açısına göre ise insanların bir doğası olmadığı gibi insana dair tüm bilgiler tarihsel ve kültürel ve herhangi bir yöntemle doğru bilgiye ulaşamaz. Bu bakış açısına göre çocukluk değişken bir yapıdadır, toplumlardan toplumlara ve kültürlerden kültürlere değışkenlik gösterir, ancak bir söylem ya da bir imaj olarak çocukluktan söz edilebilir. (Şenol ve Taş, 2020, s. 190-193) Çocukluğun kendine özgü bir kategori olarak ele alınmaması ve aslında insan olarak ifade edilse de yetişkinlerin dünyasının bir uzantısı olarak değerdendirilmesi tarihsel bir olgudur.

Günümüzde sosyo-kültürel bir kavram olarak ele alındığında çocukluğun toplumsal norm ve değerlere göre belirlendiği görölmektedir. Çocukluk bir biyolojik kavram olarak değil, tarihsel ve sosyolojik bir kavram olarak ele alınmalıdır. Yeni çocukluk sosyolojisine göre “*çocukların yetişkinler gibi ve onlardan farklı ihtiyaçları, ilgileri, beklenti ve çıkarları olduğu, çocukların toplumsal gerçekliği inşa etmek ve yorumlamak gibi pratiklere sahip sosyal aktörler oldukları*” vurgulanmalıdır (Dündar Zeypak, 2021, s. 41). Yeni çocukluk sosyolojisinde ortaya atılan chidism kavramı iki farklı, fakat birbirini aynı zamanda tamamlayan anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan biri “çocuk düşmanlığı” kavramı ve ikincisi ise “çocukizim” kavramıdır.

Çocuk düşmanlığı, çocuklara yönelik ayrımcılığı, önyargıyı ve adaletsizliği ifade eder. Buna göre yetişkinin çocuğun üzerinde çocukluk bitse dahi bitmeyen mutlak bir otoritesi çocuk karşıtı bir durumdur. Elizabeth Young Bruehl çocuk karşıtı bu hiyerarşik tutumu işaret edecek bir kavramın yokluğunun, çocuklara karşı gelişen bu adaletsizliğin ve önyargının görünürlüğünü engellediğine işaret ederek kavramın ortaya atılmasının sorunun çözümüne yönelik bir adım olduğunu belirtir (Young Bruehl, 2021, s. 12). Çocukların maruz kaldığı bu ayrımcılık onların yaşı ile doğrudan ilişkilidir. Bir iradesinin

olmadığı ön kabulünden hareketle bir yetişkine bağımlı bir nesne olarak algılanan çocuk, pek çok alandan ve karar alma mekanizmalarından dışlanmaktadır. Kemal İnal, çocuk sorununun çözülmesini güçleştiren ve çocuk hakları konusunu çelişkili hale getiren etmenlerin paternalizm, araçsallaştırma, nesneleştirme, rasyonelleştirme ve romantikleştirme olduğunu belirtir (İnal, 2005, s. 88). Buna göre; paternalist ilişki tek yönlü ve hiyerarşik bir biçimde korumacıdır. Yetişkinlere göre çocuk güçsüz ve bilgisizdir, sorumluluklarını bilincinde olmadığı için ebeveynlerine bağımlıdır. İnal'a göre, "bu paternalist belirlenimci ilişki, çocuğun yararını çocuğun kendi öznelliği için(de) gözetken bir içerik taşımaz; aksine, çocuğu her türlü yetişkin ilişki kalıbı içinde sömürülecek bir nesne olarak da kullanabilir" (İnal, 2005, s. 88). Paternalizme ek olarak çocuklar özellikle eğitim vasıtasıyla araçsallaştırılmaktadır. Toplumun ideolojisi, iktidar tarafından hiçbir söz hakkı olmadığı ve kendisine zorunlu tutulan eğitimle çocuğa verilir. Eğitim ve çocuğun nasıl yetiştirileceğine dair yetişkinler tarafından yapılan tartışmalar çocukluğu rasyonelleştiren bir zemine oturtur. Çocuğun ailesine bağımlı kılınması, eğitim ve öğretim kanallarıyla araçsallaştırılması ve belirlenmesi, ona kendi hak ve özgürlük alanlarını kurma alanı tanınmaması çocuğu nesneleştirmektir. Fakat tüm bunlarla nesneleşen çocuk, sadece çocuğa içkin olan özelliklerin yüceltilmesiyle romantize edilerek sevgi nesnesi haline dönüşür.

Çocukizm kavramı, çocuk düşmanlığına karşı bir mücadele alanı açmak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Çocukların kendi hak ve özgürlükleri için mücadele etmesi günümüzde yetişkinler tarafından çocuklar için düşünülmesi gereken son konulardan biri olarak görünmektedir. Çocukizm kavramı burada çocuğun konumuna ve temsiliyet sorununa işaret eder. Bu görüşe göre çocuklar, yetişkinler tarafından ya konuşma yetisine sahip olmayan kategorisindedir ya da dilsel yetkinliği yüksek olsa dahi deneyim bakımından yetersiz görülmesi sebebiyle sözü ciddiye alınmayan olarak değerlendirilirler. Deneyim hiyerarşisinden doğru yaşanan bu ayrımcılık türü, gençlik çalışmalarının da gündemine aldığı temel sorunlardan biridir.

Çocuklar, dünyada yoğun nüfus olmalarına rağmen ezilen pozisyonda kalmaktadır. Feminizm kelimesinden dönüştürülerek oluşturulan çocukizm kavramı, feminizmden

oldukça beslenmiştir. Çocuk taraflı bir eşitlik ideolojisi olarak varlık gösteren çocukizm kuramcılarına göre; ailesi ve devlet tarafından duygusal değeri olması bakımından korunması gereken çocuk algısının kurgusunun, tarihteki kadınlık kurgusuna paralel bir ilişkisi vardır (Demiral, 2022, s. 55). Örneğin, geçmişte kadınlarının oyunun evdeki erkeğin fikrinden farklı olma ihtimali olmaması üzerinden yalnızca sayıda bir artış olması bakımından kendinde bir değeri olmadığı iddiası günümüzde ne kadar boş ve mantıksız bir argüman olarak görünüyorsa; çocukların oy verme hakkının çocuğun yeterli akliseline sahip olmadığı gerekçesiyle demokrasiye zarar vereceği iddiasının da bu denli mantıksız olabileceği vurgulanabilir. Çocukların doğrudan hayatlarını ilgilendiren eğitim gibi konularda karar alma mekanizmalarına dahil olmaması, çocukların politik bir bilince sahip olan özneler olmaması önyargısı ile normalleştirilirken onların fabrikalarda ve çeşitli atölyelerde işgücü olarak çalıştırılan öznellikleri, karar alıcılar tarafından tartışma konusu olmamaktadır. Çocuğun doğduğu andan itibaren bir vatandaş olması sözleşme ile güvence altına alınmışken, karar alma mekanizmalarına dahil olması için çocuk olmamanın bir koşul olarak belirlenmesi çocuğun insan olarak değerlendirilmediğini gözler önüne sermektedir. Çocuğun resmiyette bir söz hakkı yoktur (Demiral, 2022, s. 57). Buna karşın günümüzde çocukların gezegen üzerindeki çevresel krizlere karşı “aklıselim” bir bilinçle söz ürettiği ve duyarlılık gösterdiği görünmektedir. Greta Thunberg’in 2019 yılında 16 yaşındayken iklim krizine dikkat çektiği konuşması ve bu alandaki eylemleri, çocuğun politik bireyselliği ve toplumu dönüştürücü gücünü değerlendirebilmek için iyi bir örnektir.

Feminist çoğulculuk kavramından beslenen çocukizm kavramına göre tek ve evrensel bir çocukluktan söz etmek büyük bir yanılgıdır. “*Hangi Çocuk*” (Demiral, 2022, s. 58) vurgusuyla çocukların hem yaşları ve gelişim süreçleri bakımından farklılıklar gösterebileceği hem de tüm bu değişkenlerden bağımsız bireysellikleri itibarıyla tamamen birbirlerinden farklı çocukların olduğu ve bunun da büyük bir temsil sorununa yol açtığı çocukizm kuramcılarının ortaya attığı değerli tartışmalardan biridir.

Kısaca belirtmek gerekirse, çocuk düşmanlığı kavramı üzerinden çocuklara karşı belirlenen ötekileştirici ve dışlayan görüşü ifşa etmek amacıyla ortaya konmuş ve

çocukizm kavramı ile çocukların da yetişkinler gibi toplumda eşit pozisyonda kalabilmeleri için onların toplumda aktif aktörler olarak yer alması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Çoğulcu ve eşitlikçi bir toplumun çocuklarla mümkün olacağından hareketle, çocukların özgürleştirici bir pedagoji ile güçlendirilmesi gerektiği bilinciyle çocukizm; çocuk olmanın kendisini göz ardı etmeden ve yetişkinliği övmeden çocukların güçlendirilebileceğini iddia eder. Buna göre çocukları güçlendirmek için yetişkinlerin çocukları ciddiye alması ve söz haklarına saygı duyması gerekir. Çocukların hakkı olan statülerine getirilmesi halinde yetişkinler de çocukların yerine konuşma sorumluluğundan kurtulacaktır. Çocukların özgürleşmesi yetişkinleri de özgürleştirecektir.

3.2 Tarihsel Süreçte Çocukluk Kavramının Dönüşümü

Çocukluğun kısa bir tarihi olduğunu belirten Franklin'in görüşünden yola çıkarak bu kısa tarihin öncesine, toplumun çocuklara bakış açısını anlamlandırabilmek için dönemin düşünürlerinin fikirlerine dönmek gerekmektedir. Tarihsel olarak çocukluk kavramına baktığımızda her toplumun ve dönemin farklı çocukluk anlayışları olduğunu ve çocukluğa cinsiyet, sınıf vb. değişkenlere göre şekillenebildiği görülmektedir. Çocukluk algısının tarihsel süreçlerde değişimini izlemek adına dönemin düşünürlerinin fikirlerine değinmek yerinde olacaktır.

İlkçağ'a bakıldığında çocukluğun bir felaket olduğu ve şeytanlaştırma algısının söz konusu olduğu görülmektedir. Aristotele'se göre çocukluk, insan yaşamının bir felaketiydi. "*İnsan yaşamını tehlikeye sokabilecek her türlü zorluklar, hastalıklar, kazalar arasında çocukluk dönemi de bulunuyordu*" (Güçlü, 2016, s. 4). Erdemli insanı yücelten ve döneminin akıl savunucularından olan Aristo'ya göre çocuk aklını kullanamadığı için erdeme ulaşamayan bir varlıktı. Ona göre "*çocukluk kendi haline bırakılacak olursa, mutsuzluk ve huzursuzluktan ibaretti*" (Güçlü, 2016, s. 4). Mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağı olan, her türlü tehlikeye açık olması ve kendisini savunamayacak pozisyonda olması bakımından erdemli olamayan çocuk, Augustin dönemine geldiğinde ise günahkâr olarak nitelendirilmişti. Çocuğu günahkar yapan şey; onun kıskanç, paylaşımsız ve saldırgan olması olarak görülüyordu. İlkçağ'daki aciz, akılsız,

günahkâr olarak nitelendirilen ve insan hayatının en kötü dönemi olarak görülen çocuk, Ortaçağ'a gelindiğinde ise hiçlik ve yetişkinlik kavramları arasında yok oluyordu.

Phillippe Aries'a göre çocukluk kategorisi 15. ve 16. yüzyıl öncesinde, Ortaçağ'da bilinmemektedir. 15. Yüzyıl öncesi bu dönemde çocuklar bir yetişkin olarak görülmekte ve yetişkin etkinliklerine katılmaktaydı. (Tan, 1994, s. 18) Ortaçağ boyunca bir çocukluk algısının olmamasının sebeplerini görebilmek için dönemin aile yaşantısına değinmek gerekir. Bu dönemde bilim ve teknolojinin henüz gelişmemesine bağlı olarak çocukların erken yaşta ölümlerin oldukça yüksek bir oranda olduğu bilinmektedir. Çocuk ölüm oranlarının yüksek olması, belirli bir yaşa gelene kadar çocukların aile üyesi olarak değerlendirilmemesine yol açmıştır. Hayatta kalmayı "başarabilen" çocuklar ise doğrudan yetişkin yaşantısına dahil edilmiş, yetişkin etkinliklerine katılım göstermişlerdir. Aries, "*Ortaçağ'da bir bebek kundaktan çıkar çıkmaz yetişkin yaşamının bir parçası olur, aynı oyunları oynar, toplumsal yaşamı ve giyim biçimini paylaşırdı*" sözleriyle dönemin çocukluk kültürüne dair bir perspektif ortaya koymuştur. (Güçlü, 2016 s. 4).

İlkçağ'da tasvip edilmeyen duygu durum değişiklikleri gösteren ve varlığı bir felaket gibi algılanan, Ortaçağ'da ise yetişkin insanın yetişkinlik öncesi hayatta kalma süreci olarak değerlendirilerek metalaşan çocuklar; farklı ihtiyaçları olan bireyler olarak görülmemiştir. Çocukların ayrı bir kategori olarak değerlendirilmemesi sebebiyle de onları anlamaya çalışmak gerekli görülmemiş, bu anlayış beraberinde, toplumu çocukların her davranışını bir yetişkin davranışı gibi değerlendirme refleksine yönlendirmiştir. Thomas Hobbes'un insanın doğasında kötülük olduğu ve kötü olarak doğduğu, yalnızca toplum sözleşmesiyle ve kurallara bağlı olursa insanda bir iyilik halinin oluşabileceği görüşüne ek, Hristiyan öğretilerinin insanın günahkâr doğduğuna yönelik yaydığı kelimelerden etkilenen Ortaçağ toplumlarında, çocukların "düzeltmesi gereken canlılar" kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin; "*Fransa'da 1639'da yayınlanan bir bildiri ile babalar, kendilerine kötü davranan çocuklarını yargılamadan hapsettirme yetkisini elde ediyorlardı. Cezanın süresini ve cinsini tespit eden babaydı*" (Güçlü, 2016 s. 4).

Matbaanın bulunması ve bilginin yaygınlaştırılması olanağı beraberinde modern eğitim anlayışını getirmiş ve çocuklara ilişkin fikirlerin dönüşmesinde bu gelişme bir kırılma yaşatmıştır. “Rönesans ile birlikte bireyin, ‘yüce değer’i keşfedilmiş ve dolayısıyla bu dönemin, çocukluğa farklı bir anlam yüklemeye oldukça etkisi olmuştur” (Lukes, 2006:59’dan aktaran; Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 993). Çocukların kötücül bir bakışla değerlendirildiği dönemden sonra yükselen bu yüce değer fikri, dönemin çocukluk ve topluma bakış açısını dönüştürmüştür. Aydınlanma Çağı’nın kurucularından olarak anılan John Locke’a göre insan doğası gereği “boş bir levha”(tabula rasa) olarak dünyaya gelir. Bu düşünceye göre zihin, deneyim ile dolar ve bilgi ile işlenir. Zihnin bilgi ve deneyimle işlendiği bilgisi, çocuğun alacağı eğitimin önemini artırmıştır. Eğitimin öneminin arttığı ve sistemli olmasının etkilerinin toplumsal yapıyı katkısı fark edilmiş olsa da çocuğun pasif ve edilgen durumda niteleyen anlayış Ortaçağ’da da devam etmiştir. Aydınlanma çağıının okullaşma bağlamında oluşturduğu sistem, çocukluğun okula gitmeyle tanımlanmasına sebep olmuş ve devamındaki süreçlerde de okul, çocukluk döneminin bir zorunluluğu haline dönüşmüştür. Okulun bir norm olmasına katkıda bulunan “tabula rasa” önermesi yerini, Jean Jack Rousseau’nun insanın doğuştan iyi olduğu fikrine bırakmıştır. Bu görüşe göre;

“(…)çocuk vahşi bir çiçektir. Çocuğun kendiliğindenliği, doğallığı, sevinci ve saflığı yüceltilmesi gereken özelliklerdir. Eğitim, çocuğun organik ve doğal gelişimini bozmayacak biçimde verilmelidir. Buna göre aslında eğitim bir tür eksiltme sürecidir, yetişkindeki kusurların nedeni de hatalı eğitimden kaynaklanır” (Güçlü, 2016, s. 6).

Aydınlanma Çağı ile birlikte bilginin yayılma hızı artmış ve çocuk ölümlerinde bir düşüş yaşanmıştır. Ölümün yalnızca tanrı inancıyla açıklanamayacağı ve yeterli bakım ile ölümlerin azalabileceği bilgisinden hareketle çocuklarını erken yaşta kaybetmeyen ebeveynler çocuklarına gerekli öz bakımı verecek kadar bağlanmaya başlamıştır. Bu süreç devamında aile yapısının anne, baba ve çocuklar olarak şekillenmesini getirmiştir.

18. ve 19. yüzyılda Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi gibi toplumsal olayların da etkisiyle Ulus Devlet anlayışı yükselişe geçmiştir. Bu anlayışa göre devlet; politik kültürel ve coğrafi olarak bir ulusun egemenliğinin sınırlılıklarını çizen ve koruyan yapıdır. Ulus

devletin varlığını devam ettirebilmesi için mevcut rejimin sürdürülebilirliğini sağlaması gerekir. Bu doğrultuda ulusal kimlik inşası için eğitim sisteminin içerisinde mevcut ideolojinin ilke ve değerleri entegre edilmiştir. Matbaanın bulunmasıyla formasyonel ivme kazanılmasının ardından, ulus devletlerin oluşması, sanayi devrimi, nüfus politikaları, kentleşme, kapitalizmin yükselişi gibi gelişmelerle de bilimin yükselen değer olmasına yol açmış ve bu da çocuk çalışmalarının doğmasına sebep olmuştur. Çocukların eğitim görmesi ve gelişimlerini tamamlaması gerekliliğine inanış artmış ve teknolojinin gelişmesiyle insana yönelik iş gücü ihtiyacının azalması da çocukların işgücü olarak değerlendirilmesi ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Bu iki gelişme çocuklarda okullaşma oranını artırmıştır. Ulus devletler tarafından eğitim sisteminin ücretsiz ve erişilebilir hale gelmesi bir yandan fırsat eşitliği olarak değerlendirilebilecekken bu dönemde, asıl amacın devletin ideolojisini yeni nesillere aktarmak amacıyla geliştirilmiş bir araç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ulus devlet anlayışıyla beraber mülkiyet, ırkçılık, sınıf gibi kategoriler gündeme gelmiş ve toplum farklı mikro yapılara ayrılma refleksiyle düzenlenmiştir. Bilimsel araştırma yöntemleri ve teknolojinin gelişmesiyle tarih artık yalnızca elit kesimi ve elit kesimin toplumsal süreçlerini değerlendirmek yerine “öteki” toplumları da incelemeye değer bulmaya başlamıştır. Kemal İnan’a göre savaşların arttığı ve gençlerin öldüğü, sınırların çizildiği, para ve kaynakların azaldığı bu dönemde iktidar; eğitimi yaygınlaştırma, çocuklara özgü tiyatro, edebiyat gibi alanları oluşturma politikasını çocukların ulus kurma sürecinin temel bir parçası olmak bakımından şekillendirdiği görüşündedir. (İnan, 1999, s. 206)

20. yüzyıl, mevcut iktidar politikalarının sonucunda çocukların çağı olarak nitelendirilmiş ve çocukluk döneminin, toplumsal gelişimin temelini oluşturduğu anlayış benimsenmiştir. Bu noktada çocukların yetişkinlerden farklı olduğu ve farklı bir kategoride oldukları kabul edilmiş, çocukların doğru eğitimle yetişkinliğe hazırlanması gerektiği fikri benimsenmiş ve çocukları yetiştirme sorumluluğu öncelikle yetişkin ebeveynlere teslim edilmiştir. Öte yandan eğitim sisteminin neye ve kime hizmet ettiğine yönelik eleştirel bakış açıları ve aydınlanma çağından bu yana insana, topluma ve karar

alma mekanizmalarına dair gelişen bilgiler, toplum nezdinde çocuğu yetiştirmek için tek ve güvenilir yöntemin okullar olmadığı kanısını da oluşturmıştır. Bu doğrultuda ebeveynlerin de görev alması gerektiği algısı ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte hem iktidar tarafından hakim ideolojinin yayılması için gerekli olan çocukluk dönemine müdahalenin arttığı, hem mülkiyetle ilişkilendirerek aile yapısının iktidarın temel taşı niteliğiyle iktidar için önemi bir pozisyona getirildiği, hem de psikoloji biliminin yükseldiği bu yüzyılda çocuğun doğumundan eğitime kadar olan dönemdeki gelişiminin oldukça önemli hale gelmesinden hareketle özel, öznel ve değerli olarak algılanan çocuğun pozisyonu, ebeveynleri tarafından korunması ve gözetilmesi gereken bir hale dönüşmüştür. *“Bu evlilik birimleri içinde çocuk önem kazanmıştı artık; çünkü çocuk, bu birimin ürünü ve o birimin devam etme nedeniydi. İnsanın çocuklarını, ruhsal ve duygusal bakımdan aile birimine, kendileri böyle bir aile kuracak duruma gelinceye dek bağlı tutması, istenen bir şey oldu”* (Tan, 1989, s. 80). Bireyselleşmenin ve benmerkezciliğin ön planda olduğu, çocukların saflık ve “akıl dışı güzelliklerinin” doğru bir eğitimle şekillendirilmesinin öneminin arttığı iddiasıyla bu dönemde çocuklara ilişkin gelişen bağılılık-bağımlılık-aile ilişkisi de şekillenmiştir. Çocuk eğitim sistemin kalıp yargılarından uzaklaştırılması için aynı sistemden geçen ve toplum nezdinde rüşünü ispatlamış ebeveynlere teslim edilmiştir. Bu da bir yanıyla çocuk için iki kere denetimden geçmekten öte bir şey değildir.

Günümüzde, çocukların yetişkin dünyasından uzaklaştırılması, eğitime yönlendirilmesi ve doğru bakımın sağlanması fikirleri her ne kadar tartışmalı da olsa yaygın olan görüştür. Fakat gerçeklik böyle değildir. Örneğin, 15 yaşın üstünde çocuklar için yasal olarak çalışma koşulları belirlenmiş ve çocuk işçiliği meşrulaştırılmıştır. Okula devam eden çocukların okul dışında kalan zamanlarda ev ekonomisine katkı sağlayacak küçük işler yapması sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerde bir norm olarak kabul edilmiştir. Bu durum devlet kurumlarınca meşru düzenlemelerle devlet işgücü yapısının içerisine dahil edilmiştir. Ya da başka bir ülkeden Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmış ve ekonomik olarak hayatını idame ettiremeyen yetişkinlerin çocuklarını bir iş gücü olarak değerlendirmesi, durumun koşullarında olağan karşılanabilmektedir. Sosyoekonomik olarak farklı toplumsal gruplarda çocuk, ekonomik olarak katkı sağlayacak iş gücü ve

ilerleyen dönemlerde yetişkinlerin bakımını üstelenecek güvenlik kişisi olarak kurgulanmıştır. (Kulaksız, 2014, s. 21) Çocukların korunması gerektiğine yönelik toplumsal normlara karşın farklı toplumalarda sokak çocukları, çocuk işçiler, fuhuşa zorlanan çocuklar, erken yaşta zorla evlendirilen “çocuk gelin”ler ve çocuk yaşta “sünnet” edilen kız çocukları bedenleri ya da emekleri üzerinden meşru bir zemine oturtularak ya da göz yumularak istismar edilmektedir.

ILO ve UNİCEF’in hazırladığı Çocuk İşçiliği Raporuna (2021) göre dünyada toplam 160 milyon çocuk, yani 10 çocuktan biri, çocuk işçi olarak çalıştırılıyor. Çocuk işçiliği her ne kadar toplumsal olarak olağan kabul edilmeyip, ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok yasa ve düzenleme ile önlenmeye çalışılsa da toplumsal alanda durum bu denli önleyici görünmemektedir. Özellikle Afrika gibi yoksul ülkelerde daha sık görülen çocuk işçiliği hala varlığını sürdürmektedir. Bu durum bir yandan o toplumun farkındalık ve bilinç çalışmalarına maruz kalmaması sebebiyle çocuk alanında evrensel bilince ulaşmamış olmasıyla açıklanabilmekteyse de toplumsal gerçeklik bağlamında mevcut ekonomik koşullarda açlık sınırı gibi sınırlarda yaşayan yetişkinler için çocukların iş gücü olarak değerlendirilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Çocuk işçiliğinin evrensel olarak yasak olması, hangi ülkelerin veya hangi kültürlerin çocuk işçiliğini olağan kabul ederek toplumsal düzen kurduğuna ilişkin bilgileri örtmektedir. Bu da pek çok alanda olduğu gibi akademide de kendine müdahale alanı yaratan iktidar nezdinde çocuk işçiliğinin raporlarına ulaşma sorununa bir sebep olarak yorumlanabilir. Çocuk işçiliği, resmi olarak yasal olan fakat keskin sınırlarla düzenlenmediği için bu konuda yaşanan mağduriyetlere göz yumulmuş bir olgu olarak günümüzde gerçekliğini korumaktadır.

Çocuk fuhuşunun dünyada yasak olmasına ve bir suç olarak değerlendirilmesine rağmen bazı kültürlerde 18 yaşın altında çocukların evlendirilmesi olağan karşılanmakta, hatta yasal olarak ebeveyni olan yetişkin rızasıyla kabul edilmektedir. Devlet nezdinde geçerli sayılan 18 yaşın altındaki çocukların bazen birbiriyle fakat genellikle bir yetişkinle evlendirilmesi, çocuğa yönelik cinsel istismarın başka bir boyutudur. Örneğin, 2020 yılında Türkiye’de erken yaşta evlendirilen çocukların “kocalarına” yönelik bir cinsel istismar davası açılmasının önüne geçmek için bir af yasası çıkarılması aylarca tartışılmış

ve hükümetin gündemine alınmıştır.¹ Konuyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmamış olsa da “çocuk gelin” olarak ifade edilen kavram, Türkiye toplumlarında kültürel fark bağlamında değerlendirilmekte ve normalize edilmektedir.

Görünen o ki çocukların saf, pasif ve edilgen konumlandırılması sebebiyle hem devlet hem aileleri tarafından sürekli korunması ve “doğru”ya yönlendirilmesi gerekliliğine dönük yaygın görüş; çocuk işçiliği, sokak çocuklarına yönelik etkin ve evrensel bir koruma yasasının olmaması, çocuk yaşta evliliklerin yasallaşması gibi pek çok durumla ters düşmektedir. İktidar tarafından örülmüş “çocuklar saftır ve eğitilmelidir” savının çelişkileri, günümüzde eğitime ilişkin pek çok eleştirinin de temellerinden birini oluşturmaktadır. Burada bahsi geçen pek çok örnek aslında çocukların bir ideolojinin aracı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

İlkçağdan günümüze tarihsel süreçlerde çocukluk algısına bakıldığında dönemin düşünsel yapısının değişkenliği ile doğru orantılı bir değişim görüldüğü aşıkardır. Her dönemde dönemin düşünce yapısına ve sınırlıklarına göre şekillenen ve genele bakıldığında algıların birbirinden oldukça farklı olduğu tespit edilen çocukluk hakkındaki görüşlerin sabit olmaması, evrenselleşmemesi ve değişkenliğini koruması çocukluğun sosyal bir inşa olduğunu göstermektedir. Çocukların tek ve değişmez bir kategori olarak belirlenemeyecek olması, her birinin farklı bireyler olarak varlık gösteriyor olması çocukluk kavramının kesişimsel olarak değerlendirilmesi gerektiğini önceler. Birden fazla kimliğin bir arada bulunduğu birey ya da toplumlarda, kimliğe bağlı avantaj ve dezavantajların bir aradalığında değerlendirmek, karşılaştırmalı analizler ortaya koymak gerekmektedir. Toplumsal ilişkilerin dönüştürdüğü çocukluk algısı, öznelerden iradesinden ve iktidarın failliğinden bağımsız düşünülmemelidir. Çocukların sosyal ilişkileri, hayata bakış açıları toplumu da dönüştüren bireyler olmaları bakımından değerlidir ve karşılıklı olarak değerlendirilmelidir. Çocuk ve toplum arasındaki karşılıklı değişim ve dönüşüm çocukluk çalışmalarında etnografinin önemini göstermektedir. Bu bağlamda farklı kültürlerdeki çocukluk algılarını incelemek, çocuğun toplum üzerinde

¹ Konuyla ilgili bilgi için bkz: <https://cumhuriyetkadinlari.org.tr/erken-cocuk-yasta-evliliklere-getirilmek-istenen-bir-defaya-mahsus-af-cozum-degil-sorun-doguracaktır%E2%84%A2%E2%84%A2/>

etkisini ve aynı zamanda kültürün çocuklar üzerindeki etkisini gözlemlemek adına elzemdir.

Günümüzde 193 ülkenin imzacı olduğu ve çocuk hakları alanında önemli bir adım olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'ndeki çocukluk temsili, farklı toplumların özelliklerini içermemesi ve farklı çocukluklara değinilmemesi bakımından çocukluğun tek tipleştirilmesi algısını destekler niteliktedir. Tek bir çocukluk üzerinden belirlenen bu genel geçer kurallar, bazı kültürlerdeki çocuklar için uygun olmayabilmekte, hatta bazı kültürler için bazı ilkeler aykırı görülmektedir. Çocukluk kavramının sınırlarının çizilmesi ihtiyacından doğan uğraş, günümüzde hala farklılıkları içinde barındırmaması ve öznelerin; yani çocukların konuya dahil edilmemesi bakımından kapsayıcı görünmemektedir. Kapsayıcılık ancak çocuğu güçlendirerek ve kendi varoluşu hakkında söz hakkına sahip olmasına alan açarak mümkün olur.

3.3 Pozitif Bilimsel Açıdan Çocuğun Bilişsel Gelişimi

Tarihsel süreçte çocukluk algısının sosyokültürel açıdan oluşum ve değişim dönemlerine değinirken elbette bu sürecin bir yandan kaynağını pozitif bilimlerden aldığını bir yandan da bu algının pozitif bilimleri etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Pozitif bilimlerin özellikle çocuğun bilişsel gelişimine dair ortaya attığı görüşler, o dönemde ve hala günümüzde de tıp biliminin sahip olduğu nüfuz sebebiyle oldukça itibar görmüştür. Bu bağlamda çocukluk algısına yönelik tarihsel bir çerçeve çizerken pozitif bilimsel bakış açısına da değinmek gerekmektedir.

Pozitif bilimsel açıdan gelişim; 'organizmanın zaman içinde işlevselliğini sürdürebilecek şekilde farklılaşması ve sistemli, ardışık ve düzenli bir şekilde olan değişimler sonucu uyum yeteneğinin artması' anlamı taşımaktadır (Erşan, 2020, s. 113). Bu yönüyle gelişim, kalıtım ve çevrenin etkileşimiyle ortaya çıkan üründür. Kalıtımla gelen özellikler her ne olursa olsun uygun çevre koşulları sağlanmadığında ortaya çıkmayabilmektedir. Bu doğrultuda, çevre koşullarının çocuğun gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Erşan, 2020, s. 113). Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuk gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Dilek Tüfekçi Can (2014) çocuk edebiyatını, çocukların gelişiminde

onları doyuma ulaştıran, hayal dünyasının kapılarını açan, duygu ve düşüncelerinin toplumsal yapı içerisinde oluşmasına katkıda bulunan ve hoş vakit geçirmelerini sağlayan eserler olarak nitelendirmektedir (Dedeoğlu ve Erbasan, 2021, s. 3). Büyüme ve gelişme gösteren çocuğun doğal ihtiyaçları yanında bir takım ruhsal ihtiyaçlarının da olduğu, bu ihtiyaçları karşılamada sözlü ve yazılı eserlerin büyük payı olduğu d ş n lmektedir. Bu doğrultuda insan gelişimine dair ortaya atılan görüşleri incelemek gerekmektedir.

İnsan gelişimini incelerken en çok incelenen alanlardan biri bilişsel gelişimdir (Eroğlu, 2023, s. 69). İnsanın dünyayı tanıyıp kavramasında bilişsel faaliyetler çok önemlidir. Birey çevreyi tanıyıp kavrarken ‘algılama, belleğe kaydetme yargılama, karşılaştırma ve yorumlama’ gibi aşamalardan faydalanır (Eroğlu, 2023, s. 69). Çocukluk dönemi her bir insan yaşamı için oldukça önemlidir; bireyin bilişsel gelişiminin önemli bir bölümü de bu evrede tamamlanmaktadır. Her  ocuk kendine özgü bir gelişim çizgisi takip etse de; bilimsel olarak bütün çocuklar aynı gelişim evrelerinden geçmekte ve bu evrelerde ortak/ benzer gelişimsel özellikler taşıdıkları bilinmektedir (Erşan, 2020, s. 113).

Çocuğun içinde bulunduğu  evre uyaranları, beslenme, hastalık ve kazalar, anne-baba tutumları ya da ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumu gelişimi doğrudan etkileyen çevresel faktörlerden bazılarıdır (Erşan, 2020, s. 113). Çocuğun gelişim hızının doruk noktalarda olduğu dönemler, kritik dönemler olarak tanımlanmakta; bu zamanlarda çocuğa sunulan ortam ve imk nlar ayrı bir önem taşımaktadır. Gelişim psikologlarına göre bu kritik dönemler; doğum öncesi dönem, okul öncesi dönem (ilk çocukluk) ve ergenlik dönemi. Bu dönemler içerisinde en kritik öneme sahip olan gelişim döneminin, gelişim hızı nedeniyle okul öncesi dönem (0-6 yaş) olduğuna dair görüşler fazladır. Bu yaşlar aynı zamanda, “sihirli yıllar” olarak da adlandırılmaktadır. Çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişiminin %70’inin 0-6 yaş arasında tamamlandığı bilinmektedir. İlk  ocukluk veya okul öncesi dönem olarak adlandırılan 0-6 yaş dönemi, çocuğun öğrenmesinin en yoğun olduğu, temel alışkanlıklarının, zihinsel yeteneklerinin en hızlı geliştiği ve biçimlendiği dönem olarak addedilir. Yaşlara göre gelişim dönemlerine göz atıldığında ise; okul öncesi dönem, bebeklik dönemi (0-2 yaş) ve ilk çocukluk dönemi (2-6 yaş) olarak iki kısımda değerlendirilmektedir.

Bilişsel gelişim alanında çalışmalar yapan kuramcılardan en önemli ikisi Piaget ve Vygotsky olarak varsayılmaktadır (Eroğlu, 2023, s. 69). Piaget, Bilişsel Gelişim Kuramında ‘şema, uyum sağlama, özümleme, uyma ve dengeleme’ gibi daha çok biyolojik yapılara ağırlık verirken bilişsel gelişimin evrensel ardışık bir yapı içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Vygotsky ise daha ziyade sosyal çevrenin etkisine odaklanmakta; öğretici, yetişkin ebeveyn ve diğerlerinin müdahalelerinin bilişsel gelişim açısından oldukça önemli olduğuna vurgu yapmaktadır (Eroğlu, 2023, s. 69). Bu kuramcılarının çalışmalarını ele almadan önce aralarındaki bakış farkına burada kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Bilişsel gelişim kuramını biyolojik kökene dayandıran Piaget’e göre zekâ, gelişen çevreye bir uyum sürecinden ibarettir. İnsan çevreyle etkileşime girdiğinde tekrar tekrar faydalanabileceği ve farklı durumlara genelleyelebileceği yapıları kullanmaktadır. Bu yapılar şemalardan meydana gelmekte; şema ise bireyin yaşamı içerisindeki doğrudan ve dolaylı eylemler yoluyla oluşan davranış örüntülerini ifade etmektedir. Yani, “*davranışsal bir çerçeve*”dir (Eroğlu, 2023, s. 71). Piaget bilişsel gelişimi; şema, örgütlenme, özümleme, uyumsama ve dengeleme olarak adlandırılan 5 kavram üzerine oturtur. Aynı zamanda, ona göre bilişsel gelişim de 4 evre üzerine oturmaktadır: Duyu Hareket Dönemi, İşlem Öncesi Dönem, Somut İşlemler Dönemi ve Soyut İşlemler Dönemi (Eroğlu, 2023, s. 71). Piaget’in biyolojiyi temel alan bu yaklaşımı bilişsel gelişimin üzerindeki sosyo- kültürel ve etkileşimsel özellikleri veya çocuğun aktif olduğu bir öğrenme sürecini göz ardı ederek, dış çevrenin ve uyaranların çocuk üzerindeki etkisini yadsıyıp çocuk gelişimini bir biyolojik olgunluk sürecine indirgemektedir. Bu teori çocuğun bilişsel gelişimine yönelik büyük ve önemli bir kapı açmakla beraber, salt biyolojik belirlenimcilik, psikolojiyi ve bireyin çevresi ile kurduğu etkileşimi ya da çocuğun kendi keşfini, dolayısıyla çocuğun bilişsel gelişimi üzerindeki sosyo- kültürel etkiyi görememektedir. Oysa, bilişsel gelişim aynı zamanda sosyo- kültürel etkiler ya da bireyin kendi öğrenme süreçlerini de barındırmaktadır ve konu disiplinler arası bir boyuta taşınabilirse bütüncül bir bakış açısı ile bir değerlendirme yapmak ancak mümkün olacaktır.

Piaget'nin kuramına göre, çocukların doğdukları kültürleri içerisinde o toplumun geleneklerine göre tektipleştirilerek iradesizleştirmesine karşın Vygotsky'in kuramına göre; bilişsel gelişim tam da sosyal etkileşim ve kültürel bağlam içerisine oturtulabilir. Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramına göre; çocuğun bilişsel gelişiminde çevrenin büyük rolü vardır (Eroğlu, 2023, s. 73). Zengin bir sosyal çevrenin bilişsel gelişime olumlu katkılarının olacağına inanmaktadır. Vygotsky “*çocuğun bağımsız problem çözme olarak belirlenen gerçek gelişim düzeyi*” ile “*yetişkin rehberliğinde ya da daha yetenekli akranlarla iş birliği yaparak problem çözme olarak belirlenen gizil gelişim düzeyi*” arasındaki fark olarak belirttiği yakınsak gelişim alanı olarak farz etmektedir (Eroğlu, 2023, s. 73). Ona göre; bilişsel gelişim, öncelikle olgunlaşmanın değil; çevresel faktörler ve sosyokültürel etkenlerin tesiri altındadır. Öncelikli olan bilincin toplumsal boyutudur. İkincil olan ise bireysel boyuttur. Yani, Vygotsky zihinsel gelişimin zihinler arası bir düzlemde insanlar arasında gerçekleştiğinin altını çizmektedir (Eroğlu, 2023, s. 73). Buna göre; çocuğun bilişsel gelişiminde yetişkinlerin dünyasının rolü büyüktür. Çocuklar, diğer çocuklarla ya da yetişkinlerle birlikte çalıştığı zaman bilişsel gelişimleri güçlenerek artmaktadır. Bilişsel gelişim ise; başkalarının davranışlarından bireyin kendisinin düzenlediği davranışlara doğru çekilmektedir. Buradan hareketle, ortaya konulan sosyo-kültürel kuram, bilişsel gelişimin sağlanmasında toplumun ve kültürün etkili olduğuna vurgu yapmaktadır (Eroğlu, 2023, s. 73). Bu vurgu, bu araştırma süresince önem teşkil etmekte; çünkü çocuğun kendisini sosyal etkileşim yoluyla nasıl yapılandırdığı, nereye konumlandığı ve çocuk kitaplarında yer alan illüstrasyonlarla yaşadığı toplumu nasıl bir yapıbozuma uğratabileceğine ilişkin ipuçları ihtiva etmektedir. Salt bir bilişsel gelişim kapasitesinden öte, sosyal çevresi ile etkileşimi yoluyla kazandığı veya kazanamadığı edinimler bu illüstrasyonların çocuğun hayatındaki etkilerini ya da kendini bu tasarımlarda ne oranda görebildiği ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle, Vygotsky tarafından ortaya konulan başka bazı kavramları da ele almak faydalı olacaktır.

Vygotsky insanların sosyokültürel çevrelerinin etkisi altında nasıl geliştiklerini anlamak için bazı temel kavramlara başvurmuştur. Bu kavramlar; düşük ve yüksek psikolojik süreç/fonksiyonlar, kültürel araçların ustalığı ve kendi psikolojik süreçlerin ve davranışın ustalığıdır (Toom, 2015, s. 60-61). Bu tür bir kavramsal aygıt, özellikle çocukluk

döneminde öğrenme-öğretme fenomenini açıklamak için çok uygun görünmektedir. Buna göre, tüm insani psikolojik işlevler süreçlerden oluşur (Toom, 2015, s. 60-61). Doğuştan, istemsiz ve izole olan düşük psikolojik süreçlerin aksine, yüksek psikolojik süreçler kültürel olarak şekillenmiş, isteğe bağlı olarak kontrol edilen ve diğer süreçlerle birleştirilen süreçlerdir (Toom, 2015, s. 60-61). Yüksek psikolojik süreçlerin gelişimi, kültürel araçların kullanımına bağlı olarak gerçekleşir, bu araçlar arasında psikolojik veya zihinsel araçlar önemli bir yer işgal eder (Toom, 2015, s. 60-61). Zihinsel araçlar, dil, yazı, sayma, resim/çizim ve işaret sistemini içerir – yani, çocukların çevrelerine uyum sağladıklarında edindikleri her şey. Medeniyete entegrasyon, bu kültürel araçların ustalığına dayanır ve bunlar da çocukların yüksek psikolojik süreçlerini geliştirmelerine ve ustalaşmalarına yardımcı olur. Bu araçlar aynı zamanda zihinsel işlevleri geliştirmek amacıyla özel olarak hizmet ettikleri için zihinsel araçlar olarak da adlandırılmaktadır (Toom, 2015, s. 60-61). İşte burada, diğer bireylerin, ailelerin, bakım verenlerin, akranların vb. bireyin bilişsel gelişimi üzerindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

Jerome Bruner konuya ilişkin farklı bir perspektifi vardır. Bruner'in ortaya koyduğu bilişsel gelişim kuramı, öğrenmeyi aktif bir süreç olarak görmekte ve çocukların çevreleriyle etkileşim halindeyken öğrenme becerilerini geliştirdikleri olgusuna dayanmaktadır. Bu bağlamda Bruner, inşacı öğrenme teorisinin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Öğrenme modelleri ve keşfederek öğrenme üzerinde durmakta, öğrencilerin/ çocukların bilgiyi yapılandırarak öğrenmelerini teşvik edip, etkileşimli ve keşfe dayalı yöntemlere önem vermektedir. Dolayısıyla, gelişim yaklaşımı aktif öğrenme ve keşfetme süreçleri üzerine oturmaktadır. Yine bu yaklaşım kapsamında, öğrenmeyi destekleyen bir kavram olan "tutoring"i vurgulamaktadır. Tutoring, öğrencilere rehberlik eden bir yetişkin veya deneyimli bir akranın varlığını içermekle beraber, bu rehberlik, öğrencilerin konuyu anlamalarına yardımcı olarak öğrenmelerini organize etmelerine katkıda da bulunmaktadır. Yine, öğrenmeyi anlamanın ve bağlamlandırmanın önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerin bilgiyi sadece ezberlemek yerine, anlamlandırmaları ve kendi yaşantılarıyla ilişkilendirmeleri üzerinde de durmaktadır. Bruner'in modeli, öğrenme görevleri, fikirleri veya kavramlarıyla aktif olarak ilgilenme yoluyla öğrencinin aktif öğrenmeye katılımını en üst düzeye çıkarmaya odaklanır (Kivunja, 2015). Ayrıca,

çocuklar zor konuları keşfetmeye hazır aktif problem çözücüler olarak görülmektedir (Smith, 2002, s. 3). Bruner, eğitimin amacının sadece bilgiyi aktarmak olmadığını, esas olarak öğrenciler arasında aktif biliş sürecini ve problem çözme becerilerinin gelişimini kolaylaştırmak olduğunu ve öğrenen bireylerin daha sonra benzer veya yeni uygulamalarda aktif öğrenme yoluyla bu yöntemi uygulayabileceğini savunmuştur (Kivunja, 2015). Bruner, Vygotsky gibi, öğrencilerin bilgiyi kendi başlarına yapılandırarak öğrendiklerini varsayan ve öğrenen bireylere destek verildiğinde ve katılım yoluyla anlamı kendi başlarına keşfetme fırsatı verildiğinde bu yapılandırmacı yaklaşımın en üst düzeye çıkacağını öne süren keşfederek öğrenme kavramını önermiştir (Kivunja, 2015). Bireyin ya da çocuğun öğrenme sürecinden yola çıkacak olursak, Bruner, bilişsel gelişimin duyu organlarından giderek bağımsız hale geldiğini belirterek; küçük çocukların matematiksel kavramları anlamlandırmaya somut materyaller ile başlamalarını, bu durumun soyut düşünce için bir temel oluşturduğunu söylemiştir (Çekirdekçi ve Toptaş, 2017, s. 73). Buradan hareketle, Bruner yeni bir konuyu öğrenen çocuk ya da yetişkinlerin bilişsel süreçlerinin üç dönemde ilerlediğini ifade etmiş, bu dönemleri eylemsel (enactive), imgesel (imaginative) ve sembolik (symbolic) olarak isimlendirmiştir (Çekirdekçi ve Toptaş, 2017, s. 73).

Bruner, diğer bazı kuramcılarının da aktif öğrenme (Piaget), yapılandırmacı öğrenme (Vygotsky), keşfederek öğrenme (Bruner) ve yapı iskelesi (Wood, Bruner ve Ross,) kuramlarından faydalanmıştır (Kivunja, 2015). Bu bakımdan pozitivist paradigmalara karşın yorumlamacı paradigmaları da birleştirerek gelişime yönelik bir görüş kurgulanmıştır denebilir. Bruner'ın öğrenme teorisi, özellikle eğitimde etkileşimli ve anlam odaklı öğrenme üzerine odaklanır. Tektipliştirilen ve normatifleştirilen öğrenme süreçlerine karşın çocuğun aktif katılımcı olduğu ve çevresi ile etkileşim halinde olduğu bir biçim üzerinde duran Bruner'in öğrenmenin anlam oluşturarak gerçekleştiğine yönelik vurgusuna değinmek gerekir. Bu araştırma ile çocuğa alan açan ve kendi anlam evreni kurması için ona eşlik edecek alternatif çocuk kitaplarının analiz edilecek olması sebebiyle Bruner'in teorik tartışması oldukça değerlidir.

Bruner'in çocuk gelişimine ilişkin karşılıklı etkileşimlilik vurgusuna göre eğitimin ve kitapların değeri büyüktür. Çocuğun oyunla kurduğu ilişki de bu anlamı bulması açısından oldukça kritiktir. Erken çocukluk eğitimi araştırmacısı ve aynı zamanda bir öğretmen olan Vivian Paley, sosyokültürel bir etkinlik olarak oyunun çeşitli yönlerini vurgulamakta, çocuğun dünyayı kavramasında ve cinsiyet kimliği de dâhil olmak üzere gelişimindeki kimliklerin biçimlenmesinde, toplumsal hayata katılımındaki etkisi ile oyunun etkisini incelemektedir (Nicolopoulou, 2004, s.157-158). Çocuğun gerek zihinsel gerekse duygusal ve ahlaksal gelişiminde grup yaşamı bağlamını merkeze oturtmakta, farklı oyun biçimlerinin mevcut olan sosyokültürel bağlama ne şekilde bağlı olduklarını, bu bağlamın kurulmasına nasıl yardımcı olduklarını ortaya koymaktadır. (Nicolopoulou, 2004, s.159). Kısaca, Paley'in ortaya koyduğu bu analiz, çocuk oyunlarına, oyunun gerek sembolik gerekse kurallı karakteriyle ilgilenerek ve ayrıca oyunun duygusal, bilişsel ve sosyokültürel boyutları arasındaki etkileşime önem arz ederek yaklaşmanın değerini ilginç bir şekilde gözler önüne sermektedir.

İngiliz psikanalist ve çocuk psikiyatristi olarak bilinen Winnicott'un geliştirdiği kavramlardan biri "geçiş nesnesi" veya "kendilik nesnesi" çocuğun gelişimini anlamaya çalışırken bize bazı ipuçları vermektedir. Bu kavram çocukların birey olarak gelişiminde önemli bir rol oynayan bir araç veya nesne anlamına gelmekle beraber, oyun da, Winnicott'un geçiş nesnesi kavramının bir parçası olarak değerlendirilebilir ve 'geçiş nesnesi' kavramı çocuğun gelişiminde bize yeni kapılar açmaktadır (Akgül, 2016, s. 151). Buna göre, bebekler ve küçük çocuklar dünya ile ilk karşılaştıklarında, anneleriyle aralarında bir bütünlük içindedirler. Ancak zamanla, çocuklar bağımsızlık geliştirmeye başlarlar ve bu ayrışma sürecinde geçiş nesnesi devreye girer. Geçiş nesnesi, genellikle bir oyuncak veya bir örtü gibi fiziksel bir nesne olabilir (Akgül, 2016, s. 151).

Bu şekilde bebek, oyun yoluyla gerçeklik ile yanılsama arasındaki ara alanı yaratır. Yani, oyun, çocukların hayal gücünü kullanmalarına, duygusal ifade ve keşfe yönelmelerine izin veren bir faaliyettir. Winnicott, oyunun çocuğun gerçek dünya ile kendi iç dünyası arasındaki geçişin bir aracı olarak önemli bir rol oynadığını belirtir. Oyun sırasında çocuklar, kendiliklerini keşfederken aynı zamanda gerçek dünya ile ilişki kurarlar. Geçiş

nesnesi olarak oyun, çocuğun duygusal güvenliği sağlamasına ve kendi benliğini inşa etmesine yardımcı olabilir. Oyun sırasında çocuk, kendi kurallarını belirleyebilir, hayal gücünü serbestçe kullanabilir ve duygusal deneyimlerini ifade edebilir. Bu süreç, çocuğun kendi iç dünyası ile dış dünya arasında bir denge kurmasına yardımcı olabilir (Winnicott, 2013 s. 10). Winnicott'a göre, geçiş nesnesi olarak oyun, çocuğun kendini gerçekleştirmesine, yaratıcılığını geliştirmesine ve duygusal güvenliği sağlamasına olanak tanır. Oyun, çocuğun bireysel kimliğini oluşturmada ve dünya ile ilişki kurmasında önemli bir rol oynar.

Buradan hareketle; Winnicott'a göre *“geçiş deneyimi içsel olanla dışsalın, tümgüçlülük ile gerçekliğin, mutlak yaratıcılıkla zorunluluğun arasında yer alan paradoksal bir konum”* teşkil etmektedir (Winnicott, 2013 s. 12). Bu alanda, insanın yaratıcı kapasitesi çocukluğun oyun gücüyle örtüşmektedir; yani, oyun, ne içseldir ne de büsbütün dış gerçekliğe ait bir olgudur. Çocuk oynamakla aslında daha sonraları kültürel yaratıcılığın temelini arz edecek bir aktiviteyi ifa etmektedir. Bu nedenle, Winnicott'a göre *“gerçek sağlıklı insan, paradokslarla birlikte yaşayabilen, oynayabilen, yaratabilen insandır”* (2013 s. 12). Oyun, sağlığın göstergesi ve aynı zamanda evrensel olandır. Oyun oynama büyümeye, dolaylı olarak da sağlığa katkıda bulunmakta; grup ilişkilerine girmeyi sağlamakta, bir iletişim biçimi haline gelmekte ve insanın en önce kendisiyle ve başkasıyla iletişim kurmasına hizmet eden özel bir biçim olarak farz edilmektedir. Yani aslında, annesi ve bebek arasındaki ilişki ya da bebeğin bir geçiş nesnesi olarak oyunla arasındaki ilişki, özünde, çevresiyle kurduğu ilişki üzerinden benlik oluşumdur.

Winnicott'un bu bakış açısından yola çıkıldığında çocuk kitaplarının da bir geçiş nesnesi olabileceği düşünülebilir. Örneğin, oyun gibi çocuk kitapları da çocuğa güvenli bir ortam sunarak kişiliğini oluşturmaya katkı sunabilir. Hikayeler aracılığıyla çocuklar, duygusal deneyimlerini anlamlandırabilir ve bu hikayeler aracılığıyla dünyayı anlamaya başlarlar. Kitaplar, çocuğun dünyayla bağlantı kurmasına yardımcı olabilir ve güvenli bir ortam sağlayarak duygusal güvenlik duygusunu artırabilir. Yine oyun ile kurduğu ilişkiyi baz alarak, çocuk kitapları, çocukların hayal gücünü teşvik eder. Hikâyeler, fantastik dünyalara taşıyarak çocukların kendi iç dünyalarını keşfetmelerine olanak tanır. Bu,

çocuğun yaratıcılığını geliştirmesine ve kendi hikâyelerini hayal etmesine yardımcı olabilir. Kitaplardaki karakterler aracılığıyla çocuklar, duygusal ifade ve anlamlandırma becerilerini geliştirebilir; hikâyeler, çocuğa duygularını tanıma, ifade etme ve başkalarının duygularını anlama konusunda rehberlik edebilir. Kitaplar, çocuklara farklı karakterler ve durumlar aracılığıyla kendilerini keşfetme fırsatı sunar. Bu, çocuğun kendi kimliğini anlamasına, duygusal olarak büyümesine ve dünyayla daha etkili bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olabilir. Sonuç olarak, çocuk kitapları Winnicott'un geçiş nesnesi kavramı bağlamında, çocukların duygusal gelişimine katkıda bulunabilir ve onlara dünya ile daha sağlıklı bir şekilde bağlanmalarına yardımcı olabilir. Kitaplar, çocukların gerçek dünya ile baş etmelerine, duygusal güvenliklerini inşa etmelerine ve kendi benliklerini keşfetmelerine olanak tanır.

Çocuk gelişimi, birçok farklı teori tarafından incelendiğinde, karşımıza çıkan en önemli gerçek, çocuğun bilişsel özelliklerinin yanı sıra çevresiyle olan etkileşiminin de benlik gelişimine başat bir rol oynadığıdır. Gelişim, yalnızca çocuğun içsel özellikleriyle değil, aynı zamanda çocuğun bulunduğu çevre, kültür ve aile dinamikleri de yoğun bir şekilde etkileşim halindedir. Çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerine dair farklı teoriler, zaman zaman çocukları tektipleştirmiş, normatifleştirmiş ve araçsallaştırmıştır. Tarihsel süreçte çocuk gelişimine dair pozitif bilimsel görüşler çeşitlenmiş ve bilgi üzerine eklenerek, değişerek ya da dönüşerek günümüze doğru seyretmiştir. Bu çerçevede, çocuk gelişiminin ve çocuğun kendini gerçekleştirebilmesinin sadece genetik faktörlerle sınırlı kalmadığı; aksine, çocuğun çevresiyle etkileşimi, sosyal bağlantıları, aile dinamikleri, kültürel etkiler, eğitim, eğitimde kullanılan araçlar gibi faktörler de büyük ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir. Çocuğun çevresi ile geliştirdiği sosyokültürel ilişkide ve toplumsal düzlemde bireysel olana doğru kat ettiği yolda çocuğun oyuna yaklaşımı, edebiyatta okuduklarını çözümlemesinin ya da illüstrasyonlara ilişkin ürettiği anlamlar noktasında bir tütoryal yolculuk yapmasını sağlar.

3.4. Normatif Dünyanın Dayatmasına Rağmen Başka Bir Çocukluk Mümkün Mü?

Normatif dünya sınırları belirlenmiş, sınırları belirli dayatmalarla temelden sağlamlaştırılmış ve dışarısının türlü tehlikelerle donatıldığı iddiasını her bir üyesine hissettirerek gücünü bulan adeta bir kafes gibidir. Bilginin egemenin çıkarları doğrultusunda üretildiği, toplumun genelinin itiraz etmeyeceği biçimde temellendirildiği, bu temele toplumun inandırıldığı, sıklıkla ve çeşitli iktidar araçlarıyla kalıplaştırıldığı bir inşa biçimidir.

Normatif sistemi anlayabilmek için iktidarın normla ilişkisini incelemek gerekmektedir. Toplumsal normlar kendilerini toplumdaki bireylerin üzerinde gösteren olgulardır. Normlar, tek tek kişiler arasında kabul görüp sürdürülmezse tanımı gereği norm olmaktan çıkar. Bu bağlamda iktidar, kişileri ve durumları kategorize eder, bu kategorileri kişilerin kimliklerine yükler, bu kimlikleri hem kendisinde hem de başkalarının onda görmesini sağlayacak yasalar dayatarak gündelik hayata müdahil olur. (Çam, 2013, s. 4). İktidar tarafından belirlenen bu kimlikler de aile yapısı, din, okul, hapisane vb. toplumların yapılarını pekiştirir. Foucault iktidarı; sansürleyen, kontrol eden, tecrit eden, yok sayan bir yapı olarak ifade eder. Hapishanelerin Doğuşu kitabında Foucault, dönemin cüzzamlılarını karantina altında tutmak için kullandıkları alanların, bir süre sonra toplumda “deli” olarak adlandırılan kişilerin gönderildiği yerler olduğunu belirtmektedir. Dönemin deli olarak nitelendirilen insanları ise toplumsal kurallara uymayan, bunları çiğneyen ve itiraz eden kişiler olduğu bilinmektedir. Kimlikler üzerinden insanları kategorilendiren iktidar, bedenler üzerinden de kontrol altında tutar. İnsanların deli ve akıllı olarak adlandırılarak, iktidara uymayanların “düzeltmek” üzere kapatıldığı bu sistem tarihin ilerleyen süreçlerinde hapishanelerde de görülmektedir. İnsanlar hapishanelerde topluma uyan bireyler olana kadar disipline edilirler. Bu da ceza ve ödül sistemi ile düzenlenir. Söz konusu “suç”ların karşılığında kamu hizmeti olarak temizlik, yol bakım vb. işlerde görevlendirilerek kişinin tekrar itibarını kazanması için devletin rehabilite amaçlı verdiği hizaya çekme görevlerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. (1992, s. 269-270) Hapishane, devletin vatandaşının bedeni üzerinde söz hakkına sahip olduğunu düşünmesinin örneklerinden yalnızca biridir. “Foucault’ya göre iktidar

ilişkilerinin özneyi kurma, değiştirme ve dönüştürme eylemleri, beden in ihlali anlamına gelmektedir. Beden, iktidarın gözünde politik bir argümandır, kişisizleştirilmiştir” (Erdoğan, 2014, s. 9). Örneğin, Aile yapısı içerisinde cinsiyetler arası rol dağılımları, beraberinde gelen kadının ne zaman doğuracağı, bebeği nasıl besleyeceği, hangi koşullarda kürtaj olabileceği, hangi koşulda cinsel yollarla bulaşan enfeksiyonlara dair önleyici sağlık hizmetlerine erişebileceği iktidar tarafından belirlenmekte ve toplumsal olarak pekiştirilmesi için medya, eğitim gibi pek çok kitle iletişim aracıyla desteklenmektedir. “İktidar; artık silmek, eğmek ya da yok etmek yerine üreten, güçlendiren ve düzenleyen bir iktidar olma eğilimindedir” (Foucault, 2003, s. 110).

Çocuk cinsiyetlendirilmiş bir dünyaya doğar. Kıyafet renginden oyuncanın türüne, nasıl oturacağından nasıl konuşulacağına kadar ikili cinsiyet rolleri çocuğa çevresi tarafından verilir. Çocuklara ilk öğretilen kavramlardan biri olan toplumsal cinsiyetin ve cinsiyetin, farklı kültürlerde farklı şekillerde geliştiği fikri tartışılmaktadır. Ivan Illich, Ortaçağ’da cinsiyetin yalnızca insanlara ya da bedenlere ait olmadığını, mekânın, zamanın ve eşyaların da cinsiyetlerinin bulunduğundan bahsetmektedir (Illich 1996’dan aktaran Köse, 2013, s. 37).

İkili cinsiyet sisteminin oluşumuna dair çeşitli yaklaşımları inceleyen Monique Wittig’e göre bu fikirler, üzerimizde oluşan düşünce tahakkümleridir ve bu tahakkümler hep “tüm toplumlardan evvel” cinsiyetlerin olduğu iddiasını taşır (2013: s. 39). Feminist teoriye göre bu kategoriler, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını oluşturan yapay bir sınıftır (Matheiu, 2000, s. 86). Üçüncü dalga feminist teori ve queer teoriye göre cinsiyet kategorisinin meşruluğu, toplumsal cinsiyet rollerinin meşruluğuyla eş değerdir. Biri birinden daha öncül ve belirgin değildir. Yalnızca biri diğerini meşru kılması iktidar tarafından beklenen birer inşadır. Foucault’ya göre ise cinsiyet kimlikleri, kadın ve erkek olarak iktidar tarafından kategorilendiriler ve cinsellik ekonomisi tarafından şekillenir (Butler, 2008, s. 67). İnsanın kimlik kategorilerinden biri olarak belirlenmiş herhangi bir cinsiyet olduğu iddiası ve bu cinsiyetin özden bağımsız bir şey olduğu fikri, iktidar tarafından şekillendirilmiş bir söylemden ibarettir. “*Lacan’a göre önemli olan dilin, bütün konuşan varlıklar üzerinde uyguladığı sınırlamadır*” (Wright, 2002, s. 20). Her ne

kadar Foucault bu dayatmadan bir çıkış yolunun olmadığı görüşünü savunsa da, eğitimde başlayan söylemsel iktidarın çocuklar açısından bir çıkış yolu olup olamayacağına değinmek gerekir. Fakat buna değinmeden önce çocukların normları uzun yıllar boyunca pekiştirmek zorunda kaldığı eğitim sistemine değinmekte fayda vardır.

Eğitim, *“birbiriyle yakından ilgili olarak siyasal iktidarın kendi meşruiyet ilkelerine mutlaklık ve kutsallık kazandırdığı araçtır”* (Şentürk ve Turan, 2012, s. 266). Geçmişten günümüze eğitim sistemi özellikle ilk 12 yılda tek tek bireylerin beklentilerinden azade bir şekilde işleyen, hiyerarşik yapı ile kurgulanmış ve iktidarın yön verdiği bir sistem olarak görülmektedir. Frankfurt Okulu ekolünden gelen eğitim bilimi teorisyeni Louis Althusser’e göre çocuklar; toplumsal iş bölümünü, saygı kurallarını, uyması gereken terbiye kurallarını, görgü kurallarını, sivil ve mesleki vicdanı, ahlak kurallarını, sınıf egemenliğinin belirlediği düzenin kurallarını okullarda aldığı eğitim sırasında öğrenir (2000, s. 23). İçinde büyüdüğü aile yapısından ilk kopuş olarak kutsallaştırılan eğitim sistemine dahil olan çocuk, buradaki her şeyi öğrenmek, ödevlerine uymak ve burada öğrendiklerini uygulamakla sorumlu tutulmuş kişilerdir. *“Bir başka ifade ile eğitimde iktidar ve kontrol teknikleri; normalleştirme, totalleştirme, gözetleme, sıralama, ayrıştırma, dışlama, bölme ve sınıflandırmadır”* (Chandler 2009’dan aktaran Şentürk ve Turan, 2012, s. 262). Okulda yalnızca bilimsel eğitim almayan, aynı zamanda da iktidar öğretilerini uygulaması gereken çocuk, hızlıca iktidarın verilerini yeniden üretmeye başlayarak kimliğini oluşturur.

“(...)eğitim yöneticilerinin işlevi, verili toplumsal düzende ‘büyük kapatılmaya’ katkı sağlayan, normalleştirilmiş toplumsal düzene uyumlu ve hizaya sokulmuş bireylerin yetiştirilmesini denetleme ve gözetlemedir... Okulda cezalandırılan beden değil, zihindir. Okul, bir hapishanedir ve ‘gözetleme mekanizması’ işlevi görür” (Şentürk ve Turan, 2012, s. 262).

Althusser’in de ifadesiyle devletin ideolojik aygıtı olarak eğitim kurumunda sistem öyle bir kurgulanmıştır ki bu sistemin dışında kalmak yalnızca bir “ceza” olabilmektedir. Çocuğun yaşantısını büyüdüğünde geri dönülemez bir şekilde etkileyen bu okuldan ayrılış, hem çocuk hem de bakım verenleri tarafından korkuyla ilişkilendirilmiştir.

Dolayısıyla sistemden çıkmak iktidar tarafından ancak bir ceza olarak iktidarın gücünü meşrulaştırma aracı olarak görülmektedir.

Türkiye’deki eğitim sisteminin normlarına yönelik olarak Tuna Erdem, bu ülkede yetişmiş herkesin eğitim sırasında, sıraya girme ve hiza alma olgularıyla karşılaştığını ifade eder (Erdem, 2012’den aktaran Çankaya 2014, s. 27). Buna göre verilen eğitim söylemlerinden önce bu söylemlere karşı nasıl durmaları gerektiği çocuklara defaatle deneyimletilmektedir. Genel olarak Türkiye’deki zorunlu eğitim sistemine bakıldığında, ikili cinsiyet sistemine göre planlanmış, cinsiyetçi, tektipçi, ırkçı, sağlamcı olduğu görülmektedir. “*Resimli okul kitaplarında, kız çocuklarının sıklıkla etekle temsil edildiğini görüyoruz*” (Özdemir ve Çınar, 2014, s. 12-13-14). Benzer durum çocuklar için hangi renk kıyafet giyileceği ve saçların kullanım şekli konularında da kendisini gösterir. Neredeyse tüm Hayat Bilgisi kitaplarında, kız çocukları saçları uzun ve oğlanları kısa olarak resmedilir. Bu tutum, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmeye yol açmaktadır. Bu öğretile büyüyen çocuklar, etek giymek isteyen oğlan çocuklarına ya da pantolon giyen kız çocuklarına zorbalık yapmakta bir beis görmez. Çünkü zihinlerinde normal-anormal ikiliği yaratılmıştır. Bu durum çocuk oyunlarında da keskin bir şekilde gözlemlenmektedir. Hayat Bilgisi 2. sınıf kitabında çocuklar için çözüm yollarını buldurmakla ilgili bir bölümde, yakan top oynamak isteyen öğrencilerin, yalnızca oğlan öğrencilerin oynadığı futbol maçının bitmesini beklediği görülmektedir. Aynı cinsiyetçi bakış açısı, kitapta ip atlama oyununda sadece kız çocuklarının olmasıyla gözlemlenmektedir (Özdemir ve Çınar, 2014b, s. 62 ve s.105).

Çocuk eğitim kitaplarında aile kavramı tektiptir. Buna göre aile; anne baba ve çocuklardan oluşur. Bu görüşün kitapların tamamına sirayet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, 1. Sınıf Hayat Bilgisi kitabında anne temizlik, yemek, çocuk bakımı ve çocukların ödevleri gibi domestik işlerden sorumludur. Baba dışarıda bir işte çalışmak, meslek sahibi olmak, çocuklarla oyun oynamak ve bir şeyler okumak gibi görevlerden sorumludur. (2014, s. 36-40-80) Ebeveynler kuşkusuz heteroseksüeldir. Kız çocukları her daim annesinin yaptığı ev işlerine meraklı ve ona destek olmak için öğrenmek isteyen pozisyonda kalırken, evin meraklı ve yeni şeyler keşfetme atikliğindeki

çocuğu oğlandır. “Erkek çocuklarının davranışlarının genel anlamda bir hareketliliğe karşılık gelmesine rağmen, kız çocuklarının daha az enerji isteyen davranışlar içinde gösterilmesi dikkat çekicidir” (Erbaş, 2019, s. 202) Firdevs Helvacıoğlu, çocuklara verilen toplumsal cinsiyet rollerinin önemini ve etkisini şöyle ifade eder;

Kız çocuklarında ev işlerine karşı “sevince varma” duygusunun oluşturulması için; çamaşır yıkamanın, ütülemenin ve yerleştirmenin bir düğün, bir eğlence coşkusuyla anlatılması önemlidir. Çünkü kirli çamaşırları yıkamak (hem de başkalarının), ütü yapmak gibi işleri zorla küçük kızlara benimsetmek güçtür, anlamsızdır. Oysa, erken yaşlarda başlayan özendirme ve koşullandırmalarla bu pekâlâ başarılabilir (Helvacıoğlu, 1996, s. 26).

Bu kitaplar hem ikili cinsiyet sistemi ve toplumsal cinsiyet algısına yönelik bir mesaj verirken bir yandan da tek ebeveynli çocuk olmayı bir eksiklik, bir yanlışlık olarak algılatır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf kitabında, ailenin anne, baba ve çocuklardan oluştuğu ifade edilirken ailenin en önemli görevi olarak soyun sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi emelinden söz edilir. (2014, s. 93).

Eğitim müfredatı çocukları muhafazakâr ideolojiye itmektedir. İnsan Hakları ve Vatandaşlık Bilgisi derslerindeki insan hakları teması oldukça sınırlı ve LGBTİ+ kişiler gibi pek çok dezavantajlı grup müfredatın dışında bırakılmaktadır. Sağlık Bilgisi 9. Sınıf dersinde ise, “AIDS” başlığında, bulaşma yollarından biri olarak “eşcinsel ilişkide bulunmak” ibaresi geçirilmektedir (Güner, 2012, s. 128). Amerika ve Avrupa’da ilk HIV vakaları görülmeye başladığında siyasetçiler, medya ve dini kuruluşlar bu virüsü “gey hastalığı” olarak tanımlamış ve hem önlem alınması hem de tedavi çalışmalarının başlaması bu ayrımcı ve yanlış bilgiler nedeniyle oldukça gecikmiştir. HIV dünya çapında bir salgına dönüştüğünde bu alanda politikalar geliştirilmeye ve bilimsel çalışmalara kaynak ayrılmaya başlansa da önyargılar nedeniyle geç kalınan bu adımların sonucunda çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte ACT-UP adıyla HIV aktivistleri bir araya gelmiş ve HIV salgını konusunda adım atılması için küresel gösteriler yapmıştır. Buna karşın ders kitaplarında bu algı sürdürülmeye devam etmiştir.

Normatif sistemin dışında kalan bireylere ne olur? Bu soru bir yandan da bölümün başlığı ile ilişkilendirildiğinde şu şekilde sorulabilir, yani normatif sistemin dışına itilen çocuklar için farklı çocukluk deneyimi mümkün müdür?

Çoğunluğun, baskın gelenin sözünün geçerli olduğu, yapılandırılmış bir iktidar alanının kendisinin gerçekliği, elbette sorguya muhtaçtır. Kolektif bilinç veya ortak akıldan ziyade üstünlük kurarak oluşturulan normlar çocuklara da erkenden ve farklı araçlarla dayatılmaktadır. Doğru olduğu kabulünün çoğunlukla sorgulanmamasının sebebi toplumdaki “herkes söylüyorsa doğrusu budur” algısından ibarettir. Oysa tarih boyunca döneminde kabul görmüş birçok norm, ileriki dönemde yıkılmış, yenilemiş, dönüşmüştür. Örneğin Antik Yunan’da cinsel ilişki yetişkin ve seçkin erkek olan vatandaş ile cinsiyeti fark etmeksizin bir köle arasında geçmesi meşru iken, günümüzde eşcinsel ilişki yasalara rağmen toplumsal normlara aykırı olduğu gerekçesiyle tabu olarak görülmektedir. (Halperin, 2013, s. 91) Ya da günümüz patriyarkal sisteminde her şeye sahip olması hak görülen erkekler için eşcinsellik bir “güç” kaybı olarak görülse de, Osmanlı döneminde Pinar Selek’in ifadesiyle “oğlancılık” sistemi erkekte güce güç katan bir ilişki olarak olağan karşılanmaktaydı (2011, s. 83). Bu dönüşüm yalnızca zamanın etkisiyle değil, aynı zaman diliminde dahi iktidarda olanın kim olduğu, politik hattı, dünya görüşüyle belirlemektedir. Bu kadar fazla değişkene bağlı olan toplumsal normların toplumsal bir düzen yaratması hangi gerçeklikle bağdaşmaktadır sorusu akıllara gelmektedir.

Bütün bunlara rağmen zihin, özgürleşme arayışını ve sorgulamayı sürdürmüştür. Özgürleşme hasreti ve sorgulama becerisi başka bir yolun mümkün olduğu umudunu örgütlemektedir. Kenarın merkeze çekilmesinden ziyade merkezin darmaduman edilmesinin gerekli olduğu fikri etrafından şekillenen queer kuramın pedagojiye dair görüşlerinin ise “başka bir çocukluk mümkün mü” sorusuna olumlu katkı sunacak nitelikte olduğu söylenebilir. Queer pedagoji, daima yaygın kabulleri dahi sorgulama ve reddetme refleksi geliştirmek iddiasıdır.

“Bu yaklaşım kesinlikle onların cinsellikleriyle alakalı bir şey değil. Bu tamamen, dünyayı ele alış tarzlarında ister dini inanışla, ister cinsiyet inancıyla, ister ulusal kibirle, ister ideolojik işbirlikleriyle benimsenmiş olsun ve nerede olursa olsun var olan ayrımcı

uygulamaları değiştirme ve bu uygulamalarla m¼cadele etme arzusundan doğan bir yaklaşım sergilemelerini sağlamak ¼zere bir ¼aba”dır (Hall, 2014, s. 16).

Hiyerarşi ve ayrımcılığa karşı bir tutum sergileyen queer teoriye g¼re ¼ęrenme, iktidarın ve dolayısıyla toplumun empoze ettiği her t¼rl¼ normun ve kavramın yıkılması ve yeniden oluşturulması ile ger¼ekleřebilir. Hayatta olduğu gibi okullarda da normal kabul edilen davranışlar, tutumlar, kalıp yargılar s¼rekli olarak sorgulanmalı ve alternatifler ¼retilmelidir. Eğitim ancak bu şekilde ilerletici ve d¼n¼řt¼r¼c¼ olabilir. Bu noktada ¼ęretmenlere ¼nemli bir g¼rev d¼řmektedir. Queer pedagoji, ¼ęretmenlere eğitim boyunca norm olan pratiklerin d¼n¼řt¼r¼lmesini, her bir pratiğin yeniden deneyimlenerek ¼ęrenilmesini ve ¼ęrencilere farklı bakış a¼ıları kazandırılmasını ¼nerir. (şimşek Aksin, 2019, s. 62) ¼ęretmenlerin, mutlak doğru bilginin olmadığını, bilginin s¼rekli değişim ve d¼n¼ř¼m i¼erisinde olduğunu algılamaları ve bu y¼nde hareket etmeleri, ayrımcı dilden uzaklaşmaları ve her yeni bilgiye a¼ık olmaları gerekmektedir. Tabu olarak g¼r¼len konuların okullarda konuşulabilmesi i¼in uygun ortamlar hazırlamalı ve g¼venli tartışma alanları oluşturmalıdır. Ancak bu koşullarda ¼ęrencinin ¼zg¼n birey olma ihtimali doğar.

Queer pedagoji ¼alıřmaları Hollanda’da kullanılmaktadır. M¼fredatta şu madde yer alır;

¼ęrenciler Hollanda’daki k¼lt¼r ve hayata bakışlardaki benzerlikler, farklılıklar ve değişiklikler hakkında bilgi sahibi olur, bunları kendi hayatlarıyla ve diğer yaşam tarzlarıyla ilişkilendirmeyi ¼ęrenir, birbirlerinin bakış a¼ısına ve toplumda yaşayış şekillerine saygı g¼stermenin ¼nemini ¼ęrenir ve cinsel ¼eřitlilik de dahil olmak ¼zere toplumda yer alan cinselliği ve ¼eřitlilięi saygı ¼er¼evesinde ele almayı ¼ęrenir (Hollanda Eğitim, K¼lt¼r ve Bilim Bakanlığı, 2013’ten aktaradan, Boef, 2014, s. 21).

Normatif d¼nyanın yeniden ¼retim bir yerde kırılması ¼ocukların ¼zg¼rleřmesi ve dolayısıyla toplumun ¼zg¼rleřmesi i¼in elzem g¼r¼nmektedir. Normatif ideolojiye karşı queer pedagoji nasıl kafa tutabilir? Bu noktada ¼ęretmenlerin, “geleneksel y¼ntemlerde pasif olan ¼ęrenci rol¼nden vazge¼ip, aktif d¼ř¼nen, sorgulayan, araştıran ve empati kurabilen ¼ęrenciler” yetiştirmesi gerekmektedir. (şimşek Aksin, 2019, s. 71) Queer

pedagoji tahayyülü ile normatif bir dünyanın sınırlayıcılığına rağmen başka bir çocukluk ihtimali vardır. Bu yüzden de daha çok alternatif hikayeler konuşulmalı ve kitaplar üretilmelidir. Bu araştırma ile sınırlayıcı ve normatif sisteme karşın başka bir çocukluğun mümkün oluşu merkeze alınmış ve çocukların bu bağlamda özgürleşebileceği ihtimali üzerine kurgulanmıştır. Hassas konular olarak ifade edilen ve çocuklara erişimi kısıtlanan konuların işlendiği resimli çocuk kitaplarında çocukların anlam dünyasını ve kendini gerçekleştirebileceği alanlar yaratılabileceğine dair izlerin peşinden gidilmiştir.

4. RESİMLİ ÇOCUK EDEBİYATI

Çocuk edebiyatı en sade haliyle; çocuklar için yazılmış, çocuklar tarafından okunan ve/veya çocuklar hakkında yazılmış kitapların tümüne verilen addır (Dedeoğlu ve Erbasan, 2021, s. 2). Şirin (2009), çocuk edebiyatının baskın özelliğini; *“kaynağı da sınırı da çocuk ve çocukluk olan, çocuğu ve çocukluğu anlayan, çocuk bakışı, çocuğa görelilik ilkesi² ve çocuk gerçekliğine uygun yazılmış bir edebiyat olması”* olarak ifade etmektedir. (Dedeoğlu ve Erbasan, 2021, s. 2). Çocuğu anlayan edebiyat ve çocuğun kendine özgü dünyasını anlatan edebiyat, çocuk edebiyatı olarak adlandırılmaktadır (Özkan, 2020). Yani, bu edebiyatın çocukluğu, çocukluğun dili ve mantığı ile anlatması bir ön gerekliliktir. Çocuk edebiyatı ürünlerinin sayısı her geçen gün artmakta ve onlarca yeni çocuk kitabı piyasaya sürülmektedir (Dedeoğlu ve Erbasan, 2021, s. 2). Eskiden çocuklar için yazılmış kitapları bulabilmek oldukça zorken günümüzde kitapçılarda veya kitap satışı yapan internet sitelerinde çocuk edebiyatı ürünleri için bir bölüm ayrıldığı, bu kitapların yaş aralıklarına veya konusuna göre geniş bir yelpazede gruplandırıldıkları gözlemlenmektedir. Bu olgu, çocuk kitaplarına verilen önemin geçmişe nazaran arttığını göstermektedir (Dedeoğlu ve Erbasan, 2021, s. 2). Çocuğun yüzyıllar içinde nesne konumundan özne konumuna geçişiyle birlikte; çocuk edebiyatı diye ayrı bir alana ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Özkan, 2020).

Çocukluk dönemi ise; yetişkinlik boyunca sürdürülecek personanın ilk ve önemli bir dönem olması bakımından, insan yaşamının zeminidir. Zengin uyaranlarla çocuğun hayal dünyasını güçlendirip üst düzey düşünme becerilerini harekete geçirmesine destek olmak, bu dönemde önemlidir (Özcan, 2023, s. 119). Bunu sağlamak açısından çocuk kitapları önemli bir araçtır. Çocuk kitapları, çocukların yaşam alanının, hayal dünyasının, gelişim özelliklerinin göz önüne alınarak oluşturulduğu edebi eserleri oluşturmaktadır. O halde,

² Resimli kitaplarda “çocuğa görelilik” ilkesi, “çocuğun dil evrenini, ilgi ve gereksinimlerini göz önünde bulundurmak ve hazırlanan içeriğin bununla örtüşmesi” olarak tanımlanmaktadır (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10).

şu tanımlamaya yapmak mümkündür: çocuk kitapları; çocukların heyecanına, coşkusuna, mizahi anlayışına, düş gücüne hitap eden eserlerdir.

Çocuk edebiyatında konunun sunuluş şekline ilişkin tartışmalarda ‘sorun odaklılık kavramını’ savunan görüş; çocuk kitaplarında her konunun ele alınabileceğinin altını çizmektedir (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.31). Buradan hareketle, kavramla ilgili çocuk edebiyatında “zor konular, hassas konular, olumsuz konular, özel amaçlı konular” gibi isimlendirme farklılıkları olsa da yaygın olarak kullanılan ve benimsenen terim, yabancı literatürdeki “*problem-oriented*” ifadesinin bir yansıması olarak “*sorun odaklı çocuk edebiyatı*” olarak da adlandırılabilir (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.31). Bu kapsamda; sorun odaklı çocuk edebiyatını “*çocuk okurun okuduğu kitaplarda birtakım problemlerle yüz yüze geldiği ve bu problemlerle başa çıkabilme yetisini kitaplar aracılığıyla kazandığı edebiyatın adı*” şeklinde adlandırmaktadır (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.31). Sorun odaklı çocuk edebiyatının çerçevesi farklı bakış açılarıyla çerçevelenmiş ve bu durum alanda karmaşaya yol açmıştır. Bazı yazarlar toplumun sorunlarıyla ilgili kendi gözlem ve önceliklerini eserlerine, çocuğun sorunları olarak yansıtma eğiliminde olarak onun gerçekliğiyle ilgisi olmayan ideolojilerini çocuğa dayatmaktadır (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.31). Fakat çocuk kitaplarında çocuğun problemleri önceliklendirilmeli; çocuk, yazarın ideolojisini aktarmada araç olarak kullandığı bir nesne değil aksine özne olmalıdır. Buna göre; sorun odaklı çocuk kitapları kurgulanırken çocuğa yardımcı olabilmek için tek bir çözümün dayatılmamasına özen gösterilmelidir. Devamında ise; demokratik kültürün gereği olarak kitaplarda alternatif çözüm önerileri ortaya konmalı ve bu öneriler çocuğu kalıba sokmaya çalışmamalı onun özgür tercihlerde bulunmasına imkân sağlamalıdır (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.32).

Sorun odaklı çocuk edebiyatına yönelik bir başka bakış açısına göre de; bu tür ile “*çocukların anlayamadığı ya da doğrudan iletişim kuramadığı bazı gerçekleri edebiyat yoluyla onların dünyasına sokmanın*” amaçlandığı ifade edilmektedir. Buna göre; günümüzde ortaya çıkan her türlü sosyal sorun çok hızlı bir şekilde çocuk edebiyatının işlediği bir konu haline gelebilmektedir (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 158). Dolayısıyla, farklı din ve kültürlere ait bakış açılarının çeşitli medya araçları vb. unsurlarla, çeviri veya

adaptasyon yoluyla çocuklara sunulması ile daha önce çocukların ilgilenmediği düşünülen ırkçılık, din ayrımı, savaş, göç, istismar, cinsel eğitim gibi tabu kabul edilen ve ölüm, ayrılık, boşanma, şiddet, akran zorbalığı, engellilik gibi anlaşılması oldukça zor konuların çocuk edebiyatına sirayet ettiği görülmektedir (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 158). Çocuklar dâhil olmak üzere toplumda yer alan bütün bireylerin üstesinden gelmesi gereken konuların, çocukların anlayabileceği ve belirli bir bakış açısı edinebileceği şekilde işlenmesi ebeveyn ve öğretmenlerin işini elbette ki kolaylaştırmakta; yetişkinler çocuklara anlatmakta zorlandıkları konuları resimli kitaplarda hangi sözcük ve imgelerle ele alabileceklerine dair ipuçları bulmaktadırlar (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 158).

Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde coğrafi keşifler, reform, Rönesans hareketleri, sanayileşme, matbaanın icadı gibi gelişmeler, dünyaya ve dolayısıyla çocukluk olgusuna yönelik bakış açısını etkilemiştir ve bu bölümde bu olguyu bir kez daha anmak anlamlıdır. Çocuk bakış açısına uygun olan özgün bir çocuk edebiyatının olup olmadığı uzun yıllardır tartışma konusu olmuştur. Çocuk edebiyatının, müstakil olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, edebiyatın bir türü olup olmadığı, nasıl sınıflandırılacağı konusunda bir uzlaşmaya varıldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Aynı bir tür olduğunu savunanların, kitapların çocuk pedagojisine göre yazılması gerekliliği konusunda fikir birliğindedir. Bu görüş ise, edebi metnin sanatsal yönünü oluşturan estetik kaygıların çocuk edebiyatında olmadığı veya önemsenmediği, sadece pedagojik yaklaşımın ön planda tutulduğu konusunda eleştirilmektedir. Edebiyatı kalıplaşmış estetik normlarla çerçevelemek ne kadar boğucu ve sınırlayıcı ise, çocuklara yetişkinlerin uygun gördüğü konuları işlemek; didaktik, öğreten, normatif çocuk edebiyatı ürünleri sunmak da o kadar özgürlükten, yaratıcılıktan uzaktır ve çocukların anlam dünyasını sınırlar.

4.1 Çocuk Edebiyatı Tarihi

Çocuk edebiyatının doğuşu Batı modernleşmesi ile yakından ilişkilidir. Çocukları eğitmek için kurulan okullar ve aynı zamanda çocuklar için ayrı bir eğitim müfredatına yönelik gereklilik, onlar için okunacak hususi bir yayına olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Okullar aracılığıyla çocukluğun sınırları genişlemiş olsa bile bu dönemde hâkim olan

çocuk anlayışı hâlâ çocuk bakışından oldukça uzak kabul edilebilir (Özkan, 2020). Edebiyatta çocuk 18. yüzyıla gelindiğinde ancak “*edebiyatta sıkıcı, dikkat çekmeyen bir varlık ve bir nesne*” olarak gösterilmekteydi.

Çocuk edebiyatı, Batı’da 18. yüzyılın ortalarından itibaren edebiyattan ayrı bir alan olarak varlık göstermektedir. ‘Çocuğa görelilik ilkesi’ne göre üretilen eserler modern çocuk edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Özkan, 2020). Çocuk ve ilk gençlik edebiyatının edebiyattan ayrılmasının esas nedenlerinin başında pedagojik nedenler yatmaktadır. Şirin’e göre çocuk bakışı; çocuğu birey kabul eden, onun doğallığını öyküye katabilen, “*çocuk dürbünü*” ile bakan ve gören, “*çocuk için yazdığını bilen sanatkârın yapabileceği bir ustalık işi*”dir (Özkan, 2020). Çocuklar için bilinçli olarak yazılan ilk eserler, Batı’da özellikle önce İngiltere, Fransa, Almanya İskandinav ülkeleri ve daha sonraları da Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılda Batı’da başlayan bu gelişmeler, çocuk edebiyatı alanında toplum tarafından yaygın kabul gören pedagojik bakış açısını³ dikkate alan yeni eserlerin yazılmasını sağlamıştır (Kartal ve Şimşek, 2022, s. 348). O döneme ait bilimsel veriler ve yeni toplumsal anlayış, çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi kapsamında onlara sunulması planlanan edebî ürünlerin içerik, biçim ve hedeflerinde bilinçli ve planlı değişimleri zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemi takiben Batı’da çocuk, varlıkların en değerlisi olarak kabul görmüş; sağlığı ve eğitimi doğumundan itibaren aile ve dolayısıyla devlet tarafından önemli kabul edilmiştir.

Elbette, tüm bunların ortaya çıkmasında ulus devletlerin oluşumu ve bu devletlerin kendi geleceklerini sürdürebilmek için yeni kuşaklara gereksinim duymaya başlaması da önemli bir faktör haline gelmiştir. Örneğin Fransız Devrimiyle birlikte ortaya çıkan milliyetçilik anlayışının referans gösterdiği ve gereksinim duyduğu vatandaşlık anlayışı, çocuk eğitimi ve dolayısıyla yazını da etkilemiştir. Fransız Devrimi’nin ortaya koyduğu “Vatandaşlık” kavramı, devlet ile birey arasındaki ilişkinin yeniden

³ Burada, ‘pedagojik bakış açısı’ ile kast edilen; tez boyunca ortaya konması ve farklı bir pencere açması planlanan eleştirel bakış açısının tam karşısındadır. Yani klasik ‘pedagojik bakış açısı’na göre çocuk pasif alıcı olarak kabul edilmekte; çocuk ile bakım veren (ya da eğitimci arasında) aktarmacı, dikteci ve hegemonik bir ilişki var olması muhtemel ve normaldir. Ancak, tez boyunca bu kalıp yargıların yıkılarak çocukların aktif olarak süreçlerde yer aldığı, güçlü yetenekli, anlam arayan ve farklılıklar ile zenginleşen varlıklar olarak merkezde olmaları planlanmaktadır.

tanımlanmasını sağlamıştır. Vatandaşlık, sadece bir ülkenin yasal bir sakinine değil, aynı zamanda o ülkenin politik süreçlerine katılan ve toplumun refahını artırmak için sorumluluk alan herkese atıfta bulunmaktadır. Bunun akabinde; çocuklar bu devrim sürecinde değişen sosyal, siyasi ve ekonomik yapıların bir parçası olarak kabul edilmiştir. Özellikle eğitim alanında yapılan reformlar eğitimin geniş kitlelere ulaşmasına ve daha erişilebilir hale gelmesine katkı sunmuştur. Devrim aynı zamanda, çocuk edebiyatının içeriğinin değiştirmesinde etkili olmuş, çocuk kitaplarının içerisindeki temalar ve mesajlarda ayrıca etkilenmiştir. Fransız Devrimi'nin çocuk edebiyatı üzerindeki etkisi, çocukların tarih bilincini artırması, değerlerini şekillendirmesi ve dünya görüşlerini genişletmesi açısından tartışmış; bu etki, çocukların tarih ve toplum hakkında daha bilinçli ve duyarlı bireyler olmalarına yardımcı olmuştur. Ancak, çocuk edebiyatının mevcut durumda aktarıldığı şekli ile ona biçilen misyon bu hususta tartışmalıdır. Bu durum, aşağıda örnekler ile çeşitlendirilecektir.

Çocuk edebiyatı kapsamında ele alınacak ilk ürünler, 17'nci yüzyıl itibariyle içerik bakımından kolay anlaşılır ve yazım itibariyle oldukça sade bir şekilde yazılmıştır (Kartal ve Şimşek, 2022, s. 349) . Daha ziyade “Robin Hood” ve “Tom Thumb” gibi halk öykülerinden esinlenerek yazılan bu ilk dönem ürünleri, anlatım ve resimler bakımından oldukça sade, masalımsı öykülerden meydana gelmiştir. Bu tür öyküler, çocuklara önemli yaşam dersleri vereceği düşünülürken aynı zamanda eğlenceli ve heyecan verici maceralar sunarlar. Örneğin, "Robin Hood", zenginlerden alıp fakirlere dağıtarak adalet duygusunun gerçekleşmesini sağlayan bir karakter olmasıyla, adaletin önemini ve cesaretin gücünü vurgulamaktadır. "Tom Thumb" gibi öyküler ise, küçük boyutlarına rağmen büyük maceralara atılan bir karakterin hikâyesini anlatmaktadır. Bu tür öyküler, karakterin cesaret, zekâ ve kararlılık gibi özelliklerini geliştirmesini ve zorlukların üstesinden gelmesini vurgulayarak çocukları cesaretlendirmeyi hedeflemektedir.

18'inci yüzyıla gelindiğinde; Daniel Defoe'nin “Robinson Crusoe”, Jonathan Swift'in “Gulliver'in Gezileri” ve Johann David Wyss'ın “İsviçreli Robinson Ailesi” çocuk kitapları arasında en rağbet görendir. "Robinson Crusoe", "Gulliver'in Gezileri" ve "İsviçreli Robinson Ailesi" gibi klasik eserler çocuklar için yazılmamış olsa da, çocuklar

tarafından da okunabilir bir biçimde kurgulanmış görünmektedir. Özellikle "Robinson Crusoe" ve "İsviçreli Robinson Ailesi" gibi eserler, ana karakterlerin yalnızlık ve bağımsızlıkla başa çıkmalarını ele alarak çocuklara kendi başlarına karar verme ve sorumluluk alma konusunda ilham verilmesi amaçlanmıştır. Beraberinde; bu eserler genellikle insan doğası, adalet, merhamet ve dürüstlük gibi moral değerleri ele almakta, çocuklar, karakterlerin deneyimlediği zorluklar ve karşılaştıkları etik sorunlar üzerinden bu değerler hakkında düşünebilmektedirler.

19'uncu yüzyıla gelindiğinde ise; Lewis Carroll'ın "David Copperfield", Charles Dickens'in, "Tom Brown'ın Okul Günleri", Thomas Hughes'in, "Küçük Prens" ve "Küçük Lord" adlı kitapları başta olmak üzere pek çok eser yazılmış, bu eserler zaman içerisinde birden çok dile çevrilerek çocuklarla paylaşılmıştır. Bu eserlerle, çocuklara yaşamın karmaşıklıklarını ve değerlerini anlamalarına yardımcı olması, hayal güçlerini ve empati yeteneklerini de geliştirmesi hedeflenmiş görünmektedir. David Copperfield'in güçlü karakter gelişimi ve yaşadığı deneyimlerden çıkardığı derslerle çocuklara ilham olması amaçlanmıştır. Eser, aynı zamanda insan ilişkileri, aile bağları, adalet ve empati gibi konuları da ele almaktadır. "Tom Brown'ın Okul Günleri" arkadaşlığı, dayanışma, dürüstlük ve adalet gibi değerleri vurgulamakta; çocuklara arkadaşlık ilişkilerinin önemini ve zorluklarına değinmektedir. Çocuklar, Küçük Prens'in masalsi maceraları aracılığıyla dostluk, sevgi, özgürlük ve sorumluluk gibi kavramları keşfedebilmekte; eser, hayal gücünün önemi, yetişkinlerin karmaşık dünyasını sorgulama cesareti ve basitlik içindeki güzellik gibi temaları ele almaktadır. "Küçük Lord" adlı roman, genç bir çocuk olan Cedric'in İngiltere aristokrasisi içindeki yerini bulma hikayesini anlatmakta; eser, dostluk, hoşgörü, cömertlik ve insanlık gibi değerleri vurgulamaktadır.

Hem Fransız Devrimi hem de belirtilmiş olan eserlerle asıl ifade edilmek istenen husus yine bu araştırmanın gündemine aldığı konular ile paralel bir doğrultudur. Nitekim bu dönemlerde yazılan bahse konu olan kitaplar, çocuğu romantikleştiren, çocuktan kahraman yaratmaya çalışan, aslında idealist bakış açısını dikte etmekle meşgul birer ürün olarak kabul edilebilir. Bu tür bir yaklaşım, gerçek hayattaki karmaşıklıkları ve zorlukları çocuklardan saklayarak veya göz ardı ederek onlara gerçek dışı bir dünya sunabilmekte;

bu durum çocukların hayatla başa çıkma becerilerini geliştirmelerini zorlaştırabildiği gibi yaşamda gerçekten olup bitenlerden onları uzaklaştırmaktadır. En az bunun kadar önemli olan diğer bir nokta ise; idealize edilmiş kahramanların, çocuklara gerçek dünyadaki çeşitlilik/ farklılıklar ve çelişkiler hakkında yanlış bir algı sunabileceği ya da gerçek hayatta herkesin kusurları ve zayıf noktaları olduğunu göstermekten uzaklaşabileceğidir. Ek olarak, idealize edilmiş kahramanlar, çocuklara başkalarının duygularını ve deneyimlerini anlamak için empati kurma becerisini de engelleyebilmektedir. Romantikleştirilmiş çocuk edebiyatı ayrıca gerçekçi olmayan beklentiler yaratarak çocuklarda hayal kırıklığına yol açabilir. Çocuklar, kahramanlarının sahip olduğu mükemmel özelliklere sahip olmaları gerektiğini düşünebilirler; bu da kendi kendilerini yeterli hissetmemelerine neden olabilir.

Tüm dünyada pedagojik, psikolojik ve sosyolojik çalışmaların giderek artmasıyla artık aydınlar, akademisyenler, eğitimciler, pedagoglar çocuk edebiyatı konusuna daha fazla ihtimam göstermiş; yetenekli, üretken yazar ve edebiyatçılar ise ihtiyacı karşılama niyetiyle daha kaliteli, ciddi ve bol ürün ortaya koyma gayretine girmişlerdir.

Çocuk edebiyatı alanının Türkiye edebiyatı içerisinde gösterdiği gelişimler dünyadaki gelişmelerle aşağı yukarı aynı düzlemde (Koyuncuoğlu, 2021, s. 9). Türkiye’de çocuk edebiyatının geçmişine bakıldığında; başlangıç noktası olarak Tanzimat döneminin varsayıldığı çeşitli kaynaklarda görülmüştür. Bu alandaki yenilikler ve gelişmeler genellikle Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrası olarak iki alanda ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar bağlamında Sarıyüce çocuk edebiyatını analiz ederken başlangıç olarak 1070 yılını alarak farklı bir sınıflandırma yapmıştır. Sarıyüce çocuk edebiyatını; “Klasik Dönem” (1070- 1858), “Hazırlık Dönemi” (1858-1911), “Kuruluş Dönemi” (1911-1945), “Doğan Kardeş Dönemi” (1945-1970), “Gelişme ve Yaygınlaşma Dönemi” (1970-2010) şeklinde gelişim evrelerine göre ayırmıştır (Koyuncuoğlu, 2021, s. 9). Bu belirtilen gelişim evrelerine değinmek, alternatif edebiyatın karşı durduğu bakış açılarını anlayabilmek açısından önemlidir.

Tanzimat döneminde, özellikle Fransız kültüründen etkilenecek La Fontaine masalları gibi eserler çevrilmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte yerli yazarlar da eserler üretmeye

başlamıştır. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın çocuk şiirleri, Eflatun Cem Güney'in masalları, Aziz Nesin'in çocuk kitapları bu dönemin özgün eserleridir. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çeviri kitapları ve Hasan Ali Yücel'in Türkçe'ye çevrilen Batı klasiklerinde çocuk edebiyatının yer alması önemlidir. Ancak bu eserler genellikle devlet ideolojileriyle uyumlu olmuştur. 1945'ten sonra çocuk klasiklerinin çevrilmesiyle çocuk edebiyatı daha da zenginleşmiştir (Akbaş, 2020). Yine, Akbaş ve Koyuncuoğlu 1960'lardan itibaren çeviri kitaplar arttığı, ancak 1970'lerde yerli yazarlara odaklanıldığı hususunda ortaklaşır. Bu dönemde çocuk edebiyatı da öne çıkmış, özellikle çocuk klasiklerinin çevirileriyle dikkat çekmiştir. Eserler genellikle çocuklara değerleri ve erdemliliği anlatmayı hedeflemiştir. Örneğin, Cahit Uçuk'un eserleri bu döneme örnek gösterilebilir. Okul öncesi döneme uygun kitapların Türkiye'de geç bulunmasıyla başlayan süreç, 1964'te Amerika'dan ithal edilen resimli kitaplarla ivme kazanmış, 1974'te Can Göknil'in "Kirpi Masalı" ile devam etmiştir. 1970'lerden sonra çocuk edebiyatı alanında gelişmeler görülmüş, Sezgin Burak'ın "Tarkan" çizgi romanı çocuk edebiyatını dergi ve gazetelere taşımıştır. Ancak bazı eserlerin çocuklara belirli ideolojileri dayatmaya çalıştığı fark edilmiştir. Unesco'nun 1979'da "Dünya Çocuk Yılı" ilan etmesiyle çocuk edebiyatına daha fazla dikkat çekilmiş, ancak 1980'deki siyasi gelişmeler bu ilerlemeyi yavaşlatmıştır. Yine de çeviri ve yerli çocuk edebiyatı çeşitli ideolojilere yönelik olarak devam etmiştir.

1980'lerden sonra çocuk edebiyatının bir edebiyat türü olarak kabul edilmesi gerekliliği ortaya çıkmış, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları'nın çalışmaları artmıştır. Çocuk edebiyatı alanında uzmanlaşmış isimlerin bilimsel çalışmalarıyla yeni bir alan oluşmuştur. Günümüz yakın tarihinde çocuk edebiyatına bakıldığında ise; Zeynep Bassa, Ayla Çınaroğlu, Feridun Oral, Aytül Akal, Behiç-Sevim Ak gibi isimler resimli çocuk kitapları olan yazarlarımız arasında sayılabilir. Bu alanda çalışan yazarlar genellikle eğitimciler veya öğretmenlerdir. Muzaffer İzgü, Fatih Erdoğan gibi isimler başarılı yazarlar arasındadır.

Türkiye'de 2000li yıllarla beraber çocuk edebiyatını ele aldığımızda ise; belli bir oranda bir dizi değişiklik ve yenilikle karşılaştığımız söylenilebilir. Örneğin, çocuk edebiyatında

artan bir çeşitlilik ve temsiliyet var olmakla beraber, yazarlar, farklı kültürlerden ve yaşam tarzlarından karakterleri içeren kitaplar yazmaya başlamıştır. Değişen dünyada, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, interaktif kitaplar, dijital hikaye uygulamaları ve diğer dijital formatlar çocuk edebiyatına girmiştir. Yazarlar, çocuk edebiyatında toplumsal meselelere daha fazla odaklanmış; iklim değişikliği, çevre koruma, eşitlik, çeşitlilik ve toplumsal adalet gibi konular çocuk kitaplarında daha sık işlenmeye başlamıştır. Kitaplarda sadece eğlenceli hikâyeler sunmakla kalmayıp aynı zamanda çocukların duygusal ve zihinsel gelişimlerine yönelik değerler ve becerileri de verilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen, dünyadaki güncel konular yakalanamamış, Türkiye’deki çocuk edebiyatı eşitlik, kapsayıcılık, çeşitlilik gibi pek çok evrensel ilkedeki geride kalmıştır.

Türkiye'deki yayıncılık endüstrisi, bazı yapısal sorunlarla karşı karşıya olmakla beraber, büyük yayınevlerinin ticari kaygıları, yeni ve yenilikçi eserlerin yayımlanmasını ya da bu araştırmada bahsedildiği üzere sakıncalı görülen konuların işlenmesini engellemiştir. Türkiye’de hala çoğu yazar ve yayıncılar, geleneksel çocuk edebiyatı kalıplarına sıkı sıkıya bağlı kalmakta; yenilikçi ve çağdaş konulara, temalara ve teknolojilere açık olmamakta ve bu durum güncel konuları yakalamayı zorlaştırmaktadır. Elbette ki, Türkiye'deki kültürel ve toplumsal dinamikler, çocuk edebiyatının içeriğini etkilemekte; bazı konuların tartışmalı olması veya toplumsal normlara uymaması, yazarların ve yayıncıların güncel konulara uygun eserler üretmesini sınırlandırmaktadır. Bundan dolayı bu araştırmada Türkçeye çevrilen eserler kullanılmıştır. Hassas konular olarak ifade edilen çocukların yetişkinler tarafından görmesi ve konuşması engellenen ve aslında toplumun temellerini değiştirecek olan konuların Türkiye’de işlenmesinin engellenmesi bir yana bu alanda illüstrasyonların da aynı sebeple söz konusu konularda gelişkin olmaması araştırmanın örnekleminin çeviri kitaplar olmasının sebebidir.

4.2 Resimli Çocuk Edebiyatına Kırılgan Gruplar ve Hassas Konular

Kırılganlık kavramı günlük hayatta oldukça yaygın kullanılan bir kelime olmuştur. Arka planda sosyo-ekonomik ve kültürel öğeler içermekle birlikte, Latince kökeni *vulnus* ve İngilizce karşılığı *vulnerability* olacak şekilde ‘yaralanabilirlik’ teriminin kullanıldığı

görülmektedir. Aynı anlamı taşıyacak şekilde; ‘örselenebilirlik’ veya ‘savunmasızlık’ sözcüklerinin de tercih edildiği gözlemlenmektedir (Çelik, 2020, s. 59). Bu bölümde kırılğan grupların tanımlaması, ne anlam ifade ettiği ve örneklerle kavramın açıklamasından hareketle; çocuk edebiyatında öteki ve öteki olmayan, normal ve normal olmayan gibi temel/ ikili zıtlıklar üzerinden farklılıklar ele alınarak, ‘öteki’ biraz daha derinlemesine analiz edilecek, çocuk edebiyatındaki hassas gruplara değinilecektir. Bu şekilde, çocuk edebiyatında sansür ve otosansürün kaynağı olan normatif sistem bakış açısına ulaşmak için bir yol açılmış olacaktır.

Kırılğanlık kavramın, sosyal ve beşeri bilimler alanında; insanların, durumların, canlıların, kurumların, piyasanın veya tabiatın tehlikelere açık olma, yaralanabilme, zarar görebilme potansiyeline ilişkin bir kullanımı söz konusu olsa dahi; etik, sosyo-politik ve hukuki kullanımları açısından insan ve insani olan durumla ilişkili oluşu daha önemlidir (Çelik, 2020, s. 59). Bu kavramı 1980’li ve 1990’lı yıllarda tartışan düşünürler onu, olası tehlike ve kötülüklerden zarar görmeye yatkınlık olarak ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, kavramın çeperi veya bir kırılğanlık tanımında belirli olacak olan nedenler konusunda bir kesinlik olmamakla beraber, genel kullanımıyla “savunmasızlık”, “mağduriyet”, “dezavantajlılık” gibi durumlara işaret etmektedir. Bu kavram, akademik çalışmalarda özneyi ve toplumsal problemleri dile getirmek açısından anahtar bir kavram halini almış gibi görünmektedir. Öte yandan kavramın sınırlı teorik irdelemesi yakın zamanlıymış gibi görünse de, özellikle siyaset felsefesi bakımından düşünüldüğünde anılması gereken isimlerden biri, Thomas Hobbes’tur. Bu bağlamda, düşünürün kırılğanlık kavramını insan doğasına dayanarak ele alması, devlete atfettiği önemi düşündürmektedir. Bu örnek, kavram ile paternalizm arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir. Ancak, kavramı 20. yüzyılda felsefi açıdan ele alan düşünür Levinas’ı hatırlamak da bir o kadar önemlidir. Levinas, kavramı bireysel düzeyde, ötekiyle ilişkisel bağlamda ve ötekine yöneltmesi gereken 'insani bir sorumluluk bilinciyle' ele almıştır.

Anlatıldığı şekliyle kırılğanlık kavramı, dezavantajlılık veya partikülerlik olgusunu aşarak belirli grupları ve gruplara mensup kişileri anlatmak üzere kullanılmaktadır (Çelik, 2020, s. 65). Kırılğan gruplar çatısı altında tanımlanacak bireylerin dayandığı kırılğanlık,

salt bedensel ve içsel veya sosyo-ekonomik faktörlere bağlı bir kırılabilirlik olabilmektedir. Farklı gruplara yönelik düzenlenmiş insan hakları sözleşmeleri de, kırılabilirlik kavramını açıklamada bir cevap niteliği taşımaktadır. Ek olarak bu genel yaklaşım dâhilinde kırılabilir gruplar genel nüfusa oranla ‘daha dikkatli ve özenli yaklaşılması gereken bir popülasyon’ anlamına gelmektedir. Yaş, cinsiyet, etnisite ve azınlık olma hali, sağlık ve özgürlüğünden mahrum olma hali gibi durumlar uluslararası insan hakları hukuku bakımından kırılabilirlikle ilişkilendirilebilen hususlar olarak belirtilmektedir. Mevcut literatür incelendiğinde genellikle kadınlar, yoksullar, yaşlılar, engelliler, LGBTİ+lar, etnik azınlık grubuna mensup olanlar, düşük eğitim seviyesine sahip olanlar ve göçmenler kırılabilir gruplar olarak adlandırılmaktadır (Arıca, Çakır ve Kağnıcı, 2023, s. 178).

Dezavantajlı, kırılabilir, yaralanabilir olan “egemen özne” karşısındaki “öteki”nin konumuna işaret etmektedir (Başhan, Metin, 2023, s. 3042). Göçmen; yerli karşısında, eşcinsel, biseksüel, trans ve interseks; heteroseksüel karşısında, yoksul; varlıklı karşısında, çalışmayan; çalışan karşısında çocuk yetişkin karşısında öteki durumunda bulunmaktadır. Ben ve öteki ilişkisindeki öteki konumunda bulunan bir özne, farklı bağlamdaki bir ilişkide egemen özne durumuna geçebilmektedir. Kökeninde yatan eşitsizlik ise; bir bireyin veya grubun doğal halinden yani kişinin ırkından, etnik kökeninden, cinsiyetinden kaynaklanabileceği gibi süreç içerisinde sonradan da meydana gelen bir durumdur.

Çocuk Hakları Komitesi özellikle kırılabilir olarak addettiği çocukları; sokak çocukları, çatışma alanında yaşayan çocuklar, HIV ve AIDS ile yaşayan çocuklar, sığınmacı ve mülteci çocuklar, engelli çocuklar, cinsel istismara uğramış çocuklar, yoksul çocuklar vb. olarak belirtmiştir. Çocuk kırılabilirliği, zaman içerisinde dinamik olarak birleşen bir dizi bireysel ve çevresel faktörün etkileşiminin sonucudur. Bu faktörler değişip geliştikçe çocuğun hassasiyetinin türleri ve dereceleri de değişir. Örneğin, engellilik, ruh sağlığı sorunları, göçmen geçmişi, kötü muamele, ev dışında bakım, maddi yoksunluk, yakın partner şiddeti vb. durumlar çocuğun kırılabilirliğini artırmaktadır.

Daha önce de bahsedildiği gibi, öteki sözcüğünden çıkaracağımız ilk anlam “beriki”nin varlığı olmaktadır. Yani, ötekinin olması berikinin olmasının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Çocuk edebiyatı, kırılabilir grupların deneyimleri ve kimliklerine de ayrıca

yer veren önemli edebi metinlerdir. Bu açıdan baktığımızda, sıkça karşımıza çıkan temalar arasında, özellikle kırılğan gruplara mensup karakterlerin öyküsü ve yaşadıkları zorluklar öne çıkmaktadır. Yine bahsettiğimiz üzere, “öteki” kavramı, çocuk edebiyatında sıkça işlenen bir tema olarak karşımıza çıkar ve bu tema genellikle kırılğan grupların deneyimleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu durumu ve çocuk edebiyatındaki gerek kırılğan gruplar gerekse de hassas konular ve ‘öteki’ne dair ifadeleri ifşa edebilmek için gerekli incelemeler bu araştırmada gerçekleştirilecektir. Bu incelemede, çocuk edebiyatındaki öteki kavramı üzerinden kırılğan grupların temsiliyetini de analiz edilecektir.

Öncelikle, Zeynep Cemali’nin kaleme aldığı *Patenli Kız*’a bakıldığında, Patenli Kız, Şerare ismindeki, insanlarla sevgi dolu bir iletişim dili kuran ve herkesin yüreğine dokunan işitme engelli bir kızdır. Hikâye, eleştirel bir okumayla incelendiğinde, engelli bir karakterin yaşam mücadelesini ve toplumla kurduğu ilişkiyi çeşitli perspektiflerden ele almaktadır. Öncelikle, metindeki Şerare karakteri, geleneksel engelli temsillerinden farklı olarak, kendi gücünü ve yeteneklerini keşfederek yaşamın zorluklarıyla mücadele etmektedir. Onun işitme engelli olması, sadece bir kırılğanlık olarak değil, aynı zamanda farklı bir bakış açısı ve duyguyla dünyayı algılama yeteneği olarak da sunulmaktadır. Şerare’nin dudak okuma yeteneği ve insanların hikâyelerini kaleme alması, onun sadece bir engelli birey olarak değil, aynı zamanda bir duygusal zeka ve empati gücüne sahip bir birey olarak görülmesini sağlamaktadır. Bu durum, yine eleştirel teori bakış açısına göre, bireyin kimliğini sadece engellilik üzerinden tanımlamak yerine, onun içsel potansiyelini ve başarılarını vurgulamaktadır. Hikâye, toplumun engelli kişilere yönelik tutumunu da sorgulamaktadır. Engelliliğin kabul görmesi ve öznelerin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği vurgulanırken, aynı zamanda bu kişilerin potansiyellerinin fark edilmesi ve desteklenmesi gerektiği mesajı da ön plana çıkmaktadır. Böylece, toplumun engellilikle ilgili ön yargılarına meydan okuyarak, farklılıkların zenginlik olduğunu ve herkesin katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ayrıca, hikâyede dostluk ve dayanışma teması da eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Şerare’nin çevresindeki insanlarla kurduğu derin ilişkiler, farklılıkların bir araya gelerek güçlü bir destek ağı oluşturabileceğini göstermekte, ötekileştirilmeye bir tür çeşitlilik ve güçlendirme bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Bu da, toplumsal ilişkilerin hiyerarşik olmaktan ziyade karmaşık ve

çeşitli olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Patenli Kız adlı hikâye, engelli bir karakterin yaşam deneyimini ve toplumla olan ilişkisini çok katmanlı bir şekilde ele almaktadır. Engelli bireylerin potansiyellerini keşfetmelerini, toplumun ön yargılarını sorgulamalarını ve dayanışmanın gücünü vurgulamaktadır.

Diğer bir örnek ise; Joyn Boyne'nin *Yanlışlıkla Dünyanın Öbür Ucuna Uçan Çocuk* adlı eseridir. Yanlışlıkla Dünyanın Öbür Ucuna Uçan Çocuk adlı roman, normallik kavramını sorgulamakta ve farklılıkların değerini vurgulamaktadır. Öncelikle, Barnaby'nin doğuştan gelen yeteneği olan uçma kabiliyeti, onun "normal" olmayan bir birey olarak toplumun normlarına meydan okumasını sağlamaktadır. Bu durum, geleneksel normatif yapıları sorgulayan ve çeşitliliği kutlayan bir perspektifi yansıtmaktadır. Romanın ana teması olan normallik takıntısı, Barnaby'nin ailesinin tutumunda da görülmektedir. Ailesi, Barnaby'yi "normal" bir çocuk olarak görmek istediği için onun farklılıklarını kabul etmekte zorlanmaktadır. Ancak Barnaby'nin uçma yeteneği, onun kendisi olmasını ve farklılıklarını kutlamasını sağlamaktadır. Bu da, bireyin kendi kimliğini ve özgünlüğünü korumasının önemini altını çizmektedir. Ayrıca, Barnaby'nin dünyanın öbür ucuna uçması, onun yaşadığı maceralar aracılığıyla kendini keşfetmesine ve gerçek kimliğini bulmasına olanak tanımaktadır. Bu yolculuk, geleneksel toplumsal normlardan uzaklaşıp kendi benliğini bulma sürecini yansıtmakta, bireyin kendini keşfetme ve kabul etme sürecini önemsemektedir. Roman, farklılıkların değerini vurgularken aynı zamanda normların ve toplumsal beklentilerin bireyi nasıl sınırlayabileceğini de göstermektedir. Barnaby'nin hikâyesi, farklılıkların kabul edilmesi ve kutlanması gerektiği mesajını taşıırken, aynı zamanda toplumsal normların bireyleri nasıl baskı altına alabileceğini ve kısıtlayabileceğini de eleştirmektedir. Barnaby'nin macerası, bireyin kendini keşfetme ve kabul etme sürecini önemserken, toplumsal normların ve beklentilerin bireyleri nasıl etkileyebileceğini de ayrıca eleştirmektedir. Son olarak, romandaki diğer önemli bir nokta ise; örgütlenmenin, bir araya gelmenin önemidir.

Sonuncu örnek olarak ise; Pedro Mañas'ın "*Ö.T.E.K.İ*" eserine değinmek önemlidir. "*Ö.T.E.K.İ. (Gizli Topluluk)*" adlı roman, ötekileştirmeye karşı direnişi ele almaktadır. Franz Kopf'un hikâyesi, geleneksel normların ve toplumsal beklentilerin bireyleri nasıl

kısıtlayabileceğini ve ötekileştirebileceğini gösterirken, aynı zamanda farklılıkların kabul edilmesi ve kutlanması gerektiği mesajını da taşımaktadır. Romanın ana karakteri Franz, geleneksel normlara uymayan bir çocuktur. Ancak bu özellikleriyle ötekileştirilmesine rağmen, kendi benliğini ve özgünlüğünü korumakta; Franz'ın yaşadığı ötekileştirme ve akran zorbalığı, toplumsal normların ve beklentilerin bireyleri nasıl etkileyebileceğini ve sınırlayabileceğini de eleştirmektedir. Romanda, Ö.T.E.K.İ. adlı gizli topluluk, romanın temelini oluştururken, farklılıkların kabul edilmesi ve ötekileştirmenin önlenmesi amacıyla topluluk bir araya gelmektedir. Dahası, roman, mizahi bir dille akran zorbalığı, toplumun engellilere yaklaşımı ve normallik takıntısını ele alırken, aynı zamanda ötekiliği bir gün onlardan biri olma ihtimali üzerinden değil, "hangimiz öteki değiliz ki?" sorusuyla birlikte düşünmeyi teşvik ederek konunun tam merkezine oturtmaktadır. Öteki olmak, iktidarın belirlediği kavramlar olmaya devam ettiği sürece herkes için bir ihtimal olarak varlığını gösteren bir kavramdır.

Roman boyunca sıklıkla söz edilen 'Örgütlenmenin Önemi'ni anmak da faydalı olacaktır. İnek Jakob'un, dışlanmış çocukları bir araya getirerek Ö.T.E.K.İ. topluluğunu kurması, farklılıkların bir araya gelerek güçlü bir kolektif oluşturabileceğini göstermektedir. Bu durum, farklılıkların zenginlik olduğunu ve toplumun her kesiminden insanların bir araya gelerek dayanışma içinde olabileceğini vurgulamakta; topluluğun kendi dillerini oluşturması, toplum içinde kendilerini ifade etmenin bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, geleneksel iletişim kalıplarını reddetmenin ve kendi kendine bir dil oluşturmanın bir önemli örneği olarak kabul edilmektedir. Son olarak, karakterlerin takma adlarının değişmesi, toplumun etiketleme ve dışlama eğilimine karşı bir başkaldırı olarak görülebilir. İnek, köftehor gibi aşağılayıcı kelimeler yerine, karakterlerin kendilerini ifade etmelerine ve toplumun onları kendi tercihleriyle tanımasına izin verilmektedir. Ötekileştirilenlerin bir araya gelip dayanışma içinde olmaları ve kendi gerçek kimliklerini bulmaları" teması, sadece metnin açıkça ifade ettiği bir mesajdan ibaret değil, aynı zamanda yapıbozumcu eleştiri altında sorgulanan sosyal yapılar ve kimlik kavramlarıyla da ilişkilendirilebilir. Bu şekilde, metin, sadece edebi bir eser olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir okumayı da çağrıştırdığı rahatlıkla söylenebilir.

Kırılgan gruplar gibi toplumun hassas kabul ettiği konular da edebiyatta çocuk alanında nadiren görölmektedir. Hassas konular, genellikle toplumun belirli kesimlerini veya gruplarını doğrudan etkileyen konular olarak var sayılmaktadır. Bu nedenle yazarlar, bu konuları ele alırken kırılgan grupların duyarlılıklarını dikkate almalı ve onlara saygı göstermeli varsayımı üzerinden hareket edilmekte ya da böyle yapılması gerektiği düşünölmektedir. Edebiyatın, bir yandan toplumun farklı yönlerini yansıtırken diğeryandan da insanların duygularını, deneyimlerini ve kimliklerini anlamamıza yardımcı olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle bir yazar, bir romanında ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, din veya költür gibi hassas konuları ele alırken, bu konuları incitici veya ayrımcı olmadan, yani ötekileştirmeden işlemeye özen göstermelidir. Hangi toplum olursa olsun, söz konusu çocuk edebiyatı olduğuunda ise, bu husus, yani kırılgan gruplar ve edebiyatta hassas konular arasındaki ilişki/ çelişki daha da önem kazanmakta ve çetrefilli bir hale gelmektedir. İşte bu kısımda, hassas konular üzerine birkaç hususa değinmek faydalıdır.

Sözlü költür etkisinin yaygın olduğu zamanlarda yetişkinleri kendine çeken devler, periler, canavarlar, cadılar, savaşlar ve ölümler ihtiva eden anlatılar çocukların dünyasına filtrelenmeden girerken, günümüzde çocuklara yönelik oluşturulan içeriklerin pedagojik açıdan uygunluğu, başka bir deyişle normatif pedagojinin süzgecine takılan, kitabın niteliğini ortaya koymada önemli bir etmen olarak sayılmaktadır (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 158). Sorun odaklı kitaplara yönelik yetişkinlerin bazı kaygılarından bahsetmek mümkündür. Bunlardan bazıları çocukların ölüm, savaş, göç gibi konularla hangi yaşta karşılaşmaları gerektiği, ve költürel kodlarla uyumluluğu ile ilgili kaygıları vardır. Bu kaygıların haklılık payı olsa da çocukların dijital içerikler, çizgi film ve oyunlar, yapay zekâ ve sosyal medya uygulamaları aracılığı ile toplumsal sorunlarla kitaplardan daha önce karşılaşması sebebiyle hassas meseleleri çocuklara uygun bir biçimde anlatan sorun odaklı kitaplar ihtiyacı sayesinde bu kitaplar piyasalarda öne çıkmaktadır (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 158).

Akran zorbalığı, göç, aile içi şiddet, yoksulluk gibi konular çocuk edebiyatında çok değinilmeyen, sakıncalı konular arasında görölmektedir (Özbek, 2022). Ebeveynler ve öğretmenler açısından şiddet konulu kitapları çocukların okuması pek de uygun

karşılanmamaktadır (Sevinçli, 2020). Hâlbuki çocuk için yeni ve öğrenilmesi gereken bir konu olması sebebiyle; şiddete sebep olan kızgınlık hissi ve saldırgan tutumlar, her bireyin içinde barındırdığı duygulardır. Çocuklar tarafından bilinmesi de ileride kuracağı ilişkiler açısından sağlıklı olacağı görüşü mevcuttur (Sevinçli, 2020).

Sorun odaklı çocuk kitaplarının Türkiye’de emekleme döneminde olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çocuğu nesne konumundan özne konumuna geçiren yenilikçi çocuk edebiyatı devresinin henüz 80’li yıllarda başlamıştır. Beraberinde; çocuğu özne konumuna alan, eğitimin yanında ve dışında estetik ölçütleri de göz önüne alan nitelikli eserlerin ortaya çıkmasını görmek için 90’lı yılları beklemek gerekecektir (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.34). Çocuk gerçeğinden yola çıkarak, çocuğun sorunlarına odaklanan eserlerin kaleme alınması ise biraz daha sonralara denk gelmektedir. Zira Türkiye’de sorun odaklı çocuk edebiyatı merkezli akademik çalışmaların nicelik ve konu seçimi açısından istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların Türkiye dışı literatürden farkı, bibliyoterapiden çok, var olan problemlerin tespitine yönelik kurgulanmış olmasında yatmaktadır (Yılmaz ve Yakar, 2018, s.34).

Çocukları bekleyen dünya, içinde yaşadığımız bu coğrafya hiç de yaşaması kolay bir yer değildir (Özbek, 2022). Bu nedenle, çocuğu hak ve özgürlükleriyle birlikte tanıyıp kollayan; ama buna rağmen onu bu dünyanın sorunlarından azade de tutmayan, anlamayı, sorgulamayı, çözüm arayışını kışkırtan ve dayanışma duygularını harekete geçiren eserlerin ön plana çıkmaya başlaması oldukça önemlidir. Fakat yaşanan bu olumlu gelişmeleri, ülkenin içinde bulunduğu politik iklim ve çocuk edebiyatına gelen sansür olarak geriletmiştir. Tüm dünyada tanınmış, birçok saygın ödüllerin sahibi usta yazarın eserleri dahi Türkiye’de sansür adı altında yasaklanabilmekte ve kitaplar piyasadan kaldırılmaktadır. Öte yandan aslında edebiyatla ve çocukla hiç ilgisi olmayan metinler 'çocuk kitabı' adı altında piyasaya sürülmekte; kimi eserler son derece kalitesizken kimi gayet albenili bir ambalajla sunulduğundan, içerisinden nitelikli eserlere ulaşmak, doğru kitabı seçmek giderek zorlaşmaktadır (Özbek, 2022).

Nefret söyleminin toplumdaki tüm mekanizmalarını ele geçirdiği, öfkenin, vandallığın prim yaptığı bir toplumda öncelikli olarak kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler,

hayvanlar, topyekûn doğa, eril bir cinnetin zulmü altında kalmaktadır. Çocukları bu dehşet ortamının dışında tutmak mümkün olamazken; edebiyatın korunaklı zihinsel ortamında onları şiddet üzerine daha çok düşündürmek de mümkündür. “Gerçeğin acıtıcı karanlığına sadece aynalar tutarak çocukların masum dünyasını güneşle parlatabiliriz. İnsanca yaşamının, gelecek güzel günlerin, umudu diri tutmanın yollarını önlerine serebiliriz” (Sevinçli, 2020). Böylelikle, hassas olan konuları çocukların dünyalarında ertelemek yerine mevcut olan sosyal sorun ya da sosyal olguları çocuklarıyla paylaşmak, onların bilinçlenmelerini ve bir seçim yapmalarını sağlama yönünde katkı sağlayabilir.

Kırılgan gruplar ve hassas konuları çocukların dünyalarından ertelemek yerine, çocuk edebiyatı aracılığıyla bu konuları onlara açmak oldukça etkili bir yöntem, bir fırsattır. Nitekim çocuk edebiyatı, çocukların duygusal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunurken, onlara önemli konuları anlama ve değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Özellikle, çocuk edebiyatında işlenen karakterler, hikâyeler ve temalar aracılığıyla çocuklar, toplumsal meseleleri daha derinden anlamaya ve empati kurmaya teşvik edilebilmektedirler. Örneğin, farklı kültürlerden, farklı aile yapılarından veya sosyal gruplardan bireylerden (örneğin LGBT+) bahseden kitaplar, çocuklara farklılıkları kabul etme ve değer verme konusunda önemli bir perspektif sunabilmektedir.

Bu tür kitaplar, çocukların kendilerini ifade etme ve kendi değerlerini belirleme süreçlerine de katkıda bulunabilmektedir. Onları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik ederek, kendi düşüncelerini oluşturma ve savunma becerilerini geliştirebilmektedir. Bu sayede, çocuklar bir yandan toplumda öteki olarak damgalanan ve dışlanan kimliklere kendi dünyasından bakarak onları anlamaya ve birlikte yaşamayı öğrenmeye başlayabilir olup öte yandan sosyal sorunlarla nasıl başa çıkacaklarını daha iyi anlayarak gelecekte bu konularda daha doğru buldukları şekilde seçimler yapabileceklerdir.

5. BİR TASARIM VE ANLATI ARACI OLARAK İLLÜSTRASYON

İllüstrasyon; prehistorik dönemde, yazıdan çok daha önce keşfedilmiş imgesel dışa vurum aracılığıyla ‘insanlar arası iletişime aracılık eden ve hâlâ bu çıkış nedenini koruyarak aktif bir şekilde kullanılan görsel bir anlatım biçimi’ olarak kabul görmektedir (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 9).

“İllüstrasyonlar; problemlerin çözümü, süsleme, eğlendirme, yorum yapma, bilgilendirme, esinlendirme, açıklama, eğitme, teşvik etme, şaşırtma, büyüleme ve hikâye anlatma gibi işlevler için yaratıcı, farklı ve son derece kişisel yollara başvurarak içeriğin görsel bir biçimde iletilmesini sağlamaktadır” (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 9).

Kelimenin etimolojisi araştırıldığında Fransızca’dan dilimize geçmiş olduğu, resimleme, renklendirme, nakış sözcüğünden türetildiği anlaşılr. Latince kökenine bakıldığında illustratio; aydınlatmak, parlatmak fiilinden geldiği ve yine Latince lustrum yani parıltı kelimesinden türetildiği anlaşılr (Nişanyan Sözlük, s.a)

İllüstrasyonların kitabı daha açık anlaşılabilir, estetik öğeleri barındıran, göze hoş gelecek hale getireceği görüşünün yanı sıra, Latince kökeni üzerine düşünüldüğünde metni açıklamanın ötesinde “aydınlatma” işlevi, sözcüklerle açıklanamayacak anlam dünyasının kapısını illüstrasyonların açabileceğini vaat eder niteliktedir. İllüstrasyonlar açıklamakla kalmaz, anlaşılabilir kılar. İllüstrasyonun tarih öncesinden günümüze değin kullanılan temel bir iletişim aracı olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda, yazılı metinleri destekleyen etkili bir görsel iletişim yöntemi olarak da ele alınmaktadır. Bundan dolayı illüstrasyon ve metin; geçmişten bugüne sıklıkla birlikte kullanılan "tamamlayıcı" olarak nitelendirilebilecek iletişim araçları olarak var olagelmıştır (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 9).

Bu sav bizatihi kendisinin tek başına bir anlamı olmadığı hissini uyandırmaktadır, halbuki bu meseleden çok daha derin işlevi vardır. Günümüzde dünya çapında takip edilen illüstratörlerin sanatçı olarak sınıflandırılması da aslında bunun göstergelerinden biridir.

İllüstratörler sadece metni açıklama görevi üstlenmez aynı zamanda metnin anlamını zenginleştirir, yeni anlam katmanları oluşturur, farklı bir anlam dünyasının kapılarını açabilirler. Nasıl ki bir senaryo sinemaya dönüşüyorsa, nasıl ki müzikle tiyatro birleşip müzikal oluyorsa illüstrasyonla hikâyenin birleşmesi aslında yeni bir türdür. Önemli olan hikâye ve illüstrasyonun birbirinin içinde adeta eriyerek bütünleşmesidir.

Ezberbozan çocuk edebiyatı illüstrasyonlarını okumak için öncelikle ipucu olabilecek temel kavramlara bakmak yerinde olacaktır. Bu kavramlar temel sanat öğeleri ve temel tasarım ilkeleridir. Temel sanat öğeleri denildiğinde nokta, çizgi, şekil, form, doku, leke ve renk; temel tasarım ilkeleri denildiğinde ise ritm, denge, vurgu, zıtlık, uyum, bütünlük, hiyerarşi, oran, sadelik anlaşılmaktadır. Bu kavramlar illüstrasyon çözümlemelerinde anahtar görevi görerek anlam ve duygu dünyalarının kapılarını birer birer açacaktır. Temel sanat eğitiminde nokta genellikle görsel ifadenin en basit formu olarak öğretilir. Daha karmaşık görsel düzenlemelerin ve tekniklerin anlaşılmasına bir giriş sağlar. Nokta başlangıcı, varlığı temsil eder, dinamiktir, yan yana gelerek çizgi olabilir, büyüyüp küçülerek bölünerek veya üst üste gelerek farklı anlamlar kazanabilir. Beyaz bir kağıtta noktaların sıklığı, kağıt üzerindeki dağılımı, yönü, farklı etkiler bırakabilmektedir. Noktanın yolculuğu, sürekliliği çizgiye gebedir. Çizgilerin yönü, biçimi, fiziki yapıları doğrudan duyguları etkiler. Şekil iki boyutlu, form ise üç boyutlu biçimlerdir. Kare şekilken, küp formdur. Şeklin hacmi yokken, formun hacmi vardır. Şekil tek yüzeyle, form ise çok yüzeylidir. Her nesnenin, her varlığın yüzeyi bir doku ile kaplıdır. Yumuşak, sert, kadifemsi gibi örneklendirilebilir. Dokunma duyusu ile algılanabilen doku, görsel sanatlarda önceden hafızaya kazınmış doku bilgisini görselle çağırır. Bu sebeple illüstrasyonlarda doku hissini algılayabilmek zorlayıcı olmasıyla birlikte duyguyu izleyiciye geçirebilmek amacıyla kritiktir. Bunun haricinde sanat nesnelerinde kullanılan kağıdın, boyanın, fırçanın da kendi dokusu bir sanat ögesine dönüşür. Leke ise ışığın etkisiyle oluşur ve şeklin temsilcisidir. Açık veya koyu, çizgisel veya kütleli lekeler olabilir. Leke eserdeki belirli bir noktadaki yoğunluğu, dikkat çeken özelliği temsil edebilir. Sanatın ve tasarımın bir parçası olarak lekeler, genel kompozisyonun denge, vurgu, ritm ve hareket gibi temel prensiplerine katkı sunarak zenginleştirebilir. Ayrıca esere, derinlik, dokunsallık ve duygusal anlam katabilir. Duygusal anlam katan başka bir

öge de renktir. Rengi ışık var eder ve sanatta renkten söz ederken renklerin beyinde uyandırdığı etkileri sanatçıların tasarım elemanı olarak kullandığı bilinmektedir. Ara renkler, ana renkler, zıt renkler, sıcak ve soğuk renkler gibi birçok alt başlığa ayrılabilirler. Temel sanat eğitiminde renk teorisinin tüm boyutlarıyla ele alınması, sanat üretiminde ve/veya çözümlemesi bağlamında vazgeçilmezdir.

Temel sanat öğeleri, temel tasarım ilkeleriyle birlikte değerlendirilirse, yaratıcısına ve alımlayıcısına daha bütüncül bakma ve yorumlama imkanı sunar. Temel tasarım ilkelerinden ritim tekrardan oluşan uyumdur, hareket de çizgilerin hareket hissi uyandıracak şekilde tasarlanmasıyla meydana gelir. Hareket ve ritim ile izleyicinin gözü bir eserde uzun süre gezinebilir. Esere dinamizm katar. Bir kompozisyonda denge, renk, form, lekeler arasındaki bütünlük, düzeni temsil eder. Zıtlıklardan da denge oluşturulabilir. Simetrik ve asimetrik denge olarak sınıflandırılabilir. Konunun en can alıcı noktasının ön plana çıkarılmasına vurgu denir. Kompozisyonda vurgu; renk, şekil, espas, ışık ile yapılabilir. Zıtlıklar vurgu için vazgeçilmez bir araçtır. Zıtlık, birbirinden ayrı, farklı öğeleri ifade eder. Zıtlar değişik bir şekilde denge sağlar, bütünlüğü bir yanı vardır sanatsal üretimde. Zıtlık dinamizm katar, sıradanlıktan uzaklaştırır. Zıtlıklardan da uyum oluşabilir. Uyum, renklerin, biçimlerin birbirine yakınlığı, benzerliğidir. Tüm öğelerin birbiriyle olan uyumu bütünlüğü meydana getirir.

Tasarımda mesajın hızla anlaşılabilmesi, öncelikle dirilecek olanın fark edilmesi için hiyerarşik bir sıralamaya ihtiyaç duyulur. Göz tasarımı gezinirken bu hiyerarşi belirleyici olur. Buna ilaveten oran ile kompozisyon içindeki öğeler boyutlandırılır, bu tasarımın dengesini sağlar. Bu dengenin sağlanması, odaklanmanın artması için bir diğer önemli faktör de sadeliktir. Ayıklama, sadeleştirme, gereksiz tüm elemanların uzaklaştırılması yazıda da tasarımda da çetrefilli bir süreçtir.

Tüm bu bilgiler özümseyerek incelenen çocuk kitabı illüstrasyonlarının yanı sıra tipografinin de kendi başına bir tasarım aracına dönüşmesi sebebiyle ayrıca anılmayı, anlaşılmayı hak ettiği bir gerçektir. Harfler kimi zaman deformasyona uğrayarak kimi zaman temel sanat, tasarım öğeleri kullanılarak sadece metin işlevini ifa etmez algıyı şekillendirir, duyguları harekete geçirebilir. Tipografi, anlatılmak istenilen hikayenin,

okuyucu tarafından net bir biçimde algılanması için dildeki yazı karakterlerinin şeklinin, boyutunun, kalınlığının, inceliğinin, satır uzunluğunun, satır arası boşluğun temel tasarım öğeleri çerçevesince düzenlenmesi olarak tanımlanır. Görsel iletişim tasarımında tipografi, metnin anlaşılması için doğru kullanılması gereken bir araç olmaktan çoktan çıkmış, bizatihi kendisi başlı başına bir tasarıma dönüşmüştür. Teknolojik gelişmeler ve bilgisayarlar ile çok daha hızlı, basit ve seri yapılabilen tipografi çalışmaları bu alandaki gelişmeleri de bir üst seviyeye taşımıştır. Tipografide okunabilirlik oldukça önemli kabul edilmiştir. Grafik tasarım eğitiminde ideal olarak işlevselliğin ön planda olması beklenir. Bu norma göre tipografinin işlevi yazının hızlı okunabilirliğini sağlayacak harf düzenlemesidir. Yazıların görülüp hızlıca beyin tarafından algılanabilmesi, estetik değerlere oranla önceliklendirilmiştir. Tasarım öğelerinin kullanımı ile bir yazının okunabilir veya okunamaz şekle dönüştürülmesi mümkünken, kelimenin çevresiyle olan ilişkisi, konumlandığı yer, harfin boyutu, mesafesi, espası, kendi rengi ile zemin renginin uyumu, zıtlığı gibi birçok faktör anlam değişimine sebep olur. Harflerin kendisi plastik değerlere sahip imge özelliği taşımaktadırlar. Kelimelerin içindeki harflerin her birinin okunabilmesi için harflerin anatomik yapılarını ve belirgin özelliklerini iyi algılamış olmak önemlidir. Bir yapıyı bozuma uğratabilmek ve buna rağmen ayakta kalabilmesini sağlamak için -ki bu örnekte harften bahsedilmektedir- strüktürünü kavramış olmak, formun dönüşümünde anlamının kaybolmamasını sağlayacak şekilde mekanik, statik hesabının estetik öğelerce alaşağı edilmesini engellemek gereklidir. Tasarımcı tipografi kurallarını yorumlayabilir, bozabilir, farklı estetik arayışlara girebilir. Okuyucuyu harflerden kuracağı labirentte, tasarımın katmanlı anlam dünyasında, metaforların arasında bir yolculuğa çıkarabilir. Bazı tasarımlarda okunurluk ikinci plana bilinçli olarak atılabilir, okunurluk göz ardı edilebilir. Özetle; metnin anlamını pekiştirmek için illüstrasyonların yanı sıra tipografik tasarım öğeleri de hayatidir. Kimi zaman hikaye ile örtüştürmek için yarım harfler kullanılıp, gözün tamamlaması beklenebilir. Bu algı hızını düşürecek, ama uyandıracağı merak ile kitabı sıkıcılıktan uzak kılacaktır. Artık harfler birer bilmeceye dönüşmüş olur. Tasarımcı tipografinin illüstratif özelliklerini kullanarak harfleri dejenere edebilir. Tipografide, yazının rengi, büyüklüğü, harfler arası espas, satır arası boşluklar, kelimeler arası boşluklar, harflerin et kalınlığı, inceliği okuyucuya psikolojik etki eder.

Tipografide boşluğun kullanımı, harflerin boşluk ile kurduğu ilişki anlam dünyasını zenginleştirebilir. Boşluk doğru kullanıldığında vurguyu arttırır, anlamı kuvvetlendirir, okuyucuya ferahlık hissi verir. Dar, boşluksuz bir sayfa kalabalık, darlık, fenalık hisleri uyandırır. Bununla beraber yazının rengi ve zemin rengi ilişkisi belirleyicidir. Göz zıtlıklar üzerinden çok daha hızlı algılar. Zıt renkler birbirini ön plana çıkaracağından, yazı daha okunur hale gelir. Halbuki birbirine yakın renklerden oluşan zemin ve yazı gözün harfleri seçmesine engel olur, dolayısı ile de okuma zorlaşır. “Okunabilirlik testleri beyaz kağıt üzerine siyah yazılmış yazının en iyi okunabilirlik olduğunu kanıtlamıştır” (Uğur, s.a, s. 7)

Rengin insan psikolojisine doğrudan etkisi bilinmekle beraber verilmek istenilen mesajın anlam katmanlarını çoğaltabileceği de söylenebilir. Renk görsel deneyimi farklılaştırır, bir harfi veya sözcüğü zıtlıkla vurgulayabilir, aynı tonlarla içinde eritip yutabilir.

Resimli çocuk kitaplarında tipografinin bir tasarım aracına dönüşmesi, metin ve illüstrasyon ilişkisine ek bir boyut katar ve kitapların yorumlanmasında anlatı, illüstrasyon kadar baskın bir anlam katmanı oluşturabilir. Normatif dünyanın dayatması kendisini tipografide de göstermekteyken, sözcüklerin başkaldırısı bu kez özleriyle değil adeta desene dönüşmüş harflerin plastik anlamlarıyla. Bu zenginliği bir yetişkin romanında bulmak pek mümkün değildir. İllüstrasyon ve tipografi, içerik analizinin, görsel okumanın bütünleşik parçaları haline gelmiştir. Bu noktada illüstrasyonun anlamını daha iyi kavramak gereklidir.

İllüstrasyonların farklı kullanım alanlarına göre amaçlanan mesajın doğrudan kısa, öz ve anlaşılır olarak alıcısına ulaşması doğası gereğidir. Hikayelerin illüstrasyonlar aracılığı ile görselleştirilmesi, metnin daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Kitap, illüstrasyonlar aracılığı ile daha eğlenceli, çarpıcı, merak uyandırıcı hale gelir, hayal gücünü tetikler. Hikayedeki karakterlerin illüstrasyonları çocuğun kitap ile olan bağını arttırır. Bir diğer yandan da resimli çocuk kitapları, çocukların kitap okuma alışkanlığını kazanmaları için kilit rol oynar.

Beynin yazıdan ziyade görseli daha hızlı işleme, görseldeki mesajı daha hızlı algılamaya meyilli olduğu bilinmektedir. Görsel imgeler, beynin şekilleri, renkleri ve hareketi algılama yeteneği nedeniyle daha hızlı anlaşılır ve duygusal tepkiye yol açar. Halbuki beyin yazıyı algılarken dil bilgisi ve okur yazma düzeyi belirleyici olur. Yazı beyin tarafından algılanırken daha bilinçli bir işlem düzeyi gerektirir. John Berger, *Görme Biçimleri* kitabında görme, sözcüklerden önce geldiğini belirtir. (2016, s.33). Bebek konuşmadan önce görmeye başlar. Berger de insanların dünyayı öncelikle görsel deneyimle algıladığını savunur. Bu algı kişinin gerçekliğini büyük oranda oluşturur. Anlama, algılama deneyiminin ilk tetikleyicisi görmedir. Bir şeyin gerçek olup olmadığını anlamak için insan görmek ister. Görme birincil role sahiptir. Görsel imgelerin anlam katmanları tarihsel, kültürel, sosyolojik bağlamlar içinde oluşurlar. Görsel deneyimle algılamanın yolu da bahsedilen anlam katmanları ile mümkün olur. Roland Barthes'ın "Camera Lucida" kitabında fotoğraf okuması üzerine bahsettiği studium ve punctum kavramları illüstrasyon okumaları için de geçerlidir. Studium, fotoğrafın sosyo kültürel, tarihsel arka planıdır. Konunun neyi temsil ettiğini çözümleyebilmek için göstergeleri okuyabilecek bilgi gerekmektedir (Barthes, 2000, s. 41). Punctum ise kişide duygusal, öznel bir tetikleyici görevi görebilmektedir. Kişinin sanat eseri ile arasındaki bağı kuvvetlendirir. Bir görselin analizinde imgeleri yapıbozuma uğratarak anlamın çıkış noktası, süreci araştırılır (Barthes, 2000, s. 58).

İllüstrasyonlar çağımızda sadece kitaplarda veya posterlerde değil, reklam, tıp, moda, bilim ve sanat dünyasında birçok farklı alanda kullanılmaktadır. İllüstrasyonların farklı kullanım alanlarını incelemek ne kadar geniş bir spektrumda yaygınlaştığını anlamak açısından önemlidir. Örneğin; kitap illüstrasyonları denildiğinde akla öncelikle çocuk kitapları gelse de ders kitabı, çizgi roman, karikatür, roman ve ansiklopedilerde de sıklıkla kullanılır. Marka imaj çalışmaları, sinema, konser, bale, tiyatro afişleri ile reklam panolarında ve günümüzde dijital ekranlarda kullanımının yanı sıra ambalaj tasarımları ile ürünlerde, kataloglarda da yer bulur. Günümüzde her nesne hatta kişi adeta reklam panosuna dönüştüğünden reklam alanı şaşırtıcı derecede yaygınlaşmıştır. Gazete, dergi gibi her türlü basılı medya konuyu vurucu olarak anlatabilmek adına illüstrasyonlardan faydalanmaktadır. Bu kullanımların yanı sıra bilime konu olmuş öğeleri ve kavramları

görsel olarak açıklayarak bilime ışık tutan illüstrasyonlar biyoloji, tıp, jeoloji gibi alanlarda sıklıkla kullanılır. Sanat dünyasında ise kavramsal sanat ayrı bir öneme kavuşmuş, görsel fikir illüstrasyon ve grafik tasarımın yapıtaşı olarak nitelendirilmiştir. (Heller, 1989, s. 6). Kavramsal illüstrasyonu diğer illüstrasyon türlerinden farklı kılan nokta bir fikir veya kavram ortaya koyma iddiasıdır. Bir reklam afişi, kitap kapağı görevinin haricinde kavramsal illüstrasyonlar biricikliği olan sanat eserine dönüşmüştür.

Okul öncesi bilişsel gelişim aşamasında görsel okur olarak atfedilen bir çocuğa, imgesel ve esnek bir anlatım yoluyla bilgi sağlayabilen illüstrasyonların, kitaplarda metinden daha önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10). İllüstrasyonların tüm farklı kullanım alanlarından öte, araştırmanın konusu olan çocuk kitaplarındaki kullanıma derinlemesine bakıldığında illüstrasyonun tek başına görsel bir anlatı olarak kendine önemli bir yer bulduğunu vurgulayan ergen, metin içeriğiyle beraber kullanımda ise daha tanımlayıcı ve tamamlayıcı olmanın yanı sıra illüstrasyonun edebî içeriğini geliştirebildiğini ve yeni anlamlar da kazandırıcı bir işlev üstlenebildiğini ifade etmektedir (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10). Bu nedenle, ‘çocuk kitaplarında illüstrasyon kullanımının yalnızca verilmek istenen iletiyi edilgen biçimde’ okutmaktan ziyade, ‘izleyicide yaratıcı ve imgesel düşüncüyü harekete geçirerek aktif okuma’ ya olanak sunan bir yöntem olduğunu paylaşmak gerekmektedir (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10).

1991’den sonra çocuklar için yazılan kitaplar tür ve içerik bağlamında belirgin derecede değişmiştir. Televizyonun, internetin ve dijital bir çağın içine doğan çocuklar öncesinden daha karmaşık yapıda ürünlere gereksinim duymakta; bu yönüyle çocuk edebiyatı ürünleri yetişkin edebiyatına daha çok benzemeye başlamaktadır. Günümüz çocuk edebiyatı kitaplarında görsellik daha ön planda, grafik romanlar ve yazısız kitaplar daha çok okunmaktadır. Günümüzde dijital illüstrasyon yaygın ve önemli bir sektör haline gelmiştir. Bu gelişime ayak uyduracak ve çağı yakalayacak şekilde; çocuk kitabı resimlemeleri de bu değişime ayak uydurmuş ve uyum sağlamıştır (Araz, 2010, s. iv).

Baş ve Kapusizoğlu, resimli kitapların “*oyunbazlık, çok anlamlılık, metinlerarasılık, yıkıcılık ve yüksek ve popüler kültür arasındaki yazarlar ve okurlar arasındaki ayrımları*

ve edebî türler arasındaki sınırları bulanıklaştırmak” olmak üzere beş tanımlayıcı özelliği olduğu ifade etmektedirler. (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 157). Resimli kitapların; metin-imge ilişkilerine ve okur tepkisine ilişkin neredeyse tüm yerleşik kuramları analiz ederken doku, kontrast, boyut, perspektif, renk yoluyla gittikçe gelişen sanatsal formlarla çocuk edebiyatına dair tanımsal sınırları aştığına şahit olunmaktadır (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 157). Artık çoklu anlam olasılıkları paylaşarak çocukları kendi bilişsel süreçleri hakkında eleştirel düşünmeye yönlendirme potansiyeline sahip görseller içeren, muğlak ve doğrusal olmayan anlatılarla okurların yorumlama düzeyini yükselten, parodi niteliğindeki stiliyle okuru etkisi altına alan resimli kitaplar; bariyerleri yerle bir ederek okurları çok boyutlu düşünmeye sevk etmektedir. Bu durum “çocuk kitaplarının alışlageldik biçimsel özelliklerini de etkilemekte; çocuk kitaplarında soldan sağa, yukarıdan aşağıya doğru süregelen akışın aksine okuma eyleminin doğrusallıktan sapmasını sağlayan yeni formların ortaya çıkmasını” sağlamıştır. (Baş ve Kapusızoğlu, 2023, s. 157)

Hem biçimsel hem de içerik bakımından değişen yeni/alternatif/ezberbozan çocuk edebiyatı ürünlerini salt metin odaklı yorumlamak artık mümkün değildir. Çocuklara göre hazırlanmış olan resimli kitaplar, çocukların hayatlarında ve eğitimlerinde farklı biçimlerde temel bir rol oynamaktadır. Çocuğun okuma/okutma etkinliklerinden zevk alabilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kitapların çocuğun okuryazarlığa geçişi ve gelecekteki okul başarısı için de temel oluşturduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak; çocukların bilişsel evrelerindeki bakış açıları, düşünce yapıları, kişilik ve yaklaşımlarının gözetilmesi ve ilgi, sevgi gibi duygusal durumlarının yanı sıra zihinsel gereksinimleri doğrultusunda içeriklerin tercih edilmesi, resimli bir kitabın çocuğun zevkiyle uyumlu olmasını sağlayabilir görüşünden yola çıkarak “çocuğa görelilik” olgusu üzerinde durulur. (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10). Kullanılan illüstrasyon stilinin de bu döneme özgü dışavurum biçiminden ve estetik anlayışından değerler taşıması, okumaktan çok izlemeyi tercih eden çocuğun imgelerle daha kolay etkileşime girerek mesaja ulaşabilmesine olanak sağlar. (Aliosman ve Karaata, 2023, s. 10)

Sonuç olarak, ocuk kitaplarında illüstrasyonlar başı başına bir anlatı aracı olarak yer alır. İllüstratif tasarım öğeleri ile anlam katmanları derinleşebilir, ocuk zihninde yaratıcık tetiklenebilir. Böyle kurgulanmış bir metin imge ilişkisi çocuğu/ okuyucuyu eşi benzeri olmayacak bir yolculuğa çıkarabilir. Artık metin yalnız başına anlam denizinin hakimi değildir, imge büründüğü yeni kılıklarla okuyucuyu düşünmeye, anlamaya, yeni anlamlar bulmaya teşvik eder. Normatif dünyanın dayatmaları ile sınırlandırılmış zihinler için, illüstrasyonun ezber bozma, şaşırtma, aynalama, direnme, kalıplardan uzaklaşma yatkınlığı, ocuk edebiyatında vazgeçilmek bir enstrüman olarak kullanılabilir.

6. BULGULAR

6.1. Varoluş Kaygısına Bir Rehber; Pezzettino⁴

Bu hikâyede turuncu kare ile simgelenen Pezzettino'nun hem kendini aradığı hem de varlığının anlamını bulmaya çalıştığı bir yolculuğa tanıklık edilir. Pezzettino, başka bir bütünün parçası olduğunu düşünmektedir ve onu aramaya karar verir. Kendi şekli incelendiğinde köşelerinin yuvarlak olduğu, böylece daha rahat hareket edebildiği, hafif dokulu bir yüzeyi olduğu görülür. İlk kompozisyonda, dört ayrı dokudan oluşan ve böylece zorluk ve karmaşıklığın ifadesinin kuvvetlendiği tepelerin üzerinde yalnız başınadır. Yol boyunca karşısına farklı karakterler çıkacak, onların bir parçası olup olmadığını merak edecektir. Karşısına çıkan ilk karakter Koşan'dır. Pezzettino küçük turuncu bir kare iken, Koşan rengarenk, birçok kareden oluşan, kocaman bir varlıktır. Karşılaşma anlarında Pezzettino Koşan'ın büyüklüğü karşısında küçülür. Koşan, tam ve bütündür, bundan da hiç şüphesi yoktur. Bu emin olma hali, Pezzettino'nun kendisiyle ilgili şüphelerini perçinleyecektir. İllüstratör Koşan'ı öyle sade bir soyutlama ile betimler ki, üst üste binmiş karelerden oluşan iki uzun bacağı ne kadar büyük adımlar atabileceğinin habercisi gibidir. Dikey karelerin üzerinde üst üste binmiş yatay dizilmiş kareler gövdeyi betimlemekte, arkasında kalan iki kare kuyruğu oluşturmakta, baş kısmındaki karelerin arasındaki hafif açıklık ağız bölümünü anlatmaktadır. Bu sadelikte bir soyutlama aynı zamanda güçlü bir anlatımı içinde barındırmaktadır. Koşan'ın rengarenk küplerden oluşması monotonluktan uzak, dinamik bir varlığa işaret eder. Farklı renklerin bir arada olması, bütünlüğü bozuyor, uyum sağlanmıyor olarak yorumlanabileceken bu formun aklın tahayyülünün ötesinde oluşu basmakalıp yargılardan uzaklaştırıp duyguyu yoğunlaştırmaktadır.

Zemin, desen ve renk tercihlerinin de her sayfada farklılaştığı, ebru tekniğine benzer bir yöntemle elde edildiğini söylemek de mümkündür. İllüstrasyonların sadeliği karşısında zeminlerin karanlığı, karmaşıklığı zıtlık oluşturmaktadır. Belki de zemin karmaşıklıkları

⁴ Konuyla ilgili bilgi için bkz: Lionni, L., Pezzettino, 25. Baskı, 2023. Resimleyen: Leo Lionni

Pezzettino'nun içindeki kaygıyı, korkuyu, yaşadığı değersizlik hissini yansıtmaktadır. Her bir karşılaşma ona farklı hissettirmekte bu hisler zemine yayılmaktadır. Dikkat çekici unsurlardan birisi Pezzettino'nun çizildiği kompozisyonlardaki espastır. Pezzettino büyük bir boşluğun, beyazlığın içinde oransal olarak küçük resmedilmiş iken, hikayede aslında o boşluğun Pezzettino'nun içindeki boşluğun ta kendisi olduğu görülür. İçindeki boşluk kadar büyük bir boşluk dışını adeta kaplamıştır.

Pezzettino'nun özelinde bu boşluğu oluşturan nedir diye bakıldığında; varoluş kaygısı ile baş başa kaldığı görülür. Varlık nedenini arayan her insanın dönem dönem yaşadığı evrensel bir kaygıdır bu. Varoluş kaygısı, insanın varoluşsal durumuyla başa çıkma ve anlam arayışı gibi temel insan deneyimleriyle birbirine bağlıdır. Bu kaygı insan olma deneyiminin bir parçasıdır. Kendi değerini keşfetmesi, kabul etmesi ile kaygının azaldığını söylemek mümkündür.

Pezzettino, Koşan'ın ardından Güçlü ile karşılaşır ve yine onun parçası olup olmadığını merak eder. Güçlü'nün cevabı nettir; "Bir parçam eksik olsa nasıl güçlü olabilirim?" Bu formlar izleyicinin hayal dünyasını tetikler, düşünmeye, anlamlandırmaya zorlar. Güçlü çok büyüktür, rengarenk birçok kareden oluşmaktadır, içinde her çeşit kare olması, tüm farklılıkları bildiğini ve hazırlıklı olduğunu hissettirir. Güçlü'nün gücünü betimleyen bir diğer öge kalın, yıkılmaz görüntüsüdür.

Yüzen ile karşılaştığında Pezzettino siyah yarım daire bir kayığın içindedir. Denizin onun yaşam alanı olmadığı anlaşılır. Mavi dalgaların içinde sarı, beyaz çizgiler ve noktalar, köpüren, kabaran, hareketli bir denizi tasvir eder. Bu hareketli denizin içinde Yüzen büyük bir balina gibi sağlam, tam ve bütündür. Orası onun habitatıdır. Ondan da sorusuna aynı yanıtı alır ve üzüntüsü büyümeye devam eder. Yüksek bir dağa tırmanmaya başlar, tepede Dağdaki ile karşılaşır. Hiyerarşik olarak Pezzettino'dan kat be kat büyük olan Dağdaki, uzak bir dağın tepesinde, en zorlu parkuru geçmeyi başarmış, güçlü, hakim olarak resmedilmiştir. Sıra Uçan ile karşılaşmaya geldiğinde sonuç yine aynı olacaktır. Uçan da net bir kuş formundan uzak, kanatları olan, leke değeri ile sadece uçan bir canlıyı tasvir edecek kadar ipucu barındırır.

En sonunda mağarada yaşayan bilgeye gider. Bilge, zeminin sanki şaha kalkmasıyla oluşmuştur, büyük ve heybetlidir. Yer dokusuyla aynı olan mağaranın kapısında belirmiştir. Bilge'nin renkleri siyah, mor, gri, lacivert ve kırmızıdır. Özellikle mor renk ve bilgelik arasında sembolik ve kültürel bir ilişki bulunur. Mor, bilgelik, derin düşünce, içsel aydınlanma ile ilişkilendirilir. Bilgelik kavramı farklı kültürlerde farklı metaforlarla betimlenir. Bilge olabilmek için, geniş bilgi birikimine, derin anlayışa ve sağduyuya sahip olmanın gerekliliği kabul görmüştür, ezoterik öğretilerde ise iç gözü, kendini tanıma yoluyla içsel aydınlanma ve derin gizli bilgiye sahip olma ile hayat bulur. Bu illüstrasyonda zeminin şaha kalkması ve bilgelik arasında da bir bağ kurmak mümkündür. Yükseliş, ruhsal ve zihinsel ilerleme, aydınlanma ve gelişimi ifade eder. Bilgelik yükselişe rehberlik eder. İçinde kadim bilgileri, sırları saklayan yerkürenin içinden sanki bütün gizemi ile bilgenin fışkırırçasına yerden yükseldiği görülür.

Onu bir adaya yönlendirmiştir. Adaya yolculuk yine küçük siyah kayığı ile olacaktır. Toprak ile denizin birleştiği yerde, kayığın yarısını içine alan kompozisyonda görürüz Pezzettino'yu. Kendi anlamını bulma yolculuğunda belki de kendisini geride bırakmaya gitmektedir. Yolculuk çetin geçecektir. Denizde okyanus dalgaları hakimdir, neredeyse kayığın içine gömülmüştür. Sonunda adaya varır. Ada çakıl taşlarından oluşmakta, kahverengi, bej, haki yeşil ile renklendirilmiş, bu renkler herhangi bir canlılığın olmadığını, bir kaya parçasından ibaret olduğunu anlatmaktadır. İrili ufaklı dairesel, amorf formlarla tasarlanmıştır. Bu tasarım sert bir yapı vaat etmektedir. Yine ebru tekniğine benzer bir teknik ile suya damlatılmış boyalar izleyicide naif bir his uyandırır dahi, toprak dokusunun kayalaştığı hissedilmektedir. Deniz mavi siyah gölgeler, spiral girdaplar ile kontrast bir karmaşa içindedir.

Pezzettino karaya varır. Adada ilerleyişi sırasında takılır ve çarpmanın etkisiyle parçalara ayrılır. Artık Pezzettino da tıpkı öykündüğü arkadaşları gibi birçok farklı parçadan oluşmaktadır. Kocaman kara parçasının içinde iyice küçülür kendi turuncu parçalarıyla yuvarlanmaya devam eder. Adada yaşadığı aydınlanma ile kendisini toplar, hiçbir parçasının eksik olmadığından emin olur ve kayığına doğru koşar. Bir an önce evine dönebilmek için bütün gece kürek çeker. Bu kompozisyonda da dolunay sayfanın

ortasında bembeyaz bir boşluk gibi belirmiştir. Yol boyunca karşısına çıkan herkes onu karada karşılamak için beklemektedir. Yan yana durduklarında hepsinin başka bir bütünü oluşturduğu, tek parça gibi görüldüğü anlaşılır.

Kendisinin tam ve bir bütün olduğunu, aslında başka hiçbir şeyin eksik parçası olmadığını anlatan Pezzettino, insanın varoluş yolculuğunu yalın bir dille ve ezber bozan illüstrasyonlarla anlatmıştır. İnsanın varoluş yolculuğu, yaşam boyunca deneyimlediği bir süreçtir. Bu süreçte kişi içsel bir dönüşüm geçirir. Birey kendini keşfetmeye, kendisinin anlamını bulmaya çabalar. Kişi evrende kapladığı yeri, evrenin ve kendisinin anlamını, hayata geliş amacını sorgular. Kendini anlamak kendini gerçekleştirmek için önemli iken, bu anlama, anlamlandırma süreçlerinin içinde yaşanan toplumun değerleri, gelenekleri, normları tarafından da şekillendirildiğini bilen, özgür düşüncenin, önyargıları, kalıpları kırarak gerçekleşebileceğini de anlamak gereklidir. Pezzettino'nun yolculuğunun başka bir evrende geçiyor gibi gelmesi aslında tam da bu noktada okuyucuya iyi gelmektedir. Tüm kalıplardan uzaktır onun yolculuğu, formlar, renkler, dokuları anlamlandırmaya bir şeye benzetmeye daha çok yetişkinler ihtiyaç duyar. Çocuklar ise o formu olduğu gibi kabul edip, kendisinin başka bir şeye benzemeden anlamlı olabileceğini düşünürler. Kitabın eşsiz anlatısı ve illüstrasyonlarında da bu arındırılmış sade halin kendisi okuyan yetişkinin bile kendisini sorgulamasına yol açar. Pezzettino her çocuğun da varoluş sıkıntısına rehberlik edecek, çocuklara herhangi birine ya da bir şeye bağlı ya da tabi olmadan kendinde bir varlık olduğunu ve olduğu haliyle tamamlanmış olduğunu anlatan eşsiz bir eserdir. Bu anlamıyla Pezzettino, çocuğun ebeveyniyle kurduğu “bağımlılık” ilişkisini de kendi bakış açısından sorgulatabilecek görüyü verebiliyor olması bakımından da kıymetlidir.

6.2. İnsan Merkeziliğe Karşı Nerede Bu Fil?⁵

Nerede Bu Fil? sessiz bir kitaptır. Kitabın içinde herhangi bir metin bulunmamaktadır. Fil, papağan ve yılan izleyiciye gösterilir ve onların kitabın içinde aranacağı bir oyun vaat eder. Bu oyunun kendisi bir geçiş nesnesine dönüşür, çocuk oyun aracılığı ile gerçeklik

⁵Konuyla ilgili bilgi için bkz: Barroux, Nerede Bu Fil?, 7. Baskı, 2022. Resimleyen: Barroux

ve kendi algısı arasında bir köprü kurar. Dünyayı ve kendi duyguları keşfetmesi, anlamlandırabilmesi için önemli bir araçtır. Oyun, çocuğun kendini ifade etmesi, duygusal deneyimiyle başa çıkması ve sosyal becerilerini geliştirmesi için elverişli bir ortam sağlar. Bağlanma duygusu, güven hissini artırır, kaygıyı ve stresi azaltarak, sosyal duygusal öğrenmenin gerçekleşme zeminini hazırlar. Okuyucu karşısında rengarenk, farklı dokularda, farklı şekillerde ve boyutlarda bir çok ağaç ile karşılaşır ve bu muhteşem ormanın içinde kitabın esas kahramanları kamufle olmuşlardır. Ağaçlarla ilk karşılaşma kitabın kapağında olur. Aşağı yukarı birbirine benzeyen ağaç gövdelerinin üzerine kolaj tekniği ile kesip yapıştırılmış bir orman vardır. Renk analizi açısından bakıldığında sıcak renklerin hakim olduğu, aynı ağacın bütünselliğinde kontrastların nadiren tercih edildiği görülür. Ağaçların formları birbirinden çok farklı olsa da bodur ağaçların olmadığı, yukarı doğru uzayan eliptik şekillerin tercih edildiği izlenir. Bu toprağın verimli olduğunu, ağaçları besleyebildiğini, bölgenin yağmur- güneş dengesinin sağlıklı olduğunu ve birçok farklı ağaç türüne ev sahipliği yapacak berekette olduğunu gösterir. Bu karmaşık, rengarenk, alacalı bulacalı görüntü izleyiciyi rahatsız etmez bunun en önemli sebebi tasarımsal olarak zıtlıklarla, benzerliklerin dengeli uygulanışıdır. Bu denge kompozisyon bütünlüğünü korur. Çizimlerde birbirine temas eden hiçbir hat keskin değildir. Sanki her ağaç, ormanda birbiriyle uyum sağlamak, birbirini incitmemek için yuvarlak hatlıdır. Ağaçlar bu kadar sık aralıklarla olmasına rağmen her birinin biricikliği, renklerinden, şekillerinden, dokularından fark edilebilmektedirler. Tek tip, sıkıcı bir orman olduğunu söylemek imkansızdır. Bu kadar sık bir ormanda bile doğanın bu gizemli uyumu, keşfedilecek birçok bilinmeyene doğru merak uyandırır.

Kapağın ortasında yer alan boşlukta kitabın ismi yazılmaktadır. Bu tipografik tasarım göndermelerle doludur. Bu kadar sık bir ormanda öyle bir boşluk mümkün olabilir mi? Yoksa bu kitabın ana konusuna bir gönderme mi içermektedir? İpucu belki de kapağa saklanmıştır. Kitap ismindeki fontlarda fil ile aynı renkler tercih edilmiştir. Kitabın adının da Nerede Bu Fil oluşu, renk ile vurguyu arttırmanın amaçlandığını düşündürür. Fontların filin yuvarlak formunu taklit etmesi, harflerin deformasyonu, aynı kompozisyon içinde kendine yakın ögeyi buldurarak uyumu yakalaması tasarımsal açıdan bütünlüğe hizmet eder.

Bir parçası oldukları, bütünleştikleri bu ormanda fil, papağan ve yılan aslında saklanma ihtiyacı duymazlar. Çünkü onlar evlerinde rutinlerini yaşarken, dış göz olan insan belki de onların saklandıklarını düşünmektedir. Evlerinde sanki dünyanın farklı ağaçları birleşmiş, birbirinden olanca farklılıklarına rağmen uyum içinde bir bütünlük yakalamışlardır. Zaten doğada da birçok farklı bitki, hayvan, şekil, renk bir araya gelerek, birbirine uyumlanmayı zaman ile öğrenmektedir. Bütünleşme ve dönüşümde, zamanın gücü en etkili doğada gözlemlenebilmektedir. Ormanda yapılandırılmış, insan eliyle müdahale edilmiş bir alan yoktur. Orman, kumsalı olmadan doğrudan denize ulaşır. Berrak masmavi, tekdüze bir deniz görülür. Deniz ve orman ilişkisinde, denizin renk, doku, formundaki sadelik ormanı ön plana çıkartır ve zıtlıkla vurguyu ormanın üzerine yoğunlaştırır. Daha sonra hikayenin ana kahramanları tanıtılır. Fil, gri kocaman bir leke gibidir. Yarım elips formunda, dokusuz, ince çizgilerle kulağı, dişleri, hortumu, ayakları oldukça sade resmedilmiştir. Gözleri birbirine yakın iki noktadan ibarettir. Çizimde bu denli sadeleştirmeye gidilmesine rağmen formun anlaşılabilirliğinden ödün verilmemiştir. Papağan, kırmızı, tek renkli ve oldukça sadedir. Gereksiz hiçbir detayla boğulmamıştır. Bir parça sarı boya ile yapılan ışık etkisi formu güçlendirmiş, siyah renk ile verilen gölgeler abartıdan uzak formun belirleyicisi görevindedir. Yılan ise açık ve koyu yeşil boyanmış, üzerine incecik üçgen desenler vardır ve s biçiminde büzülmesi hareket halinde olduğunu vurgulamaktadır. Fil gibi kocaman, papağan gibi çılgınlıklarıyla, ısırmasıyla, yırtıcılığı ile bilinen ve yılan gibi; insan merkezci bakış açısıyla tehlikeli, soğuk, sinsiliğiyle sivrilen bu canlıların illüstrasyonundaki formlarının bu kadar yuvarlak, köşesiz oluşu, onlara sevimlilik katarak okuyucuya tehlikeli olmadıklarını hissettirir, insan merkezci bakış açısındaki kalıpları şaşırtarak yıkar. Onlar ormanın içine karışmıştır bile ve izleyici sayfada gezinerek oyunun içine girmiştir. Gözü sayfanın içinde bu kadar uzun süre tutmak, her ağacın da tek tek incelenmesini, tüm detaylarını inceleyecek ve algılayacak süreyi ayırmayı sağlar. Fakat hemen sonra bir takım ağaçların kesildiğine şahit olunur. Bu aşamada, bir önceki sayfada ısrarla aranarak bulunması neredeyse imkansız olan kahramanlardan fil kitabın orta yerinde belirmiştir. Bir sonraki bölümde daha çok ağaç kesilecek, ormanda adeta kıyım devam edecek ve tam ortasına bir ev yapılacaktır. Evler birer kutu formundadır. Hepsi aynı grilikte, üstlerinde kiremit rengi çatı, tekdüze, soğuk, duygusuz bir virüs gibidirler. Köşeli, keskin çizgili evler

yükselerek, katları artarak, ormanı adeta öğüterek yer aldığında, binaların renksizliği, şekillerindeki her şeyin insan eliyle ölçülerek simetrik planlanması hayalleri, özgürlüğü boğan bir tek tipçilik sunar. Orman ve şehir görsellerinin bu çarpıcı farklılığı bir kelime bile söylemeden izleyiciye imgenin gücünü göstermektedir. Binaların kişinin içini boğan mimari üslubu sayfalarca sözün yerine geçerek, şehir planlarındaki ağaçsız, doğadan arındırılmış küçük hapishaneler yaratıldığını ortaya koymaktadır.

Git gide evler, arabalar çoğalacak, ağaçlar kesilecek, tek tip binalar üst üste binerek ormanın yerini alacaktır. Bina uzunlukları artacak, iki üç katlı olduğunu pencerelerinden ve yüksekliğinden anladığımız evler yerini onar katlı, küçük pencere, insanın doğayla, ıııkla, dış dünya ile ilişkisini minimuma indiren adeta insan hapishanesi olarak tanımlanabilecek yapılara bırakacaktır. Arabalar tek tip ve birkaç renkte, belirli, yapılandırılmış bir yolda gitmezken, yolun da planlandığı görülür. İki paralel çizgi, binaların arasından bir yola dönüşmüştür. Kitabın ilerleyen sayfalarında binaların, arabaların, yolların arttığı, ağaçların azaldığı sayfalar, okuyucuda iç sıkıntısı, sıkışıklık yaratır. Binalar üst üste, üst üste binerek, hiçbir boşluğun olmadığı bir kompozisyon yaratır ve resmin nefes alacak hiçbir yeri kalmadığı hissini oluşturur. Fil, yılan ve papağan son ağaçla beraber direnmektedir.

Bu aşamada kahramanlar, aslında evleri olan ormanda tecrit edilecek, hayvanat bahçesine yerleştirilecektir. Hayvanat bahçesi, demir parmaklıklarının ardına özgürce ormanda yaşayan bu hayvanları hapsedmiştir. Hayvanat bahçesi, insan eliyle, tıpkı çocuk dünyasını inşa edebileceğini düşünen ve yapılandıran yetişkinlerin hayvanlar için de uygun gördüğü bir kontrol çemberidir. Artık fil, papağan ve yılan fiziki sınırları belirlenmiş, onlar için uygun görülmüş yeni hapishanelerinde tüm alışkanlıklarını bir kenara bırakmaya zorlanacak, uygun görülen saatlerde beslenen birer evcil hayvana dönüşeceklerdir adeta. Hayvanat bahçesinden bile bir ekonomi elde etmeye çalışan insanın açlığı dindirilemeyecektir.

Fil, yılan ve papağan son kalan ağacı alarak bir sandal ile buradan kaçmaya niyetlendikleri görülür. Asker gibi dizilmiş, tek tip binaları domino taşı gibi yıkıp geçeceklerdir. Birkaç bina yıkılsa da sistem hala ayakta ve bunu ön tarafta dimdik

duran binalar doğrular niteliktedir. Kırmızı küçük kayık kıyıda adeta onları bekler. Üçü birden ağaçlarıyla kayığa biner ve deniz mavisinin huzur dolu, dümdüz, dingin sularında yolculuğa çıkarlar.

İnsan eliyle henüz bozulmamış bir adaya yerleşeceklerdir. Bu kitapta, doğaya insanın bakış açısının nasıl değiştiğini, ona nefes olan, aslında doğasında insanın da evi olan ağaçların kapitalizmin ve sözde modernleşmenin etkisiyle ticari bir metaya dönüştüğünü, karşısındaki her şeyi metalaştırıp, ticari değere çeviren sömürgeci aklın yükselişine tanıklık edilmektedir.

Günümüzde insanın doğayla ilişkisi ele alındığında farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde bu ilişkinin değişiklik göstereceği geniş ölçekte bir yanılığın ibarettir. Küreselleşen dünyanın etkisiyle doğanın kendisine hizmet etmek için var olduğuna inanan insan bu savı dini referanslarla bile meşrulaştırmayı başarmıştır. Ana akımlaşan bu algı, bireyden topluma, toplumdan iktidar politikalarına kadar yayılmıştır. Bu noktada çocukların bakış açısı hayret vericidir. Çocukların doğa ile olan bağları, doğaya duydukları özlem yetişkinlerin sandığının ötesindedir.

Yetişkinlerin geliştirdiği insan merkezci bakış açısında, evrenin merkezi ve en önemli varlığı insandır denilirken, bahsedilen insan ‘yetişkin’dir. Bu doğrultuda düşünen yetişkin, insanın doğadaki diğer türlerden, doğal çevreden üstün olduğunu, onların üzerinde hakimiyet kurmaya, onlar için karar vermeye hakkı olduğunu savunur. Tıpkı çocuklar için karar vermeye hakkı olduğunu düşündüğü gibi. Bu kitapta da insan merkezci yaklaşımın diğer türler üzerinde ne kadar yıkıcı bir etkisi olduğu görülmektedir.

Kitabın sonunda hayvanların kırmızı kayığa binip yemyeşil bir adaya gitmeleri, o vahşetten kaçabilmiş ve kendilerine yeni bir yuva bulmuş olabilmeleri, okuyucuya umut verir. Çocuklar, yetişkinliklerin düşündüklerinin aksine iklim krizinin, dünyada yaşanan sel, yangın, deprem, su kıtlığı gibi felaketlerin farkındadırlar. Fakat bu farkında oluş hali, medyaya ve yetişkinlerin kaygılı konuşmalarına maruz kalmanın ötesinde bu ve benzeri kitapların ekolojik duyarlılığı arttırma, ekolojik bilinci desteklemesiyle kendini gerçekleştirdiğinde bir anlam kazanır.

Kitabın örgüsünde gerçekler ortaya serilmekteyken, doğa üzerinde kimin yıkıcı gücü olduğu, ekolojik dengeyi bozduğu görülmektedir. Ama buna rağmen yine insan eliyle yapılmış bir kayık kitabın kahramanlarının kurtarıcısı olacaktır. Bu kitap ile çocuk doğanın sadece kendisi için değil diğer canlılar için de önemini, yokluğunda yaşanacak sıkışmayı, iç sıkıntısını anlar, ekolojik duyarlılığı gelişir. İnsanın benmerkezci yapısının zararlarına bizzat şahit olur.

6.3. İklim Krizinin Yarattığı Ayrımcılığa Rağmen Hoş Geldiniz⁶

Çocukların da çok sık karşılaştığı, küresel ısınmanın sonucu göç etmek zorunda kalan kutup ayılarının hikayesi anlatılmaktadır. Kitabın kapağında, buzullarda yaşaması beklenen kutup ayısı ile tropik bölgelerde ve ormanlarda yaşadığı bilinen maymunun el ele dans ettiği görülür. Aynı iklimde yaşaması mümkün olmayan bu iki hayvanın birlikte dans etmesindeki kontrast, yüzlerindeki gülümseme ve neşeli hareketleriyle bütünleşir. Kapaktaki minik, uzun kahverengi kuyruklu maymunun yüzünde sade bir çizgiden oluşan gülümseyen ağzının oranı neredeyse kendisi kadardır. Gülümsemenin büyüklüğündeki abartı mutluluklarını tarifler. Buzullarda yaşayan kutup ayısının tek ayağının ve elinin havada oluşu, buzun üstünde kocaman bir ayının tek ayağı havada dengede olma sorunsalı bu resme bakan neredeyse her yetişkini rahatsız eder. Çünkü kalıplarla kuşatılmış yetişkin zihninde kutup ayısı buzun üzerinde olur ve ayağını bu denli havaya kaldırırsa dengesini kaybedip kaygan buzda düşmelidir. Basit bir illüstrasyon okumasında bile çocuk zihniyle yetişkin zihni arasındaki bu fark, yetişkinlere bazen de dünyaya çocuk gibi bakmaları gerektiğini, öğrenilmiş bilgilerin, kalıpların, normların kaygıyı arttırdığını, ana konuyu görmelerinin önünde bir engel oluşturduğunu, çocuk olduğu dönemdeki berrak açıyı hatırlatabilir mi?

Kutup ayısının ayağı kaymayacaktır çünkü zaten kendisi buzulun üstünde değildir. Üzerinde sarı, yeşil, turuncu bodur bitkilerin olduğu bir topraktır. Makasla kesilmiş hissi veren hatları, aynı yöne doğru çizilmiş belli belirsiz çizgilerle belirtilmiş kürkü beyazlığına gölge düşürmez. Kapakta yer alan başlık tipografik olarak incelendiğinde,

⁶Konuyla ilgili bilgi için bkz: Barroux, Hoşgeldiniz, 6. Baskı, 2023. Resimleyen: Barroux

hayvanların yukarı kalkan ayaklarının yönünde yazının da yamuk olduğu, o harfinin üzerine oturan martının da ağırlığı ile baş tarafın aşağı doğru çekildiği ve kompozisyonun genel dengesine uygun olarak tasarlandığı anlaşılır.

İlk iki sayfada masmavi denizden başka hiçbir şey yoktur. Yukarıdan aşağıya mavinin degrade olarak koyulaştığı, geniş fırçanın kıl izlerinin oluşturduğu doku ve koyu bölgelerde incecik siyah kalemle aralıklı olarak çizilmiş dalgalı çizgiler bulunmaktadır. Bu iki sayfa sanki kapaktan sonra bir es verme niteliğindedir.

Sakin, huzurlu bir hayatı olan kutup ayılarının tasvir edildiği kompozisyonda mavi köşe koyu üçgen bir deniz, geri kalan büyük mavi-beyaz zemin buzuldur. Kutup ayılarından biri elinde olta ve sarı kova ile görülür, diğeri boynunda bordo atkı, ayaklarını denize doğru sallandırmış uzakları seyretmektedir, yanında okuma gözlüğü ile mavi kitabı okuyan kutup ayısı ve ona dayanmış bir diğeri ise turuncu kitabı okumaktadır. Monokrom düzlemde, ayılarla ilişkilendirilmiş bu renklerle nesnelere vurgu yapılmıştır. Bu bölümde baskın kullanılan tipografik öğeler, yazıların koyu açık renk yazılması, büyüklüklerindeki farklar kompozisyonla uyumlu vurgular yapmaktadır.

Bu sırada küresel ısınma ve iklim değişikliğinin bir sonucu olarak buzulların erimesiyle beraber yaşadıkları buz parçası kırılır ve zorunlu olarak yuvalarından ayrılırlar. Bu kompozisyonda kırılan parçalar kitabın iki sayfasına bölünmüştür. Anakarada kalan oltalı, sarı kovalı ayı ve kırılan küçük buz parçasının üzerinde elleri anakaraya doğru uzanmış yakalamak istercesine hamle yapan diğer ayılar görülür. Kırığın ortasında yamuk, verevli bir aksta koyu punto ile ve harf aralıkları geniş olarak “Ç A T I R T !” yazar. I harfi sağa doğru devrilmekte, R sola doğru düşmekte ve T harfi sanki kırılmanın etkisiyle yere vurup sekmiş gibi yukarı fırlamaktadır. Kırılıp, kopma duygusu, kelimenin tipografik öğelerle donatılmasıyla kelimeyi de illüstrasyona dönüştürmüştür.

Onlar için yeni bir yuva arayışı kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç kolay olamayacaktır. Okyanus ıssız, büyük ve korkutucudur. Bu bölüm kuş bakışı çizilmiştir. Anakara uzakta kalmış, kompozisyondaki oranı iyice küçülmüştür. Bu geride kalışı, önemini yitirliğini ifade eder. Arkadaşları da artık görünmemektedir. Küçük bir buz parçasında sırt sırta

vererek, oyunlar oynayarak zaman geçirmeye çalışsalar da şartlar zorlayıcıdır. Akşam olmuş, gökyüzü kararmıştır. Simsiyah düz gökyüzünde mavi ile çizilmiş iki büyük dalga formu, tahmin edilenin ötesinde korku yaratmıştır. Dalga formunun hemen üstünde formla paralel şekilde dalga yazmaktadır, altta yazan metinde kelimelerin farklı büyüklükler, koyuluklar ve formlarda kullanıldığı görülür. Korkuyordum ifadesi italic olarak ince ve yatay yazılmıştır. Korkunun yarattığı his ile dik duramama, tedirgin olma hali okuyucunun iliklerine kadar hissettirilir.

Nihayet bir kara parçası bulduklarında çok sevinmişlerdir fakat kendilerinden farklı türde bir hayvan onları karşılamaktadır. Karşılaşma anında minicik, erimeye devam eden bir buz parçasının üzerinde sıkışık duran kutup ayıları ile ağaçların, bitkilerin olduğu geniş kara parçasındaki inekler görülür. İnekler iki ayaklarının üzerinde insan gibi durmaktadırlar, dikdörtgen kafaları, pembe burunlarına rağmen keskin hatlarından ötürü sevimli gelmemektedir. İnekler, kutup ayılarını yaşadıkları adaya kabul etmek istemezler. Kendine benzemeyene gösterdikleri bu tepki, türçülük olarak da tanımlanabilir. Bir canlı türünün diğerlerinden üstün olduğu, merkezinde kendi türünün bulunduğu ve doğadaki diğer her şeyin kendi türlerine hizmet etmesi gerektiğini, doğal kaynakların onlar için var olduğunu savunmaya kadar giden bir kavramdır. İneklerin kutup ayılarını reddetmelerinin sebeplerinden biri, bu kavrama dayanmaktadır. Kompozisyonda tercih edilen dengede deniz ve kutup ayılarının üçte birlik bir alanda resmedildiği, ada ve ineklerin üçte ikiyi kapladığı görülür. Baskın olan, adaya sahip olan, güçlü olan taraf daha büyük, daha geniş yere sahiptir. İhtiyacı olan, adaya çıkmaya muhtaç olanlar ise daha küçük bir yere sıkıştırılarak mağduriyetleri vurgulanır.

Tekrar yola koyularak yeni bir yuva bulma ümidiyle ayrılırlar. Büyük siyah leke degrade ile mavinin tonlarında deniz ve gökyüzünü birleştirir. O karanlığın içinde beyaz kutup ayıları en üstlerine konan martı ile beraber uyumaktadırlar. Seyahatlerini sağlayan buz parçası gittikçe küçülür. Bu sefer kıyıya yaklaştıklarında bir panda karşılar onları. Ada ve denizin birbirine oranı gittikçe açılmakta, hiyerarşik üstünlük misliyle adada kendini göstermektedir. Panda yeşil bambuların arasında, sırtında yastıklar ile keyif sürerken yeteri kadar yer olmadığını savunur ve yine kabul edilmezler. Bir sonraki duraklarında

kutup ayıları birbirine paralel üç leke olarak adaya doğru yönelmiş, buz parçası neredeyse tamamen erimiş halde iken, zürafaların birisi şezlongda elinde kitabı, diğeri de yere serdiği plaj havlusunun üzerinde keyif yapmaktadır. Kutup ayılarının oluşturduğu üç paralel çizgi, zürafaların oluşturduğu dairesel form ile çatışır niteliktedir. Dairesel formda başlangıç veya bitiş yoktur, bu bütünlüğü, sonsuzluğu, döngüyü, sürekli bir akışı temsil ederken aynı zamanda ritmik ve dengeli bir düzen içinde oldukları için harmoni ve uyumun da göstergesidir. Kutup ayılarının oluşturduğu paralel çizgi formu, hareketi, ileriye gidişi sembolize eder, çizgi oldukları için açılardan ötürü birleşemezler aynı menzilde paralel ilerlerler. Bu kompozisyonda ayıların varlığı, sanki dairenin içine girmek isteyen, oranın düzenini bozmaya çalışan üç ok hissi verir. Renklerde ise bu çatışma; zürafaların bulunduğu alanın sıcak renklerden oluşmasına karşın, kutup ayılarının olduğu bölümdeki soğuk renklerle kendini gösterir.

Üzerinde gittikleri buz parçası zamanla erimeye devam ederken, okyanus onları boş bir adaya taşır. Ada artık yeni yuvaları olmuştur. Ve bir gün kutup ayıları badminton oynarlarken adalarına yeni yuva arayan maymunlar gelir. Havai’de karşılama anısı olarak adaya ayak basanların boyuna takılan çiçek çelengini elinde sallandıran maymun gülümsemekte, sanki kutup ayılarıyla birlikte dans etmektedirler. Burada herkese yetecek kadar yer ve eğlence mevcuttur. Yerlerinden yurtlarından edilen kutup ayılarının yuva arama serüvenlerinde başlarına gelen ötekileştirilme, ayrımcılık hislerinden sonra hemhal oldukları maymunlara birlikte yaşamak için kucak açmaları ile farklı türlerin bir arada rahatça yaşayabileceği, oyunlar oynayabileceği, eğlenebileceği gösterilmiştir. Kara parçasında birçok farklı renkten bitkinin oluşu önemli bir göstergedir. Bu bitkiler gitgide büyümekte, kök salmaktadır. Gövdesi, kökü olan ağaca dönüşen bu bitkiler diğer canlıların da karada köklenmesini ifade eder. Monokrom çizimlerden renkli sayfalara olan dönüşüm hikayenin mutlu sonuna vurgu yaparken, denizin sayfalarda kapladığı büyük alanları kara parçasına terk etmesi, karanın yeni bir eve dönüşmesini vurgulamaktadır. Maruz kaldıkları dışlanmanın aksine kutup ayıları, farklı dünyalarda yaşayan iki hayvan türünün bir arada ve mutlulukla yaşayabileceğini maymunları heyecanla karşılayarak izleyiciye göstermiştir.

İklim krizi, dünyada ciddi bir göç hareketliliğine sebep olmaktadır. İklim krizi sebebiyle göç edenler için Çevre Mültecileri adlandırılması yapılmıştır. Küresel iklim felaketlerinin başlıca sebebinin, krizin tetikleyicisi ve bilimsel verilere rağmen önlem almamaktaki ısrarı ile karar alıcılar, sermaye sahipleri, yatırımcılar ve bu eko kıyıma müsaade eden, ses çıkarmayan insanlardır. Küresel iklim krizinin sonuçlarından biri olan göç; anadilini konuştuğu, içine doğduğu kültürü ve alışkanlıkları terk etmek zorunda kalmak bakımından da oldukça güçtür. Kendini var etme çabasında olduğu bu yeni toplumun dinamiklerini, geleneklerini anlama, kabul etme, öğrenme ve uyum sağlama aşamaları hiç de kolay değildir. Bu sebeple birçok göçmen sosyal dışlanmaya maruz kalır. Sosyal dışlanma toplumsal bütünleşmenin önündeki en büyük engeldir. Bu hikayede kutup ayıları sonunda yeni bir yuva bulmuş ve ilerleyen zamanda yeni bir yuva arayan farklı bir türü kendi yuvalarına kabul etmişlerdir.

İklim krizi konusu çocuklar için oldukça kaygı verici bir konu olmaktadır, üzerine göçün eklenmesi katmanlı bir zorluk yaratmaktadır. Günümüz dünyasında çocuklar, yetişkinlerin göçmenlere karşı düşmanlık beslemesinden ve korkmasından etkilenirken, aynı zamanda kendilerinin göç etme ihtimalinden kaygı duymaktadırlar. Milliyetçilik ve ırkçılık gibi kavramların yükselmesi, göçmenlere yönelik ayrımcılığı körüklemektedir. Çocuk kendinden farklı olanı kabullenmeye hazırlarken, yetişkinlerin hazır bulunamayışları onun zihninde kargaşaya sebep olur. Yasa koyucunun dili, kendi pratiğini tekrarlar ve yine normatif dünya düzeni yetişkinlerin sözünü söyler, söyler.

Bu hikâyeyi okuyan bir çocuk, toplumsal normların aşılabileceğini, tüm farklılıklara rağmen birlikte keyifle yaşanabileceğini görür. Evet dünya değişmektedir ve dünyanın başına gelenler acımasızcadır fakat göç etmek zorunda kalınsa bile uyum içinde, mutlulukla yaşamak mümkündür.

6.4. Taştan Adımlar⁷, Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu

Bu kitapta mülteci bir ailenin yolculuğu anlatılmaktadır. Mülteci, savaş, doğal afet, şiddet, insan hakkı ihlalleri vb. nedenlerle ülkesini terk etmek zorunda kalan ve uluslararası koruma ve sığınma hakkına sahip olduğu başka bir ülkeye taşınmak zorunda kalan kişilerdir. Göçün insanlar, toplumlar üzerinde çeşitli değişimlere yol açtığı, derin etkiler bıraktığı disiplinlerarası yapılan çalışmalarla derinlemesine incelenebilir. Göç kavramı, çocuklar tarafından yaşadıkları kültüre ve deneyimlerine göre farklı algılanabilir. Genel olarak bakıldığında, çocuklar için yeni bir ev, yeni bir okul, yeni bir sosyal çevre anlamına gelebilir. Yeni bir kültürle tanışmak, o kültürün özelliklerini, geleneklerini, dilini öğrenmek demektir. Kimlik ve aidiyet duyguları etkilenebilir. Fakat bunlara rağmen çocuklar için göç empati geliştirme ve farklı kültürleri anlama, kültürlerarası öğrenme, farklı bakış açıları kazanma gibi değişik kazanımlara dönüşebilir.

Bu kitapta bir göç yolculuğu anlatılmaktadır. Her sabah aynı horozun sesiyle uyanan, annesinin rutin kahvaltı hazırlama tıkırtılarını dinleyen küçük bir çocuğun hikayesidir bu. Hikayenin görselleri oldukça çarpıcıdır. Görselleştiren sanatçı Nizar Ali Badr -kendisi de Suriyeli bir mültecidir- geleneksel yöntemlerin dışında bir malzeme kullanımı ile okuyucuyu öncelikle şaşırtır. Topladığı taşları birleştirerek yaptığı figürlerdeki renk seçimleri, taşların şekilleri, hiç yontulmadan özenle seçilmiş oldukları gerçeği büyüleyicidir. Kitabın başında güneşi temsil eden sarı taş, yeni günü müjdelere ve rengarenk taşlardan oluşan horozun, güneşe doğru kaldırdığı başı ve yarı açık ağzı günün ilk ışıklarında öterek herkesi uyandıracağının temsilidir. Horoz; gecenin, karanlığın, korkunun biteceğinin habercisidir. Ve onun zamanla arasında özel bir bağ vardır. Horozun farklı kültürlerde birçok simgesel anlamı vardır; güç, kuvvet ve cesaret sembolü sayıldığı gibi, evleri koruyan bekçi olarak da kabul edilir. Sabahın köründe ötmesiyle bilinen horoz yeni günün başlangıcını, uyanışı, doğuşu da simgelemektedir. Kitabın açılışının horozla olması, bu simgesel anlamlarıyla bütünleşmektedir.

⁷ Konuyla ilgili bilgi için bkz: Ruurs, M., Badr, N.A., Taştan Adımlar: Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu, 4. Baskı, 2022. Resimleyen: Nizar Ali Badr

Kendi toprağında, ailesiyle ve arkadaşlarıyla geçirdiği vaktin kıymetini bilen, keyfince oyun oynamayı en büyük özgürlük olarak adlandıran bir çocuğun güçlü aile bağları olduğu anlaşılmaktadır. Babasının tarladan döndüğünde portakal ağacının altında dinlenirlerken atalarının hikayelerini anlattığı illüstrasyonda, yusuvarlak sarı bir taş güneş olmuş, gri küçük taşlardan ağaç formu oluşturulmuştur. Annenin saç örgüsü bile küçük taşlarla ifade edilebilmiştir. Anne baba figürleri aynı renk taşlardan oluşurken, çocuklar da birbirine yakın bej tonlarındadır. Taş formlarının bu kadar iyi ve incelikli kullanımı, kompozisyonun dengesi ve uyumu şaşırtıcıdır. Pazardan meyve sebze aldıkları illüstrasyonda yine sabit gökyüzünde aynı sarı taş güneş yerinde durmaktayken, iki kadın başlarının üstünde meyve sebze taşımaktadırlar. Başlarının üzerindeki sepetin içinde yer alan rengarenk minik taşlar, pazardan yeni alışveriş yapmış, bolluk bereket içinde olmanın ifadesidir.

İnsan bedenini oluşturan taşların formu, dokusu, birbiriyle uyumlu renkleri keşfedilmeyi bekleyen anlamlar taşımaktadır. Taşların şekli yaşlarına göre belirlenmiştir. Güneşin altında ve bir ağacın yanında çocuklarıyla oynayan anne baba figürünün sırtı neredeyse kamburu çıkmış eğikliktedir. Köy hayatında yoğun emek çalışan ailenin beden yorgunluğu, tarlada verdiği emek izleyiciye çok sade taş formuyla anlatılır. Taşların bu şekilde dile gelmesi simgesel dilin gücünü gösterir. Kadının saçındaki örgü, köy hayatının izlerini taşır. Yaşlı dede balık tutmaktadır. Denizin bolluğu ve bereketi de yerindedir.

Taş yapısı gereği yüksek dayanıklılığa ve sertliğe sahiptir. Bu özelliği uzun ömürlü olmasını sağlar. Taşın kuma dönmesi, yıllar süren sabırlı bir yolculuk sonunda olur. Taşın olağan sertliği ile bu kitaptaki dönüşümü, insana dönüşüp hareket edebilmesi, o yürüyüşün de ayaklarına prangalar bağlı, ağırlık taşıyarak, zor bir yürüyüş olduğu hissini uyandırır ve hep bu zıtlıkla zihni tetikte tutar.

Büyükbaba Jedo'nun çocuklara özgür olmadıklarını söylediği bölümde, parmaklıklar ve dikenli tellerin arkasında taşlardan oluşmuş insan figürleri vardır. Belki de bu dikenli teller iki ülkenin sınır kapısına işaret etmektedir.

Bir gün tüm rutinlerini alt üst eden savaş kapıya dayanır. Köylerinde yaşam tamamen değişir. Savaşın etkilerini, azalan yiyeceklerde, köylerini terk eden insanlar ve hayvanlarda ve yeni yaşam, yeni yuva umuduyla göç yolculuğuna başlayan komşularında görürler. Bir kadın bir erkek figürü koşarak kaçmaktadır. Erkeğin kolları yukarıda, kadının kolları öne doğru savrulmuş haldedir. Arka ayakları dizlerden kırılmış, önde duran ayakları adım atar şekildedir. Kaçışı çok sade bir dille anlatan bu illüstrasyondaki formların büyük kullanışı vurguyu arttırmaktadır. Yeniden özgür bir yaşam mümkün müdür? Bombaların düşmediği, özgürce köylerinde gezebildikleri, tanıdıklarını kaybetmedikleri bir yaşam? Savaşın ağır sonuçlarından biri olan göç aslında en çok yine kırılgan grupları etkilemektedir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler savaştan ve göçten daha derin yaralar almaktadır. Her şeyi bir anlamıyla geride bırakmayı ifade eden göç süreci bu hikayede de acımasızca başlar. Önceleri komşularının gidişi ile tam olarak idrak edemedikleri bir kopuş yaşanır. Arka arkaya yola koyulmuş, taştan insanlar görülür. Eşyalarını başlarının veya omuzlarının üstünde taşıyan bu insanların hepsinin kafaları sanki taşların altında kalmışçasına eğilmiştir, bazılarının elinde de taştan bavullar vardır. Boynunda çocuğunu taşıyan kadın, göçlerin tüm aile bireyleriyle birlikte yapıldığını gösterir. Üzerlerine yağın bombalardan kaçmaya çalıştıkları kompozisyonda yukarıdan düşen iki füze, koşan, kolları yukarı kaldırmış, telaşlı taştan adamlarla görülür.

Kendi gidiş süreçleri başladığında tüm soğukluğuyla yüzlerine çarpar. Sonsuza kadar vedalaşılan topraklar, kuşlar, ağaçlar geride kalırken, yeni evlerine ulaşma hayali içinde büyük bir azim, mücadele, inanç barındırır. Her göç hikayesi elbette mutlu sonla bitmez. Bu süreçte kaybedilen, karaya ulaşamayan, açlıkla, sefaletle mücadele eden pek çok göçmen vardı. Yitirilenleri anmak ellerinden gelen tek şeydir. Bir göç hikayesini çocuğun gözünden anlatmak, çocukla beraber anlamaya çalışmak kolay bir perspektif değildir. Savaş ve göç, yetişkinlerin çocuklarla konuşmaktan çekindiği, çocukları doğal olarak travmatize eden ‘hassas’ konulardan biridir. Göç konusunu sadece mekânsal bir taşınma olarak ele almak son derece yanıltıcıdır. Göç, ekonomik, sosyal ve kültürel bir dönüşümü beraberinde getirir. Çocuklar göçlerde edilgen durumunda olduklarından, yine yetişkinlerin tercihleri doğrultusunda bu hareketlilik gerçekleştiğinden, sadece sonucuna katlanmak zorunda oldukları, karar alma mekanizmasında yer almadıkları başka bir

sürecin sonucuna maruz kalırlar. Göçe maruz kalan çocuklarda birçok psikolojik problemin geliştiğı, uyum sorunları ile karşılaşıldığı, sosyal dışlanma, ayrımcılığın yanı sıra çocuk işçi ve erken yaşta evliliğe zorlanma ile karşı karşıya kalındığı bilinmektedir. Fakat bu konuda bir çocuk kitabının yazılmış olması, başkalarının da hikayelerinin anlatılmış olması, göçmen çocuklara yalnız olmadıklarını hissettirirken, diğer çocuklara da hiç bilmedikleri bir hayat şartıyla empati kurma olanağı verir.

Göçmen botunu temsil eden büyük taşın üzerinde taştan insanlar yolculuk ederken, siyah taşlardan oluşan denizin içinde birçok insan bedeni görülür. Dolunay tepededir ve denizin karanlığı suya düşen göçmenleri yutmaktadır. Taşların renkleri ışığı yansıtmasına, ortamın duygu durumuna göre özenle seçilmiş, siyahın ışığı yutması gibi insanları da bir anda yutacağı anlaşılır. Artık karaya varmışlardır ve kök salmanın zamanı gelmiştir. Kök salma, bitkilerin toprağa köklerini salarak hem beslenme hem bağlanma süreçleri için kullanılan bir terimdir, ama bir yandan da her göçmenin özlemidir. Bağlılık ve dayanışma umut, kökler derinleştikçe geçmişle kurulan bağ, bereket, beslenme, dayanıklılık, güç, büyüme ve gelişimin metaforudur aynı zamanda. Belki de bu sebeple göçmenler kök salmak istedikleri topraklara kelimenin ilk anlamıyla da ekin ekerler. Ailenin çiçek tohumları ektiğı, çocukların uçan kuşlara baktığı illüstrasyonda aynı zamanda ölenlerin anısına da tohumların ekildiğini anlaşılır.

Bu hikayede yeni komşuların sözleri anlaşılmasa da gülümseyen yüzleriyle kucak açmaları, ellerindekileri paylaşmaları umudu örgütlemektedir. Yeni anılar barış ile umut ile yapılandırılacaktır. Toprağa ekilen ve o topraklarda büyüyecek olan tohumlar gibi, çocuklar da bu yeni topraklarda barış içinde, eşit şekilde, mutlulukla, kardeşçe yaşayabilir.

Sonunda ulaştıkları gelecek umut doluydu, çiçekler kocaman olmuş, boylarınca büyümüş, yeni yuvalarını kutlamak için çocuklarını havaya kaldırarak güneşi selamlıyorlardı. Çocuklar ellerinde balonlarla mutluluk içindeydiler. Okuyucuya sonunda mutluluk ve umut olduğu aktarılan bu hikayede aynı zamanda hikaye kahramanlarının “şanslı olanlar” oldukları da vurgulanmaktadır. Göçün kendisine neden olan olguların aktarılmasıyla, göç yolculuğunun kendisinin riskli ve yorucu bir süreç olduğu, bazılarının bu yolculuğu

tamamlayamadığını göstermesiyle ve yeni yaşam alanına varabilmiş olmanın bile şans ile ilişkisi olduğunu vurgulamasıyla Taştan Adımlar, okuyucuya göç dair bir hakikati göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

6.5.Ölüm, Ayrılık Korkusuna Nosotros⁸

Bu kitapta bir anne çocuk ilişkisi, aralarındaki bağın, ayrılık ve ölüm gibi başa çıkması oldukça zor konularda güçlendirici etkisi anlatılmaktadır. Kitabın başlığı olan Nosotros, İspanyolca da biz anlamına gelir.

Kitabın kapağında Nostoros kelimesinin tipografik özellikleri hikaye ile bağ kurar ve anlama katkı sunar. Kelimenin içinde geçen o ve s harflerinin tekrarlandığı, diğer harflerin birbiriyle teması yokken bu iki harfin birbirine bağlandığı görülür. Tüm hikaye anne çocuğun birbirleriyle kurdukları sarsılmaz ilişkilene ile kurgulanmışken, bu iki harfin de aynı onlar gibi birbirlerine bağlanması anlamlıdır. Annenin oturduğu kırmızı koltuğun, çiçeklerin ve başlığın dokusu aynıdır ve bunun anlam bütünlüğüne bir katkısının olması, anlamı pekiştirmesi amacıyla özellikle tercih edildiği düşünülmektedir. Kapak illüstrasyonunda yer alan kırmızı üstü siyah çizgili leke berberdir, bu kırmızı doku kendisini birçok farklı yerde tekrarlayacaktır. Anne koltuğa oturmuş çocuk kucağında ayakta durmakta ve sarılmaktadırlar. Annenin siyah üzerinde beyaz çizgiler olan saç dokusu çocuğunda da aynı şekilde devam eder. Birbirlerine oldukça benzeyen anne ve çocuk burunlarını birbirine değdirerek, göz göze gülümsemektedirler. Birçok kişinin annesiyle yaptığı ‘burun buruna’ hareketi okuyucuya da tanıdık gelecektir. Lekenin ve formun ne kadar basitçe anamlanabildiği, renklerin dokularının bütünlüğünün uyumu ve tekrarından oluşan ritmin kompozisyona katkısı yadsınamaz.

İllüstrasyondaki bu eğlenceli, düşünmeye sevk eden anlatı biçimi, yazıda kendini düz mantık kurulmuş önermelere bırakacaktır. “Ben bir koyun olsaydım sen bir kuzu olurdun” der anne. Tüm hikaye boyunca devam eden bu ifade anne ve çocuk arasındaki bağı tekrar tekrar okuyucuya hatırlatır. Bu bağ duygusal bir bağ olduğu kadar aynı zamanda genetik mirasın aktarımıdır. Bir taraftan evrendeki diğer canlıların yavrularıyla olan ilişkisi

⁸Konuyla ilgili bilgi için bkz: Valdivia, P., Nosotros, 3. Baskı, 2021. Resimleyen: Paloma Valdivia

vurgulanır. Kimlikler, kültürler, türler değişse de bu duygusal bağın ne kadar güçlü ve benzersiz olduğu gösterilir.

Bu illüstrasyonda berjeri temsil eden kırmızı lekenin ayakları yere sağlam, dik basmakta, bu sağlamlığa rağmen yuvarlak yumuşak hatlarını kaybetmemektedir. Kırçillı dokusu ve yerdeki gölgesi gerçekliğini vurgular. Gölgesi olmayan nesne var olamaz. Koltuğun içine gömülmüş annenin siyah leke üzerine beyaz çizgilerden saçları, gri puantiyeli elbisesi vardır. Kucağında oturan çocuğu ile sarılmışlardır. Yerde duran yün ile çocuğun kazağı aynı renktedir. Geometrik şekillerden basit dönüşümlerle ortaya çıkartılmış karakterler basit, sade ama güçlüdür. Tam karşı sayfasında anne ve çocuğun giydiği kıyafetlerle aynı renklerde olan koyun ve kuzunun saçlarını da anne çocuğunki gibi siyah üzerine beyaz küçük çizgilerden oluştuğunu görülmektedir. Kitap boyunca tüm resimleri birbirine bağlayan, karakterler arasındaki görünmez bağları görünür kılan kompozisyonlarda kullanılan renk ve desen tekrarlarıdır. Formlar değişse de renkler birbirlerini tekrar eder ve sabit nesne devamlılığı ile ilişkilendirilebilir. Tasarım içinde belli nesnelerin en az bir özelliğinin düzen içinde devam etmesi algısal sürekliliği sağlar. Algısal süreklilik, benzer özelliklere sahip nesne tekrarı yoluyla bu nesnelerin bir bütün olarak algılanmasını sağlar. Bu hikayede de renklerin ve desenlerin kullanımı iyi bir örnek teşkil eder.

Berjerin bu iki kompozisyonda sabit oluşu, onu sihirli bir dönüştürücü gibi algılatmaktadır. Anne oğul ile koyun ve kuzunun illüstrasyonlarında çokça ortak nokta vardır. Birbirlerine doğru olan duruş pozisyonları, ağız, göz ve saçları sanki sabit kalmıştır. Koyun ve kuzu kompozisyonunda yerde oyuncak tekerlekli bir at vardır, diğerindeki yünlerin yerine geçmiştir. Sanki anne oğul kompozisyonundaki yünler canlanıp koyuna dönüşmüştür.

“Ben bir kısrak olsaydım, sen bir tay olurdun” diye devam eder hikaye. Kırmızı berjer simgesel olarak hala varlığını sürdürse de uzakta resmedilmiştir. Kısrak, annenin giydiği elbise deseninde, yeleleri annenin saçları gibi siyah üzerine beyaz çizgilerle betimlenmiştir. Yavrusuna doğru dörtlale koşmaktadır. Küçük tay da çocuğun renklerindedir ve o da dörtlale koşmaktadır. Anne, “Ben bir ayı olsaydım, sen bir yavru ayı olurdun” der. Bu sefer koltuk yoktur, kapaktaki kırmızı çiçek bağ nesnesi olarak yerini bulmuştur. Yavru

ayı anne ayının üzerinde, ikisi de anne çocukla aynı desen ve renklerde, zemini dikkatlice incelemektedirler. Anne, “Ben bir köstebek olsaydım, sen küçük bir köstebek olurdun” der. Bu illüstrasyon diğerleriyle bir çok ortak noktaya sahip olmakla beraber farklılıklar da içerir. Yerin altında bir köstebek yuvası çizilmiştir. İlk yol bir odacığa çıkar kütüphane ve yine o kırmızı berjer vardır. Tam ortada büyük olarak anne ve yavru köstebek el ele tutuşmuş birbirlerine bakıyorlardır. Bir odada tuvalet, diğer odada kırmızı bir balık, başka bir odada annenin yatağı ki bu yatak ve annenin aynı renkte olmasından anlaşılır. Diğer odada çocuğun yatağı ve üzerinde oyuncak bir tavşan, başka bir odada teleskop ve diğerindeyse çiçekler bitkiler vardır. Tüm kompozisyonda aynı renkler kullanılmış devamlılık sağlanmıştır. Sanki önceki sayfadaki ayının yerde baktığı, aradığı burasıymış gibi görünür. Her illüstrasyonun birbirleriyle arasında tasarlanmış bir bağ oluşturulmuş hissi uyandırır. Sağ üst köşede, toprağın içinde havuç vardır. Yatağın üstündeki tavşan ile birlikte, bir sonraki sayfada bekleyen tavşanların habercisidir bu çizim.

İllüstrasyonlar net ve devamlılık içermektedir aynı hikayede olduğu gibi. Bu örüntü, devamlılık, düzen içerir ta ki “Ben bir tavşan olsaydım, sen bir tavşancık olurdun ve bir gün sıçrayarak giderdin” bölümüne gelene kadar. Bu bölümde yapraklar dalları rüzgarın etkisiyle terk etmiş, havada savrulmakta, küçük tavşanın rengi yapraklara, bitkilere, kayalara sirayet etmektedir. Bir sonraki karede kışın geldiği, her tarafın bembeyaz olmasından, karın bastırmasından anlaşılır. Kırmızı tırtıl, bembeyaz ve rüzgarla savrulan karlı ortamdaki tek renktir. Bir ağacın dalları yeşillenir, kozasında bekleyen kırmızı küçük tırtıl azalan karın etkisiyle görünür olur. Karlar erimiş, tırtıl kelebeğe dönüşerek kozasından ayrılıp uçmaya başlamıştır. Dönüşümü anlatmak için şüphesiz tırtıl kelebek betimlemesi can alıcıdır. Ormanın içinde, ağaçların arkasında çocuğun kazağının renk devamlılığında bir geyik görülür. Anne bu sefer “istediğin şeye dönüşüp geri geldiğinde, ben de bir o kadar değişmiş olurdum” der.

Anne figürünü temsil eden geyik, yavru serçe ile karşılaşır. Tüm farklılıklarına rağmen ve neye dönüşürlerse dönüşsünler hep anne evlat olacakları vurgulanır. Çiçekler açmıştır, bahar mutlulukla gelmiştir. Geyiğin boynuzları ağacın dalları gibi her yeri sarmış, hatta filizlenmişken serçe boynuza konmuş ve geyiğin kafasını minik minik gagalamaktadır.

Geyiğin gözleri mutlulukla kısılmış, yüzü gülmektedir. Kitabın sonunda ilk karedeki kırmızı koltuk üzerinde anne bu sefer kucağında uyuyan çocuğu ile görülür. Anne de gözlerini kapattığında hikayede geçen tüm hayvanlar birer çizgi karakter, birer hayalet gibi onlara doğru dönmüştür.

Nostoros, biz demektir. Bu kadar güçlü bir bağ kurmuş iki varlığın en büyük korkusu ölüm ve ayrılıktır. Bağ güçlendikçe, kaybetme endişesi artar. Tüm kitap boyunca hem resimlerle hem anlatıyla yavaş yavaş örülen bu bağın içinde ayrılık korkusu barındırdığı bir gerçektir. Fakat kitap o korkuya adeta meydan okur niteliktedir. İki kişi arasındaki bu güçlü bağ, ne ölümle ne de başka bir dönüşümle kopmaz. Zamanın ve mekanın ötesinde, kendi benliğini, rengini, farklılığını yitirmeden “biz”e dönüşmüş her güçlü ilişki için ölüm bir dönüşümün eşiğidir sadece.

6.6.Üzüntüye Karşı Umut; Kızıl Ağaç⁹

Başa çıkması zor duygulardan biri anlam verilemeyen iç sıkıntısı, tarif edilemeyen hüzündür. Bir çocuk için duygularını anlayabilmek, yorumlayabilmek ayrı bir deneyim ve öğrenme sürecidir. Fakat her zaman her duygunun belirli veya anlaşılabilir bir sebebi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kitap anlam verilemeyen duyguların da olduğunu, olumsuz duygu durumu olarak tarif edilenlerin de aslında sıradan, normal duygular olduğunu ve o sürecin sahiplenilmesi sonucu dönüşümün geleceğini gösterir.

Kitabın kapağında kızıl saçlı çocuğun bindiği kağıttan geminin yansımasında küçük kızıl bir yaprak vardır. Masalsı bir ortam görünür. Bu masalsı ortamın bir sebebi de mora çalan gökyüzünün durgun denize yansımasında gökyüzündeki beyaz bulutların denizle bütünleşip, yer ve göğün bütünleşmesidir. Resimde neredeyse ışık sebebiyle oluşan hiçbir kontrast yoktur. Kontrastın olmaması keskinliği azaltır, her nesnenin birbirinin içine geçtiği, tek düze bir görünüm verir. Çocuğun suratındaki hüznün hem ifadesinden hem de yüzünün renginden anlaşılmaktadır. Tüm ambiyansın aynı soluklukta olmasına karşın, kağıttan geminin gölgesinde tüm canlılığı ile kızıl yaprak durmaktadır.

⁹ Konuyla ilgili bilgi için bkz: Tan, S., Kızıl Ağaç, 3. Baskı, 2023. Resimleyen: Shaun Tan

Shaun Tan hikayelerinde illüstrasyonlar o kadar güçlüdür ki her biri okuyucunun düş dünyasını çok yönlü olarak besler. Kızılağaç kitabında sabit nesne devamlılığı kullanılmış, kitap boyunca her sayfaya kırmızı yaprak değişmez sabit nesne olarak eklenmiştir.

Giriş illüstrasyonunda uçsuz bucaksız yeşil ovada taburenin üzerine çıkmış bir çocuk görülür. Vakit gün batımı veya gün doğumudur. Çocuğun elindeki megafondan harflerin döküldüğü, sınırları belirlenmiş kompozisyonun dışarı çıktığı görülür. Çocuğun oldukça üzgün olduğu, suratının ifadesinden rahatça anlaşılır. Gün ışığı tam arkasından vurmaktadır, yüzü karanlığa dönüktür. İçi de kararmış, umutsuzlukla kaplı bu çocuğun hüznü okuyucuyu ilk anda çarpar. Kitap başlamadan önce ikinci bir illüstrasyon izleyici ile karşı karşıya bırakılır. Sapsarı bir tarlanın ortasında bir saat kulesi vardır. Bir önceki illüstrasyonda megafonun içinden dökülen harfler burada da sınırları aşarak gezmektedir. Saatin kadranda sayılar yerine yapraklar vardır ve tam 12'nin olması gereken konumda kapakta da kendini gösteren kırmızı yaprak yerini almıştır. Saatin, guguklu bir saat olduğu üstündeki küçük kapının açılmış olduğundan anlaşılır. Fakat dışarı çıkması beklenen kuş yoktur. Belki de uçup gitmiştir. Saatin altında gövdesinde yer alan küçük göz kutucukların içi ürkütücüdür. Kartal başı, kertenkele ağzı, yapboz parçaları, pul kolajlanmış halde sanki keşfedilmeyi bekleyen bir şifrenin ipuçları gibi yerlerini almışlardır.

Kırmızı saçlı bir çocuk odasında yatağının içinde asık suratıyla güne başlar. Oda homojen ışığa sahiptir ve soluk pastel aynı tonların birbirini takip ettiği renkler sıkıcıdır. Odayı ilginç kılan içinde uçuşan kara yapraklardır. “bazen gün umut edecek hiçbir şey olmadan başlar” cümlesi odanın ve çocuğun içindeki duygu durumunu açıkça gözler önüne sermektedir. Yatağın dayandığı duvarda çerçevenin içinde yine o kırmızı yaprak vardır. Umut, çocuğun tam arkasında, yeşermek için onun hazır olmasını beklemektedir.

Kara yapraklar artmış, odayı pencere hizasına kadar kaplamıştır. Tasvir edilmesi güç olan iç sıkıntısı kara yaprak şekline bürünmüş ve yayılmaya devam etmektedir. Çocuk için kendi deyimiyle “her şey giderek kötüleşmektedir” bu yazının tipografik özellikleri dikkat çekicidir. Cümlede geçen beş kelime de aynı yazıda olduğu gibi giderek büyüyerek

koyulaşır. Çocuk odanın kapısını açar ve kendisini dışarıya atmaya çalışır. Kurtulmaya, o karanlıktan, o kasvetli ortamdan çıkmaya çalışır.

Beş katlı binaların, alçak kaldırımların olduğu, yolların temiz bakımlı olarak betimlendiği bir semt illüstrasyonunda herkes olağan halindedir. Bir adam gazetesini okur, alışverişten dönen bir kadın evine torbalarını taşımaktadır, bir anne kız yürümektedir. Bu enstantanede kızıl saçlı küçük çocuk başını önüne eğerek yürürken üstünde dev gibi bir balık havada süzülür. Balığın siyah gözakından siyah yaşlar akar. Gölgesi çocuğun tepesine çökmüş bir kasvet gibi onu takip eder. Kitabın bu sayfasında bırakılmış kenar boşluğunda “üstüne bir kasvet çöker” yazmaktadır fakat bu yazının tipografisi de manidardır. Kasvet sözcüğü kalın ve büyük punto ile küçük harflerle yazılmış, kasvetin tam üzerinde ortalanmış olarak üstünde kelimesi yazılmıştır, çöker sözcüğü ise kasvetin sol alt köşesine yazılmıştır. Bu yazıdaki kasvetin sayfadaki konumu, puntosu, koyuluğu, kasvet hissinin ve illüstrasyondaki balığın büyüklüğü ile örtüşmektedir. ‘Üstüne’ kelimesinin üstte olması, ‘çöker’ kelimesinin altta olması göz ile sözün bütünleşmesini sağlar.

Kitapta yer alan her illüstrasyon birbirinden farklı bir dünyanın kapılarını aralar okuyucuya fakat hepsi de hüzne boğulmuştur. Çocuk bir şişenin içinde, başında antika bir dalgıç başlığı siyah çakıl bir plajdadır. Masmavi gökyüzünde şaha kalkmış gibi duran beyaz bulutlar bu duruma adeta isyan etmektedir. “hiç kimse seni anlamaz” yazılıdır. Yapayalnız, hiçliğin ortasında, sahilden denize atılmış bir dilek şişesinin içine mi sıkıştırılmıştır çocuk? Birinin dileği mi olmayı arzuluyordur? Yoksa kendisinin bile anlamadığı sıkıntısını başkalarının anlamasını mı beklemektedir bilinmez. Kompozisyonda sol önde olan şişeye vurgu yapmak için oldukça büyük tüm sayfayı kaplayacak şekilde çizilmiştir, gökyüzünün mavinin en koyu tonundan denizle birleştiği noktaya doğru açılması, koyu açık dengesini sağlar, gözü resmin aşağısına doğru yönlendirir. Bu esnada karanlık gökyüzünün içinde resmin sağ bölümünde yer alan beyaz bulutlar, kompozisyonda dengeyi sağlar. Kızıl yaprak gri taşlardan oluşan sahilde, şişenin arkasında görülür. Çocuğun arkasında kalmaktadır. Arkasında kaldığı için onu göremez ve hüznü devam eder.

“Dünya sağır bir makinedir” yazar bir sonraki çizimde. Siyah takımlar giymiş, makinenin bir anlamda çarklarını oluşturan sıradan birçok insan başları önüne eğilmiş halde tapınağa benzer bir yapıda yürümektedir. Tam orta noktada resmi ikiye simetrik olan bölen yüksek merdiven Hint tapınaklarını andırmaktadır. Orta noktada duran kızıl saçlı çocuk içindeki pencereyi açar ve bir ampul yanmaktadır. İçine bakma eylemini metaforlaştırarak aslında kendini anlama yolculuğuna çıkmış, kendi derinliklerine giden pencereyi cesaretle açmıştır. O pencerenin içinde ışık olması başlı başına umudun varlığına işaret eder. Dünyada adeta kimse birbirini duymamakta, anlamamakta, her şey sıkıcı, tekdüze ve değişmemektedir. Meşalelerle aydınlatılan bu mekanda meşalelerin dumanının isı duvarlarla bütünleşmiştir. Gri tonunun hakimiyeti, desenin üzerini örtü gibi kaplamış, neşeyi, mutluluğu, canlılığı derinlere gömmüştür. Yüksek duvarların içinde insanlar minicik kalmıştır. Bu oran kullanımı insanı güçsüz, işlevsiz kılmıştır. Makine, insanı da makineye dönüştürmüş, insansı özellikleri köreltmıştır. Bütün bu kasvetli havaya rağmen, kızıl yaprak insanların bakış açısının çok üstünde soldaki duvarda küçücük durmaktadır. Resmin üstünden güçlü bir ışık tüm gelmektedir. Aşağıya doğru gücü azalır ve belli bir noktadan sonrasını o yoğunlukta aydınlatamaz. Ekvator çizgisi gibi resmi ikiye bölmüştür. Kızıl yaprak da aydınlığın olduğu bölümde kalmıştır.

Kitabın bir sonraki illüstrasyonu diğerlerinden oldukça farklıdır. Gerek tekniği gerek kompozisyon yapısı olarak fark edilebilen bir değişikliktir bu. Tüm desen monokrom ağırlıklı olarak renklendirilmiştir. Kızıl ton hikayenin adından da anlaşılacağı gibi bir çok farklı göndermeyi içinde barındırır. Çocuğun saçındaki kızıl, gün batımında ortalığı kızıla bürümüş güneş gibi hakimiyet kurmuştur. Evler, binalar, evlere çıkan merdivenler, tepeden bomba atan savaş uçakları, fişe bağlı ağızdan sözcükler fırlatan maskeli insanlar, korkunç bir karmaşayı, savaşı, kaosu temsil eder, kızılık cehennem kızılığına dönüşmüş, kolaj tekniğinde üst üste binen her bir katmanda cehennem yeryüzünde kendini göstermiştir. “ne bir his vardır içinde ne de mantık” ifadesi bu illüstrasyondaki kötülüğün, kavganın, savaşın anlamsızlığını tek cümleyle özetlemektedir. Tipografi kullanımına da örnek teşkil edecek “bazen beklersin, beklersin, beklersin..” sözcüğünün 8 ayrı karedeki çizimin altında farklı boyutlarda giderek küçülerek yazımı, umudun git gide azaldığı, umut azalırken kelimenin vurgusunun da onunla beraber küçülerek gittiğine

işaret eder. “Beklersin ve sonunda hiç bir şey olmaz.” Sabırla bekledikten sonra yine de hiçbir şey olmadığında bütün dertler, iç sıkıntıları, çözülememiş sorunlar bir anda çocuğun aklına gelir. İlk karede çocuğun elinde kalem geçen süreyi tayin edebilmek için yere işaret koyar, ikinci karede bakış açısı uzaklaşmış, çocuğun tamamının ve yerdeki çizgilerin büyük bir kısmı görülür, üçüncü karede çocuk çok uzakta kalmış ve yerdeki çizgiler oldukça fazlalaşmıştır. Bu zamanın hızla akıp gittiğini, çok zaman geçtiğini gösterir. Dördüncü kare ilginçtir, bir notilus tüm kompozisyonu kaplamıştır, çocuğun aslında notilusun üzerinde olduğunu ve elindeki kalemle onun üzerine çizdiği anlaşılır, beşinci karede kadraj geriye çekilir, uzaklaşır, yerde izler görülür, altıncı karede ise spiral çizgilerin ortasında görülür, bakış açısı yukarıdandır. Konulara bakış açısı değiştikçe, konunun anlamının da nasıl değiştiği okuyucuya hissettirilir. Aslında hüznün de sıkıntı da böyledir. Bazen büyüklüğü bakış açısına göredir.

Gemiler, fırtınalar, girdap, duman, is, kocaman beyaz dalgaların arasında küçük kızıl bir kayıkta, korkuyla boşluğu seyrederek çocuk. Bu resimde “o zaman tüm dertlerin bir anda aklına gelir” yazmaktadır. “Dertlerin” kelimesi yolu ve diğerlerine göre daha büyük yazılmıştır. Gemilerin, dev dalgaların arasında batıp çıkışı görülür her biri aklına gelen birer derdi temsil etmektedir. Çocuğun içi de böyle kabaran bir deniz gibidir. Dalgaların arasında yine kızıl yaprak görünmektedir. Küçük de olsa, uzaktan çok seçilemiyor da olsa o, kızıl yaparak oradadır. Hiç kaybolmaz, vazgeçmez. Kendini gösterme çabasını sürdürür. Umut hep var olacaktır.

Pencere dışarıdan kilitlidir. Kelebekler, gün batımı, bütün güzel şeyler pencerenin dışındadır ve çocuk onları izlerken hepsi pencereye yansır. Ellerini pencereye dayandır, boyunun yettiği kadar yerden aşağı yukarı burun hizasında görülür. Tüm güzelliklerle, aydınlıkla, neşeyle arasında sadece bir cam vardır belki de. “tüm güzel şeyler yanından geçip gider” denilir. Solgun mavi, eskimiş tahta dokusundaki camda asılı asma kilit midir çocuğu engelleyen? Yoksa içindeki kocaman boşluğu mu doldurulamaz bulmaktadır? Mavi solgun tonlar iç karartısını vurgularken, dışarıdaki renklerin coşkusu, bulutların coşkulu hareketi, üzerlerine güneş ışığı vuran, aydınlık keleklerin adeta dansı neşe saçmakta, iki durum birbirine kontrast oluşturmaktadır. Sağ üst pencereye yansıyan

masalsı bir nesne vardır. Bir uzay gemisi mi yoksa kocaman bir yaratık mıdır? Pencerenin pervazının tam dışında kızıl yaprak durmaktadır. Çocuk belki biraz gayret etse, onu görse pencerenin kilidini açacak güç o kızıl yaprak da vardır. Çocuğun dışarıyı seyretmesi, oraya özlem duyması, değişikliği, aydınlığı, umudu seçmesi anlamına gelir.

“felaketler kaçınılmaz gibi görünür” yazar bir sonraki illüstrasyonda. Elinde bir kutu ile çarpık şehrin sokaklarındaki çocuk, metalden dev bir canavar görür. Bütün felaketler onu bulmakta, şehri yutan bu büyük makine elinde bir kum saati tutmaktadır. Canavarın elindeki kum saati zaman ile stresi arttırmaktadır. Canavarın kafası keskin geometrik şekillerden oluşurken, kolları elleri ve kuyruğu organik, ağaç dalları gibi görünmektedir. Etraftaki bacalar ve çatı dekorasyonları şehrin aslında aşağıda başka bir bölümü olduğuna işaret eder. Kalabalık, sıkışık olan bu kompozisyonda bacalar ritim oluşturur. Renklerin yine aynı tonlarda tercih edilmesi bütünlüğü sağlar. Bu desenin tüm çevresi küçük kare kutular ile kaplanmıştır. Kutulardaki farklı simgeler gizli bir şifrenin kodları gibidir. Kızıl yaprak da o kutuculardan birinin içine saklanmıştır. Yine çocuğun bakış açısının çok üstündedir.

Çocuk sihirbaz şapkası ile sahnededir. Sahnenin üç tarafında seyirciler vardır. Elinde kendi kuklası, boynunda kuka sina olet ‘Sen kimsin’ yazan bir kart vardır. Bu bir illüzyonistin sahnesine benzemektedir. Sahnenin zemininden açılan kapıdan kırmızı uzun kulaklı bir yaratık bakmakta, kafasına kese kağıdı geçirilmiş bir adam taburede oturarak trombon çalmakta, kafese dönüşmüş kuş, kafesiyle birlikte uçmakta, sürreal bir ortam gözlenmektedir. Altı laterna üstü Dali portrelerine benzer bir karakter başrolde iken esas soru yine kulakları çınlatmaktadır: sen kimsin? Bu sayfada yazılar aşağı düşercesine eğimlenmiş, düz, kararlı halden, nerede duracağını bile bilemez hali temsil etmektedirler. Kim olmak, nerede olmak bir kimlik savaşımdan öte anlam savaşıdır. Kızıl yaprak lambanın arkasındadır bu sefer. Her bir illüstrasyonda yer almakta, görünme çabası olmasa bile orada olduğunu hissettirmektedir. Sayfanın kenardan ortaya doğru karanlıktan aydınlığa dönüşümü, sahneye olan vurguyu artırır. İzleyicilerin aynı şapka ile betimlenmiş olması ritim yaratır, dengeyi artırır. Sahne üstü öyle hayal ötesidir ki, geri kalan her şeyin sadeliği odağın sahnede olması açısından önemlidir.

Kızıl saçlı çocuğun duvara kendi resmini çizdiği görülür. Gölgesi de duvara yansımaktadır. Üç tane çocuk görmüş olur okuyucu. Kendisi, gölgesi, çizimi. Gün ışığının olağanca vurduğu resimde, duvarın ardı karanlıkta kalmaktadır. Resmin tonları pastel, kızıl, pembe tonlardadır. Çocuğun saç, kızıl minik serçeler, kızıl yaprak ve güneşin kızıllığı birbirini tamamlar. Küçük kızıl yaprak kaldırımında öylece durmaktadır. Serçeler de savrulmuş kızıl yapraklar gibi görünüp okuyucuyu bir an dahi olsa aldatır. Umut sanki yayılmaya başlamış, farklı şekillerde karanlığı renklendirmeyi başarmıştır. Çocuğun kendisini çizmesi çok anlamlıdır. Çocuk kendisini anlamaya, anlamlandırmaya başladığında yansıtabilir. Kendi resmini yapmak için kendini görmek gereklidir

Çocuğun hikayenin başladığı, kara yaprakların sardığı odasının kapısını araladığı ve başını uzattığı görülür. Vaktin akşam olduğu pencerenin dışının karanlık olmasından anlaşılır. Kapının dışından ışık odanın içerisine vurmaktadır. Odanın ortasında küçük kızılağaç vardır. Çocuk günün başladığı gibi biteceğini düşünürken, birdenbire karşısına parlak, hayat dolu ve tüm hikaye boyunca sessizce bekleyen şey çıkar. Odanın ortasında gerçekdışı bir şekilde kızılağaç büyümüştür. Çocuğun yüzü artık gülmektedir. Umut her zaman vardır ve umudun olduğu yerde dönüşüm, değişim muhakkak eninde sonunda gelecektir.

6.7.Boşanma ve Ayrılık Acısının Dönüşüm Süreci Ufaklık ve Canavar¹⁰

Bu kitapta annesi ve babası canavara dönüşen küçük bir çocuğun hikayesi anlatılmaktadır. Kapak resminde güneşin okuyucunun tam baktığı yerden geldiğini gördüğümüz, sanki kapaktaki karakterler bir adım atsalar güneşin okuyanın gözüne gireceği hissini veren, ışığın tüm arka planı yutup, masalsi bir hava yarattığı kitapta şirin bir ufaklık ve canavarlaşmış bir ebeveyn görülür. Ufaklık, annesinin elinden tutmuş ona yolu göstermektedir. İleri, yola doğru bakan ufaklığa karşın annesi geriye doğru bakmaktadır. İleri doğru adım attığı görülen annenin geriye bakışı, geçmişle bir hesabının olduğu ipucunu verirken, ilerlemeye de çok hevesli olmadığını anlatır.

¹⁰Konuyla ilgili bilgi için bkz: Sauermann, M., Ufaklık ve Canavar, 2. Baskı, 2018. Resimleyen: Uwe Heidschötter

Bir sonraki çizimde çocuk birkaç adım önden yürümektedir. Canavara dönüştüğünü, devleştiğinden, küçük boynuzlarından kocaman orantısız kollarından, çıplak uzun tırnaklı dev ayaklarından anladığımız anne ise onu takip etmektedir. Güneşin güçlü ışınlarıyla tüm arka plandaki renkleri yuttuğu resimde, çok az renk kullanıldığı görülür. Annenin elbisesi çocuğun ten rengiyle aynıyken, annenin ten rengi de ormanın yeşilliği ile aynı tondadır. Bunun yanı sıra çocuğun tişörtünün grisi ile yürüdükleri zemin aynıdır. Kompozisyonda bu renk tekrarları harmoniyi sağlamaktadır.

Ormanlık alandan şehre bir süpermarketin önünde gelirler, içeride yeşil elma seçmeye çalışan bir kadın, alışveriş arabasıyla dışarı çıkan bir yaşlı, arabasına aldıklarını yükleyen bir çift görülür. Bu resimde de renk tekrarları belirgin şekilde fark edilmektedir. Ağacın yeşili ile adamın şortunun rengi, arabaların renklerinin karşılıklarının süpermarket arabasındaki ürünlerle birebir örtüşmesi gibi. Alışveriş yapanların kıyafet seçimleri mevsime dair işaretler verir. Desendeki koyu açık dengesi, leke değerleri bir bütünlük içindedir.

Ufaklık “Her şeyi kendi başına halletmen gerekir. Çünkü annen, aslında orada bile değildir” dediğinde, kitabı okuyan yetişkin vurgun yemiş gibi hissedebilir. Ezber bozan anlatı ve illüstrasyonların sadece çocuklar için değil, kitabı birlikte okudukları yetişkinler için de dönüştürücü özelliği olduğu belirtilirken tam da bu andan bahsedilmektedir. Yetişkine, kendi çocuğuna bu hissi hiç yaşatıp yaşatmadığını, kendisinin böylesi canavara dönüşüp dönüşmediğini sorgulatabilecek bir çarpıcılık söz konusudur. Ufaklık ebeveyninin hislerini anlayıp ona rehberlik mi edecektir?

Ufaklığın market arabasını aldığı, alışverişini yaptığı görülür. Bu sırada anne üzgün ve durağandır. Kafasının boynunun üstünde dik değil, önde durması, onun ruhen de çökmüş olduğunun göstergesi niteliğindedir. Gözlerinin çevresi kararmış olması, kaşlarının ortadan yukarı doğru çatılmış görüntüsü ve tüm vücudundaki jest ve mimiklerle annenin üzgün hali pekiştirilmiştir. Resimde tüm renk tonları birbirine yakın kullanılmıştır. Sarı sıcak tonlar hakimdir ve kontrast oluşturacak bir öge tercih edilmemiştir. İç içe geçmiş duran market arabaları kompozisyonda ritim oluşturur, çocuk arabalardan birini almaya çalışırken, annenin arkadan sadece bedeninden bir parça ve kolunun bir kısmını

görürüz. Oranı oldukça büyüktür, okuyucuya yakın taraftadır fakat oğluna yardım etmez. Belki de fark etmemiştir bile. Annenin belki de sadece zaman ve anlaşılmaya ihtiyacı vardır. Çocuk annesine soru sormaz, onu suçlamaz. Ona alan tanır, yapılması gereken işlerde yardım eder. Kendi bildiği yöntemle annesini iyileştirmeye çalışır.

Kasaya geldiklerinde çocuk, canavarların hiç bir şey yasaklamadıkları için çok da kötü olmadıklarını söylediği sırada kasa sırasında beklemekten bunalan annenin kötü ruh halini herkese yansıtması çocuğu utandırmıştır. Süpermarketteki diğer kişiler şaşırmış, sinirlenmiş ve bakakalmışlardır. Çocuk çok üzgün ve utanmıştır. Kafası öne eğilmiş, omuzları çökmüş halde sırada öylece kalmıştır.

Ufaklık evde oyuncak treni ile oynarken, canavara dönüşmüş annenin durumu daha da kötüleşir. Bir zamanlar mutlu olduğu fotoğrafları tek tek parçalar. Kadrajda masanın ayakları, sandalyenin iki ayağı ve canavarın ayakları görülür. Masanın ayakları arasından görünen ufaklığın bir elinde oyuncak treni, diğer elinde annesinin yırtıp attığı bir fotoğraf parçası vardır. Fotoğraflarda annesini ve babasını görür. Bir zamanlar mutlu oldukları güzel günler fotoğraflarda kalmış, şimdi annesi iyileşme sürecinden öfkesini o fotoğraflardan çıkartmaktaydı. Ufaklı annesini teselli etmeye, onun yanında olmaya çalışıyordu. Mekandan kopmuş olarak resmedilen illüstrasyonda, oyuncak tren raylarda giderken, annenin oturduğu sandalye ve masanın yanında ufaklık ayakta durmaktaydı. Gereksiz diğer detaylar resimden çıkartılmıştı. Bu sadeleştirme, ana vurguyu güçlendirmiştir. Ufaklık bunun bir imdat çağrısı olduğunu düşünür.

Anne gece çocuğun yatağına gelmiştir. Üzerlerine pencereden süzülen ay ışığı pencerenin gölgesiyle beraber düşer. Birlikte sarılıp uyumaya başlarlar ve çocuk bunun harika bir his olduğunu düşünmektedir. Muhakkak anne de öyle hissetmektedir. Anne evlat ilişkisindeki güçlü bağ, sevgi ve güven duygusu iyileşme sürecinin tetikleyicisi olmaya adaydır. Ta ki canavar horlamaya başlayana kadar. Kuş bakışı çizimde çocuk kulaklarını yastıkla kapatmış, gözleri fal taşı gibi açık, canavar ağzı olabildiğine açık görülür. Yatak mekansızlaştırılmıştır yine.

Ufaklık annesiyle oyun oynar ama annenin akli hiç de orada değildir. Canavar bir diğer canavarla karşılaştığında gerçekten her şey daha da kötüleşebilir. Boşanma ve benzeri ayrılıklarda anne ve babaların canavara dönüştükleri, birbirlerinin arkalarından sanki bir gün bile birbirlerini sevmemişesine konuştukları, ilerinde biriktirdikleri tüm öfkeyi her seferinde dışarıya aktardıkları görülür. Canavarın sinirli suratının yarısı karanlıktadır, karanlık canavarı ele geçirmektedir adeta, ufaklık yanı başında şaşırmış halde onu seyretmektedir. Arabanın içinde görülen babası da bambaşka bir canavara dönüşmüş halde uzaklaşır. Ufaklık bu durumda ne yapması gerektiğini bilir, annesini yatıştırmalıdır. Ufaklık ve canavarın birbirlerine sarıldığı görülür. Ufaklık babasının arabasına binmiş, emniyet kemerini takmış, elinde topu zgn bir şekilde seyahate başlamıştır. Kompozisyonda büyükten küçüğe, sağdan sola çapraz bir sıralama oluşturulmuştur. En n sağda oldukça büyük olarak baba, sol arkasında elinde topunu tutan ocuk ve onunda sol arka çaprazında ayakta duran anne görülür. Kompozisyonun dengesini sağlayan bu hiyerarşik sıralama, ışık gölge oyunlarıyla da desteklenmektedir.

Annesinin odasına giren ufaklık yatağın üstünde mendil, annesinin elinde mektup, yerde üzerinde kalp olan diğer mektupların olduğu bir kutu, başucunda bir kadeh şarap görür. Elinde topu, odanın kapısının eşiğinde durur. Arkasından ışık vurmaktadır. Sanki bu karanlığı arkasından getireceği aydınlık düzeltecek, bir çözüm bulacaktır. Annesinin ne sürede eski haline döneceğini bilmez, bunu kimse bilemez. Dışarıda yağmur yağmaktadır, mevsimlerin de bir taraftan dönüştüğünün göstergesidir. Annenin yatak odasının duvarında hala düğün fotoğrafları asılı durmaktadır. Belki de anne onu atmaya veya parçalamaya kendini henüz hazır hissetmemektedir. Resimlerde renk tekrarları devam etmekte bu illüstrasyonlar arasında srekliiliği sağlamaktadır.

Ufaklık ve annesi dondurma almaya giderler, annesi eski bir arkadaşıyla karşılaşır. Belki iyileşmesi, eski haline gelmesi için gerekli olan şey eski dostlardır, belki de zaman. Neredeyse tüm dış mekan resimlerinde kapakta olduğu gibi ışık arkadan gelmekte, canavarın arkasında bir ışık huzmesi varken, yüzü hep karanlığa bakmaktadır.

Bir sonraki sayfada canavardan tekrar anneye dönüşme süreci ayrıntılı resmedilmiştir. Dostuna iini dktğn, ağladığın, saatlerce anlattığın telefon konuşmaları, parkta

yürüyüş eşliğinde arkadaş sohbetleri, alışveriş, ufaklıkla oynanan oyunlar, ufaklığı yatırıırken okunan kitaplar, birlikte yüzme, sinemaya gitmek tekrar kendine gelme, ayağa kalkma sürecinde destekleyici unsurlardır. Her bir hikayenin aynı kare içinde resmedildiği bu bölüm, bu enstantaneleri gözler önüne sermektedir.

“Ve bir gün tam da ona iyice alışmışken canavar annene dönüşür” der ufaklık. Annesi ile el ele tutuşmuş, diğer eliyle kızak çekerek karda yürümektedirler. İkisinin de yüzü gülmektedir. Süpermarkette ufaklığın annesi kendinde değilken kızmadan aldığı çikolataları artık alamayacağı bir gerçektir. Aynı sahnede bu sefer canavar anneye dönüşmüş ve izin vermemektedir. Ufaklık annesinin yaşadığı tüm sürece hem tanıklık etmiştir hem de deneyimine ortak olmuştur.

Anne tekrar eski neşesine kavuşmuştur. Bunu abartılı hareketlerinden, elbisesi ve topuklu ayakkabılarıyla futbol topuna delice vuruşundan anlayabiliriz. Topun hızla gidişi, resimde net çizilmeyişinden anlaşılır halen hareket hallindedir sanki. Ufaklık şaşkındır. Top başka bir erkeğin kapısına gelmiştir. Yeşillikler içindeki büyük bahçede sarı çiçekler açmıştır. Annenin mutlulukla başka bir erkekle karşılaşma anından ufaklık çok hoşlanmasa da annesi oldukça neşeli görünmektedir. Ufaklık bembeyaz sayfanın ortasında elinde futbol topu ilerlemektedir. Babasının iyileşme süreci için daha fazla zamana ihtiyaç vardır. O hala dönüştüğü canavar halden tam olarak kurtulamamıştır. Ufaklık ne yapacağını bilir, onunla seve seve futbol oynayacaktır. Babanın bu kadar hızlı dönüşememe hali birçok sebebe bağlanabilir ama hepsinin altında aslında toplumsal cinsiyet rolleri yatmaktadır. Normatif dünyanın dayatması olarak karşımıza çıkan bu roller gereği, yetişkin bir erkek sorunlarını arkadaşlarına saatlerce anlatamaz, ağlayamaz. Ona güçlü, sert, dayanıklı, cesur erkek rolü biçilmiştir. Güçlü olmak fiziksel dayanıklılık olarak algılansa da duygusal olarak yıkılmaz olmayı da içerir. Erkeklerin duygusal ifadeden kaçınması beklenir. Babanın iyileşme süreci toplumsal yapının getirisi olarak daha uzun sürecektir.

Anne babasının ayrılık sürecinin bu denli farkında olan, empati kurabilen ve onların duygu durumuna pedagojik olarak yaklaşabilen çocuk aslında anne baba için de öğretici olur. Hiç kimse için alışkanlıklardan vazgeçmek kolay değildir. Ayrılık, boşanma gibi

konular çocuklar için olduğu kadar ebeveynler için de zorlayıcıdır. Bu noktada bazen yetişkinler başka bir kişiliğe bürünebilir ve farkında olarak veya olmayarak o yeni kişiliklerini tüm çevrelerine yansıtabilir. Yetişkinlerin, kendi canavarlaşma süreçlerine çocuklarının şahit olması önemlidir. Olumsuz bir duygunun iki yetişkini neye dönüştürdüğü, inkar aşaması, bu duygunun yansıyan tepkimeleri, öfkeye, umutsuzluk süreci sonra kabullenme ile birlikte sosyalleşme, destek alma ve tekrar ayağa kalkma çocukla birlikte deneyimlenir.

Çocukların da ebeveynlerin de tarif edemedikleri değişimin canavar tasviriyle hayat bulduğunu gördüklerinde hislerini anlamlandırmaları çok daha kolay olacaktır. Evet, anne ve babası canavara dönüşebilir, üzülebilir, paramparça olabilirler, fakat biraz zaman ve sabırla bütün bu süreçler atlatılacak tekrar neşe, eğlence ve keyifli günler gelecektir. Elbette ebeveynler gibi çocuklar da hazır olmadıkları ayrılışlarda canavara dönüşebilir, o zaman da çevresinden destek alarak ve zamanla güçleneceğini Ufaklık ve Canavar aracılığıyla öğrenmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

İktidar matrisiyle şekillendirilen toplumsal normların çocuk edebiyatına etkileri üzerine odaklanılmış; bu çerçevede simgelerin çocuklar ve yetişkinler dünyasındaki yansımaları yorumlanmıştır. Çocuk kavramının nasıl belirlendiği, çocuğun ve çocukluğun nasıl tanımlandığına dair bir literatür çalışması yapılmış; çocukluk kavramının geçmişten günümüze farklı tarihsel dönemlerde nasıl değerlendirildiği ve bu bakış açılarına hangi bilimsel gelişmelerin nasıl katkıda bulunduğu incelenmiştir. Akabinde, çocukluğun toplumsal bir inşa olarak nasıl algılandığı, farklı kültürlerde çocuğun belirlenimi sırasında değişen konumu üzerine yapılmış çalışmalar değerlendirilmiştir.

Çocukluk kavramı, tarihsel, kültürel ve sosyal bir inşa olarak ele alınmıştır. Çocukluğun, biyolojik bir durumdan ziyade, toplumsal norm ve değerlere göre belirlenen bir süreç olduğu görülmektedir. Çocukluk kavramının tarihsel evriminin, değişen düşünsel paradigmalara paralel olarak değiştiği ve iktidar mekanizmalarının perspektifine göre çeşitli dönemlerde farklı anlamlar kazandığı görülmüştür. Antik dönemde çocukluk, felaketin ve şeytansılığın bir sembolü olarak görülürken, Ortaçağ'da yetişkinlik öncesinde hayatta kalma süreci olarak değerlendirilmiş, çocuklar yetişkinlerle aynı yaşam alanını paylaşmıştır. Rönesans'la birlikte çocukluk, yüce bir değer olarak keşfedilmiş, eğitim önem kazanmış ve bu süreçte çocukların iktidar sisteminin normlarını sürdürebilecek çok önemli araçlar olduğu keşfedilmiştir. Böylece çocuklar eskiye nazaran toplumdan daha aktif bir pozisyonda olarak algılanırken aslında daha da araçsallaştırıldıkları bir konumda hedef haline gelmişlerdir. Aydınlanma döneminde ise çocuklar doğuştan iyilikle donatılmış olarak kabul edilmiş ve eğitimler ile romantikleştirilen bir kavram olarak gündeme gelmiştir.

Modern dönemde ulus devlet anlayışının yükselmesi, çocukları ulus kurma sürecinin temel bir parçası olarak görmüş ve eğitim sistemi aracılığıyla ulusal kimlik oluşturulmuştur. Ancak bu süreçte çocuklar, ekonomik faktörler ve ideolojik manipülasyonlarla sıklıkla istismar edilmiş, çocuk işçiliği ve erken yaşta evlilik gibi

ikiyüzlü politikaların mağduru olmuşlardır. Ulusal kimlik oluşturma çabaları, çocukların saf ve pasif birer nesne olarak konumlandırılmasına yol açmış, ancak gerçeklikte çocukların yaşadığı sorunlar, bu ideolojik yapıların çelişkilerini göstermiştir. Bugün, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi gibi belgelerle çocuk haklarına daha fazla önem verilse de, çocukluk kavramı hala evrensel bir standart olarak ele alınmakta ve çocukların farklı kültürel bağlamlardaki deneyimleri göz ardı edilmektedir. Kapsayıcılığın sağlanması, çocukların güçlendirilmesi ve kendi varoluşları hakkında söz sahibi olmalarıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle, çocuk hakları ve çocukların karar alma mekanizmalarına dahil olması konularında daha fazla adım atılması ve kültürel farklılıkların göz ardı edilmemesi gerekir.

Geleneksel düşünceye göre çocuklar pasif varlıklar olarak kabul edilirken, günümüzde bu algı kısmen yıkılmış ve çocukların aktif sosyal aktörler olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerine çalışmalar artmıştır. Çocukların hak ve özgürlükleri için mücadele verilmesine teşvik etmek önemlidir. Çocuk düşmanlığı ve çocukizm kavramları aracılığıyla çocukların toplumsal düzeyde eşitliklerinin sağlanması ve söz haklarının tanınması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla, çocukların güçlendirilmesi, yetişkinlerin çocukları ciddiye alması ve onların söz haklarına saygı duymasıyla mümkün olacaktır. Çocukların özgürleşmesi, toplumun özgürlüğünü de artıracaktır.

Çocuk gelişimi araştırmalarının neticesinde gelinen noktada, çocuğun gelişiminin sadece kalıtsal özelliklerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda çocuğun çevresiyle etkileşiminin de önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal gelişiminde çevresel faktörlerin etkisi, onun kendini gerçekleştirme sürecinde belirleyicidir. Aile dinamikleri, kültürel etkiler, eğitim ve sosyal ilişkiler gibi faktörler, çocuğun gelişiminde büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çocuğun oyunla etkileşimi ve edebiyattan aldığı destek, onun gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, çocuk gelişimi alanında yapılacak çalışmaların, çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine yardımcı olacak şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir.

Çocukların kendi kimliklerini özgürce keşfetmelerine ve yaşamları hakkında kendi kararlarını vermelerine olanak tanıyan bir ortamın yaratılmasını gerekmektedir. Bu

ortamın oluşturulması için toplumsal normlara meydan okumak, tabuları yıkmak ve dönüştürücü bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. Queer pedagojinin sunduğu alternatif bakış açısı ve eğitim yöntemleri ile normatif dünyanın sınırlarını zorlayarak çocukların özgürleşme sürecine katkı sağlanabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, eğitim sisteminde çeşitliliği ve farklı kimlikleri kabul eden bir müfredatın benimsenmesi ve uygulanması da önemlidir. Bu, öğrencilere farklı yaşam tarzlarını ve kimlikleri anlama ve saygı duyma fırsatı verir. Bu tür bir eğitim, toplumda daha kapsayıcı ve hoşgörülü bir ortamın oluşmasına katkı sağlar. Öğretmenlerin, öğrencilere sadece bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda düşünmeye teşvik etmeleri, sorgulama ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri önemlidir. Bu sayede çocuklar, kendi düşüncelerini ifade etme ve farklı bakış açılarına saygı duyma konusunda güçlenirler. Başka bir çocukluk deneyiminin mümkün olduğuna inanmak ve bu doğrultuda çaba göstermek önemlidir. Normatif dünyanın sınırlarını zorlayarak, çocukların özgürleşmelerine ve kendi yaşamlarını şekillendirmelerine olanak tanıyan bir ortamın oluşturulması için herkesin katkıda bulunması gerekmektedir. Bu, daha kapsayıcı ve adil bir toplumun inşası için atılacak önemli bir adımdır. Bu adım toplumu ayrımcılıktan uzaklaştıracak ve toplumdaki öteki pozisyonunu yapışöküme uğratabilecek güçtedir. Öteki kavramından beslenen iktidar için de alacağı bir ders haline dönüşebilecek bir durumdur.

Çocukların anlam dünyasını şekillendirme noktasında önemli bir yapı taşı olan çocuk edebiyatı, onların dünyasını anlamaya ve onlara hitap etmeye odaklanan bir edebi türdür. Çocuk edebiyatının, çocukların bakış açısını yansıtarak, onların hayal gücünü, duygularını ve gelişim özelliklerini göz önünde bulundurması gerekir. Aynı zamanda çocukların karşılaştığı sorunları işleyerek onlara başa çıkma becerisi kazandırmayı amaçlaması önemlidir. Tam da bu nedenle ırkçılık, din ayrımı, savaş, ekolojik yıkım, ayrılık ve yas, göç, ölüm, istismar, gibi tabu konuların çocuk edebiyatında işlenmesi, çocukların bu konuları anlamalarını ve başa çıkmalarını kolaylaştırabileceği düşünülmektedir.

Çocuk edebiyatında norm olarak kabul edilen ve söz edilmeyen konular aslında çocuklara hayata dair eksik bir anlatı yapılmasına ve hayatı dar bir çerçeveden anlamaya

alışmasına sebep olmaktadır. Bu da aslında bu konuların tabu olarak kalmasına sebep olan bir durumun sebeplerinden biridir. Çocuk edebiyatı yazarları, toplumdaki sorunları ve kırılğan grupların deneyimlerini ele alırken, çocukların bu konuları anlamalarına ve başa çıkmalarına yardımcı olacak mesajlar iletmelidirler. Bu şekilde, çocuk edebiyatı, toplumsal farkındalık oluşturarak ve empati yeteneklerini geliştirerek, gelecek nesillerin daha hoşgörölü, anlayışlı ve adil bir dünya inşa etmelerine yardımcı olabilir.

Çocuklar, resimli kitaplar aracılığıyla her seferinde farklı bir deneyim yaşar, farklı bir perspektif kazanır ve algısı gelişir; resimli kitaplar zihin açıcı bir nitelik taşır. Oysa yetişkinler çoğu zaman anlam dünyası kendileri tarafından henüz sınırlandırılmamış olan, norm ve sansürden özgür çocuk zihninin bağımsızlığını algılayamamaktadırlar. Yetişkinlerin dünyasında yaşayan çocuk; hissetmeleri, öğrenmeleri gereken şeylerin ne olduğunu, nasıl birine dönüşmeleri gerektiğini onların dayatmaları sayesinde öğrenmektedir. Kùltürler ve aile yapıları ne kadar farklı olursa olsun, her şeyi bilen yetişkin olduğu gerçeğı günümüzde hala yaygın olarak kabul edilen bir görüştür.

Yetişkinler tarafından bazı konuların tabu olarak belirlenmesinin sebebi, çocukların bunlardan olumsuz etkilenecek olduğu kanısıdır. Yetişkin, yıllarca iktidar gücünü elinde bulunduranlar tarafından gerek eğitimle gerek edebiyatla gerek medya araçlarıyla gerekse kaba aygıtlarıyla iktidarın ideolojilerine maruz kalmış ve aslında olduğunu düşündüğü noktanın tam olarak da iktidarın olmasını istediğı nokta olduğunu kaçırmıştır. İktidar tarafından şekillendirildiğini göz ardı eden yetişkin, genellikle çocuk hakkında kendi yaşam deneyimi üzerinden istediğı yorumları yapma ve söz söyleme hakkına sahip olduğunu düşünerek kendisini tamamlanmış ve doğru olan idol olarak konumlandırmıştır. Bu bakış açısı çocuk edebiyatı zihniyetini de beslemiştir. Büyüme, çocuğun kalıplarla sınırlanması anlamına gelebilmektedir ve bu sınırlar, özgür düşünce dünyasının önüne tabulardan oluşan duvarlar gibi örölmüştür. Bu tabuları yıkmak, ezberleri bozmak mümkün müdür? Bu tez, bu soruya cevap aramıştır.

Resimli çocuk kitaplarındaki illüstrasyonların anlam, temsil ve anlamlandırılması üzerine yapılan araştırmalara dair literatürün oldukça sınırlı olduğu görölmüştür. Çocuklar ve resimli kitaplardaki illüstrasyonların metnin azlığı veya çokluğuna göre farklı etkileri

olacağına dair görüşler arasında çeşitlilik bulunmaktadır. İllüstrasyonların, çocukların somut dünyalarından soyut düşünmeye geçmelerine yardımcı olan bir kolaylaştırıcı görevi üstlendiği görülmektedir. Çocuğun yaratıcılığını ortaya çıkarmak için kültürle birlikte inşa edilen dilin/kelimelerin azalması gerektiği savı doğrultusunda, illüstrasyonlar çocuklara yansıttıkları duygu ve düşünceler oldukça önemli bir noktada kalmıştır. Tüm bunlara rağmen; bir yanda yetişkinin bakış açısının çocuğa dikte edildiği eserler üretilirken öte yandan çocukların kendilerini ve dünyalarını özgür bir biçimde keşfedecekleri ve buna göre yorumlayacakları, iyi olarak adlandırılabilir örneklerin de varlığı yadsınamazdır ve bu nedenden ötürü, görünür kılınmaları gereklidir.

Bu araştırmada, didaktik, öğreten, hiyerarşik ilişki kuran, ana akım ideolojinin propaganda aracı haline getirilmiş çocuk edebiyatı ve onun metaforlardan uzak, sadece yazılanın birebir tasvir edildiği illüstrasyonları yerine, çocuğun hem metinsel hem illüstrasyonlarla anlam katmanları arasında yolculuğa çıktığı, özgürleştiği, kendi anlamlandırmaları için ona alan açan, kalıplardan arındırılmış, esnek imgeler ve söylemleri içeren çocuk kitaplarının, çocuğun ezberini bozabileceği savunulmuştur. Günümüzde iklim krizi, savaş, ayrımcılık, şiddet, travma, göç, ölüm gibi ‘hassas konular’ı çocuk kitaplarında gündeme getirmek, içeriksel olarak başlı başlıca ezber bozmanın ta kendisidir. Bu kitaplarda illüstrasyonların oyunu nasıl değiştirdiği heyecanla gözlemlenir.

Bu kitapların, çocukların kendi düşünme yeteneklerini geliştirmelerine, toplumsal olayları anlamalarına ve eleştirel düşünme becerilerini güçlendirmelerine katkıda bulunabileceği sonucuna varılmıştır. Bu araştırma, çocukların kitaplar aracılığıyla edindikleri bilgi ve deneyimlerin, onların dünya görüşlerini ve davranışlarını nasıl etkilediğini anlamaya yönelik bir adımdır. Çocukların özgürleşmelerini sağlayacak kitapların seçimi ve erişimi, toplumsal dönüşüm ve eşitlik için önemli bir rol oynayabilir. İncelenen kitaplar, çocukların farkındalıklarını artırarak, onların duygusal zekalarını ve empati becerilerini geliştirmeleri için önemlidir.

Örneğin, “Nosotros” adlı kitap, ölüm konusunu ele alarak, çocukların ölüm, yas gibi kavramları anlamalarına, önemli olanın hayattayken kurulan bağlar olduğunu

görmelerine ve bu konuda duygusal olarak gelişmelerine yardımcı olabilir. Bu, toplumdaki ölüm tabusunu kırarak, çocukların yas süreci ile daha sağlıklı bir biçimde başa çıkmalarına ve bu konuda daha açık olmalarına katkıda bulunabilir.

“Nerede Bu Fil” kitabı ise, çocuklara çevre bilinci kazandırarak, onların doğal dünya ile olan ilişkilerini güçlendirerek doğada birçok canlı ile birlikte yaşanması gerektiğini gösterebilir. Bu anlatı, geleceğin yetişkinlerinin doğal kaynaklara daha fazla saygı duymalarına ve çevresel sorunlara daha duyarlı bir şekilde yaklaşmalarına yardımcı olabilir. Bu kitap toplumu iklim krizinin etkilerini azaltacak bir sonuca götürebilecek güçtedir.

“Hoşgeldiniz”, çocukların farklı kültürler, türler ve yaşam tarzlarıyla karşılaşmalarını sağlamakta ve farklı olanlarla bir arada yaşayabilmenin mümkün olduğunu anlamalarına olanak tanımaktadır. Eser çocuklara, ilişkilerde empati ve anlayışın önemini göstererek onlara kültürel çeşitliliği sunar ve onların hoşgörü duygularını güçlendirir. Bu sayede çocuklar, çeşitlilik ve farklılıklara olan saygıyı öğrenerek, dışlanan kimliklere karşı ayrımcılık yapmamayı öğrenebilirler.

“Taştan Adımlar: Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu” bir ailenin kendi kültüründen koparılıp başka yerlere göç etmenin ne denli zorlu bir süreç olduğunu göç eden bir çocuğun gözünden anlatması bakımından önemlidir. Eser, çocukların çeşitliliklere saygı duymalarını, empati kurmalarını ve dayanışma içinde olmalarını teşvik etmektedir. Göçmen çocukların yaşadığı zorluklara, ortadaki risklere ve her şeye rağmen umut dolu bir geleceğe sahip olabilecekleri ihtimalini gösteren bu hikaye aynı zamanda çocuklara hayatın zorluklarını, savaş koşullarını, başka bir dünyanın mümkün olduğunu ve bu dünyayı kendilerinin değiştirebileceğine dair fikir verir.

“Pezzettino” çocuklara, onların her birinin ayrı bir birey olduklarını, eksik ya da yarım olmadıklarını, bir yandan tamken öte yandan da bir bütünün parçası olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda eser, çocuklara ebeveynlerinin bir uzantısı olmadıklarını, onlardan ayrı bir varoluşları olduklarını göstererek yetişkinlerle kurdukları “bağımlılık” ilişkilerine mesafe alabilecek düşünce alanı açması bakımından oldukça kıymetlidir.

“Kızıl Ağaç”, çocuğa hayatın her zaman yolunda gitmeyebileceğini, bazen olumsuz duygular içinde de kalılabileceğini, elbette bir gün doğru zamanda mutluluğun yeniden yeşerebileceğini anlatır. Bu da çocuklara sabretme duygusunu ve üzüntü duygusunun hayatın olağan akışında bir duygu olduğunu gösterebilmesi bakımından önemlidir. Çocuk bu duyguları kucaklayabileceğini öğrenir.

“Ufaklık ve Canavar” çocuklara, zor zamanlarda destek aramalarının ve aynı koşullarda olan yetişkinlere dönük güçlerini keşfetmelerinin önemini gösterir. Özellikle boşanmış ailelerin, çocuklara zorunlu eğitim boyunca hiç bahsedilmediği ve hiç örneklendirilmediği toplumlarda bu kitap, boşanma olgusunu ve hüznü, her şeyin zamanla düzelebileceğine dair umudu ve yolunda gitmeyen ilişkilere karşın başka hayatların da mümkün olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ebeveynlerin mükemmel varlıklar olmadığını ve onlara destek verebilecek güçte olduklarını gösterir. Bu eser, yetişkin-çocuk hiyerarşisinin kırıldığını göstermesi bakımından da kritiktir.

Resimli kitaplarda çocuğun gördüğü şey, sadece sözcüklerin ve illüstrasyonların anlattığı öykü değildir. Aynı zamanda tasvir edilen figürlerde bir temsil bulur ve bu temsil ne kadar iyi tasvir edilirse, o kadar güçlü bir etki bırakır. Bu kitaplar, çocuklara öz benliklerini, hislerini, fikirlerini, duygularını, inançlarını ve eylemliliklerini deneyimleme fırsatı sunar. Bu nedenle, çocuklar kendileri ve yaşadıkları toplumsal anlayıştan farklı temsilleri tanır; başka dünyaları keşfederler ve kendi görüşlerini değiştirme, dönüştürme fırsatı bulurlar. Bu durum, çocukların gündelik hayatlarında hatırlayacakları anıları hayal gücüyle birleştirmelerine ve yeni deneyimlerle estetik hazlar duymalarına olanak tanır. Bu, çocukların yaşamlarına zenginlik katan ve öğrenmeye teşvik eden bir süreçtir.

Ezber bozan çocuk kitaplarının çocukların zihinsel ve duygusal gelişimine olumlu katkıları olduğu kadar, ebeveynlerin ve yetişkinlerin de farkındalığını artıracakları unutulmamalıdır. Yetişkinlerin çocuklar için seçtiği edebi eserler, çocukların bakış açılarını genişleterek, onların dünya hakkındaki algılarını derinleştirebilir ve toplumsal konularda daha bilinçli bireyler olmalarını sağlayabilir. Yetişkinin çocuğu gözlemleme fırsatı, çocuğun zihnini, tepkilerini, sorularını anlama süreci, yetişkine kendi kalıbının dışında bir gerçeklik sunar. Bu gerçeklik yetişkinin zincirlerini fark etmesi açısından

önemlidir. Ezber bozmanın dönüştürücü özelliği şaşırtıcı olduğu kadar gerçektir de. Bu gerçeklik yetişkinler için de başka bir dünya hayalinin de tetikleyicisi olmaktadır.

Sonuç olarak, çocukların özgürleşmesi, toplumun daha adil eşit ve kapsayıcı bir yapıya kavuşması için çocuk edebiyatının eserleri büyük önem taşımaktadır. Çocukların okudukları kitaplar, onların yaşamları boyunca şekillendireceği düşüncelerin ve değerlerin temelini oluşturur. Toplumsal olaylar, kültürel farklılıklar ve çevre sorunları gibi konuları içeren kitaplar, çocukların dünya hakkında daha derinlemesine düşünmelerini ve harekete geçmelerini teşvik edebilir. Bu şekilde, gelecekte daha hoşgörölü, bilinçli ve aktif bir toplumun temelleri atılabilir. Çocukların erken yaşlardan itibaren toplumsal olaylar, kültürel farklılıklar ve çevre sorunları gibi konuları içeren kitaplarla tanışması, onların empati yeteneklerini geliştirerek farklı bakış açılarına açık olmalarını sağlar. Bu bilinçte olan çocuklar, önce kendi hayatlarına ilişkin kararları verebilen, sonrasında da yaşadığı toplumu dönüştürebilen bireyler olarak güçlenirler.

Bu tür kitapların, çocukların düşünme yeteneklerini geliştirmelerine ve eleştirel düşünme becerilerini güçlendirmelerine olanak sağladığına dair bulgulara ek olarak yetişkinlerin kendilerini görme, kalıp yargılarını fark etme ve çocuğun bakış açısını algılayabilmeleri bakımından önemi büyüktür. Bu nedenle, ebeveynler, eğitimciler, yazarlar ve toplumun diğer üyeleri çocukların erişimine uygun, çeşitli ve nitelikli kitapların üretilmesi ve yaygınlaştırılması için birlikte çalışmalıdır. Çocukların erişimine uygun ve kapsayıcı edebi eserlerin sağlanması ve teşvik edilmesi, toplumun daha adil, hoşgörölü ve eşitlikçi bir yapıya doğru ilerlemesine yardımcı olur. Çocuk edebiyatı, sadece eğlendirici bir araç değil, aynı zamanda toplumsal değişim ve dönüşüm için bir fırsattır. Çocuk edebiyatında, kalıplardan uzak, yaratıcı, ezberbozan anlatı ve illüstrasyonlar aracılığıyla, çocuğun ve hatta kitabı okuyan yetişkinin düşünce alışkanlıklarının yeniden şekillenmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akbaş, A. (2020). Türkiye’de Çeviri Çocuk Edebiyatı. Erişim tarihi: 20 Ocak 2024, <https://www.cocukyazini.com/Home/PostRead/219?baslik=Turkiye-de-Ceviri-Cocuk-Edebiyatı> adresinden alındı.
- Akgül, A. (2016). Yıpranan Nesne, Kaybolan Benlik: Fikrimin İnce Gülü Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme. *Edebiyat Eleştiri Dergisi*, (5), 151-171. *Monograf Journal*. Erişim tarihi: 1 Ocak 2024, <http://monografjournal.com/sayilar/5/yipranan-nesne-kaybolan-benlik-monograf-sayi-5.pdf> adresinden alındı.
- Aliosman, N., ve Karaata, E. (2023). Resimli Çocuk Kitaplarında Soyutlama ve Antropomorfik Yaklaşımlarla Kavram Anlatımı ve Karakter Tasarımı Örneği. *Marmara Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 14(2), 1-21. <https://doi.org/10.29228/sanat.26>
- Althusser, L. (2000). *Devletin İdeolojik Aygıtları* (4. Baskı). (Çev. Alp, Y., Özışık, M.) İstanbul: İletişim
- Alver, F. (2004). *Neil Postman'ın Çocukluğun Yok Okul Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi*. İletişim: Araştırmaları, 2(2), 129-141.
- Araz, Y. (2010). Çocuk Kitaplarını Resimlemede Dijital Teknolojinin Kullanılması Üzerine Bir Araştırma. [Yayın no. 265539] (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Arıca, F., Çakır, C., ve Kağnıcı, D. Y. (2022). Kırılgan Gruplar Özelinde Afetlerde Psikososyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(1), 176-187. Erişim tarihi: 1 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2641779>
- Barroux. (2015). *Nerede Bu Fil?* (T. Bayındır, Çev.). Redhouse Kidz

- Barroux. (2023). *Hoşgeldiniz*. (O. Aydın, Çev.). İstanbul: Redhouse Kidz
- Barthes, R. (2000). *Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler*. (R. Akçakaya, Çev.). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları
- Baş, B., ve Kapusızoğlu, F. (2023). Sorun Odaklı Çocuk Edebiyatına Farklı Açılardan Bakmak: Genetik, Metinden Metine, Biçimsel, Dönüşümsel ve Sosyokültürel Eleştiri. *Türkbilig*, 2023(46), 153-170.
- Başhan, R. D., ve Metin, O. (2023). Eşitsizliği Alternatif Kavramlarla Tartışmak: Dezavantajlılık, Kırılganlık, Yaralanabilirlik. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(65), 3040-3048. Erişim tarihi: 1 Ocak 2024, <https://journalofsocial.com/files/josasjournal/690ed335-e158-472d-b159-b8a1eb975443.pdf>
- Berger, J. (2006). *Görme Biçimleri*. (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Boef, I. C. (2014). “Eğitimdeki Sınırlara Meydan Okumak: Hollanda’daki Cinsel Çeşitliliğe Queer Pedagojik Yaklaşım”. *Queer Pedagoji*, cilt (1), 20-24
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (3. Baskı). (Çev. Ertür, B.) İstanbul: Metis
- Çam, A. (2013). İktidar ve Özne Bağlamında Michel Foucault ve Judith Butler. Erişim Tarihi:15.11.2023, [http://www.academia.edu/2532869/%C4%B0ktidar ve %C3%96zne Ba%C4%9Flam%C4%B1nda Michel Foucault ve Judith Butler](http://www.academia.edu/2532869/%C4%B0ktidar_ve_%C3%96zne_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_Michel_Foucault_ve_Judith_Butler). adresinden alındı.
- Çankaya, D. (2014). “Eleştirel Pedagojiden Queer Pedagojiye: Queer Pedagoji Ne Kadar Mümkün”. *Queer Pedagoji*, cilt (1), 26-27
- Çekirdekçi, S., ve Toptaş, V. (2017). Bruner’in Zihinsel Gelişim İlkelerine Göre İlkokul Matematik Ders ve Çalışma Kitaplarında Geometri. *International Journal Of*

Education Technology and Scientific Researches, Issue: 2, pp. 72-86. Erişim tarihi: 7 Mart 2024, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/308854>

Çelik, E. (2020) “İnsan Hakları Bakımından Kırılgan Kavramına Bir Giriş Ve Kavramın Aihm Kararlarındaki Görünürlüğü”. *Dokuz Eylöl Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi* 22, sy. 1 (Mayıs 2020): 57-77. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.704840>.

Dedeoğlu, H., ve Erbasan, Ö. (2021). “Siyah Ambalajlı Çocuk ve Gençlik Kitapları: Türkiye’de Çocuk Edebiyatı ve Sansür”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, C V, S I, 1-17.

Demir Gürdal, A. (2013, Ekim/October). Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak. *Bölent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Faköltesi Dergisi*, 15(4), 1-26.

Demiral, S. (2023). *Çocukluk konumunu politik bir pratik olarak düşünmek*. Cogito: Çocuk Düşüncesi içinde (s. [45-84]). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Doğan, R. (2014). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. Ankara, Türkiye: Yıldırım.

Dündar, B. (2021). 21. Yüzyıl Türkiye’inde Çocuk ve Çocukluk Algısı: Değişen Anlam ve Önemi. [Yayın no. 678726] (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Eco, U. (2004). *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları

Erdoğan, D. (2014). *Foucault ve Beden*. Toplumsal Cinsiyet ve Beden. Ankara 08 Mart 2024 tarihinde [https://www.academia.edu/63254796/Foucault ve Beden](https://www.academia.edu/63254796/Foucault_ve_Beden) adresinden alındı.

Eroğlu, M. (2023). Çocukluk Döneminde Bilişsel Gelişim: Piaget ve Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Kuramlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Eğitim Ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 69-77. <https://doi.org/10.52974/jena.125827>

- Erşan, Ş. (2020, Eylül 5). Okul Öncesi Çocukların Gelişimsel Özellikleri ve Temel İhtiyaçları. Erişim tarihi: 1 Ocak 2024, https://www.researchgate.net/publication/344127090_OKUL_ONCESI_COCUKLARININ_GELISIMSEL_OZELLIKLERI_VE_TEMEL_IHTIYACLARI adresinden alındı.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. M. A. Kılıçbay,). (2. Baskı). Ankara: İmge
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi* (2. Baskı). (Çev. Tanrıöver, H. U.) İstanbul: Ayrıntı
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar* (Çev. O. Akınhay ve I. Ergüden, (4. baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Deliliğin Tarihi* (Çev. M. A. Kılıçbay, (7. baskı). İmge Kitabevi
- Franklin, B. (Der.). (1993). *Çocuk Hakları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökçearslan Çiftçi, E. (2023). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları. *Sosyoloji Dergisi*, Armağan Sayısı: 1-22.
- Güner, Ö. (2012). *Sağlık Bilgisi*. Ankara: Ada Yayınları
- Gürsoy, İ. (2013). “Gelişim Süreci İçinde Trans Kimlikler”. B. Şeker (Ed.), *Başkaldıran Bedenler* (ss. 138-146). İstanbul: Metis Yayınları
- Halperin, D. M. (2013). *Cinselliğin Bir Tarihi Var mıdır?* [Çev. Karlık, Ö.]. İçinde S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Ed.), *Queer Tahayyül* (ss. 87-118). İstanbul, Türkiye: Sel.
- Heller, S. (1989). *Sourcebook of Visual Ideas*. New York: Van Nostrand Reinhold.

- Helvacioğlu F. (1996). *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- İnal, K. (1999). Paternal Politikanın İdealist Çocuğu. *Dergipark*. 195-212. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auabfd/issue/39589/468275>.
- İnal, K. (2007). *Modernizm ve Çocuk: Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri*. İstanbul: Sobil Yayıncılık.
- Kartal, A., ve Şimşek, K. (2022). Çocuk Edebiyatının Başlangıcına Dair Bir Değerlendirme. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29). Erişim tarihi: 1 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2604918>
- Kivunja, C. (2015). Exploring the Pedagogical Meaning and Implications of the 4Cs “Super Skills” for the 21st Century through Bruner’s 5E Lenses of Knowledge Construction to Improve Pedagogies of the New Learning Paradigm. *Creative Education*, 6(2). Erişim tarihi: 7 Mart 2024, <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=54177>
- Koyuncuoğlu, A. (2021). Çocuk Edebiyatının Dünya’daki ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi. *Spor, Eğitim ve Çocuk*, 1(1), 1-16. DOI: 10.5505/sec.2021.25743
- Köse, E. (2013). “Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet İkiciliği Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar ya da Doğa “Doğal mıdır?”. *Doğubatı Dergisi*. Toplumsal Cinsiyet II, cilt (64), 37-52
- Lionni, L. (2023). *Pezzettino* (25. Baskı). Resimleyen: Leo Lionni. (Çev. Kemal Atakay). Ankara: Elma Çocuk
- Matheiu, C. N. (2000). “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”. H. Hırata, F. Laborie, H. L. Doare ve D. Senotier (Ed.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 82-93). İstanbul: Pusula

- Nicolapaulu, A. (2004). Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 37(2), 137-169. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000100
- Nişanyan Sözlük. (Erişim tarihi: 2024, Nisan 24). “İllüstrasyon”. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/ill%C3%BCstrasyon> adresinden alındı.
- Özbek, A. (2022). Çocuk Edebiyatında Çok Değnilmeyen, Zorlu Konular. *Bianet.org*. Erişim tarihi: 20 Ocak 2024, <https://bianet.org/haber/cocuk-edebiyatinda-cok-deginilmeyen-zorlu-konular-243744> adresinden alındı.
- Özdemir, A. ve Çınar, F. (2014a). *Hayat Bilgisi 2: 1. Kitap* (5. Baskı). Ankara: Meb
- Özdemir, A. ve Çınar, F. (2014b). *Hayat Bilgisi 2: 2. Kitap* (5. Baskı). Ankara: Meb
- Özcan, S. (2023). “Çocuk Edebiyatında Çıtır Çıtır Felsefe Serisinin Üst Düzey Düşünme Becerilerini Kazandırmadaki Rolü”. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 7(1), 118-129.
- Özkan, F. M. (2020). Çocuğa Çocuk Bakışıyla Bakabilen bir Edebiyat, Nesne Çocuktan, Özne Çocuktan. Erişim tarihi: 20 Ocak 2024, <https://www.cocukyazini.com/Home/PostRead/210?baslik=Cocuga-Cocuk-Bakisiyla-Bakabilen-Bir-Edebiyat-Nesne-Cocuktan-Ozne-Cocuga> adresinden alındı.
- Ruurs, M., ve Badr, N. A. (2022). *Taşın Adımlar: Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu* (4. Baskı). Resimleyen: Nizar Ali Badr. (Çev. Esin Pervane). Eskişehir: Nesin Yayınevi.
- Sauermann, M. (2018). *Ufaklık ve Canavar* (2. Baskı). Resimleyen: Uwe Heidschötter. (Çev. Ümit Mutlu). İzmir: Uçanbalık
- Selek, P. (2011). *Maskeler, Süvariler, Gacılar: Ülker Sokak'ta Bir Alt Kültürün Dışlanma Mekanı*. Ankara, Türkiye: Ayizi.

- Sevinçli, B. (2020, Ekim 7). Bir mesele olarak çocuk edebiyatı: Yazarlar anlatıyor. *Gazete Duvar*. Erişim Tarihi: 20 Ocak 2024 <https://www.gazeteduvar.com.tr/bir-mesele-olarak-cocuk-edebiyati-yazarlar-anlatiyor-haber-1500809> adresinden alındı.
- Smith, M.K. (2002). ‘Jerome S. Bruner and the Process of Education’. The Encyclopedia of Informal Education. Erişim tarihi: 7 Mart, 2024, <http://www.infed.org/thinkers/bruner.htm> adresinden alındı.
- Şenol, D., ve Taş, S. (2020). Çocukluğa Yönelik Sosyolojik Teorilerin Paradigma Düzeyinde Sınıflandırılması. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(83), 185-202.
- Şentürk, İ. ve Turan, S. (2012). “Foucault’un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, cilt (18), 243-272 7 Mart 2024 <https://www.academia.edu/26725489> adresinden alındı.
- Şimşek Aksin, M. (2019). Queer ve Feminist Pedagojiler Temelinde Ankara’da Lise Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma (Yayın no. 558335) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi] <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Şirin, M. R. (2000). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı (3. baskı)*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tan, M. (1989). Çağlar Boyunca Çocukluk. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 71-88.
- Tan, S. (2023). *Kızıl Ağaç (3. Baskı)*. Resimleyen: Shaun Tan. (Çev. Seda Ersavcı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Toom, A. (2015). Teaching Leo Vygotsky's Theory of Sociocultural Development with the Use of Literature and Information Technology. *Academic Research of SSaH* 2015, 60-76. Prague, Czech Republic: Czech Technical University. Erişim tarihi: 7 Mart 2024,

https://touro scholar.touro.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1001&context=gse_pub

Uğur, E. (2021). Yazı ve Tipografi Final Ders Notları. İstanbul Üniversitesi. Erişim Tarihi: 17 Mart 2024 <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=yazi-ve-tipografi-2021---final.pdf> adresinden alındı.

Valdivia, P. (2021). *Nosotros (3. Baskı)*. Resimleyen: Paloma Valdivia. (Çev. Silma Alina Özkazanç). İstanbul: Notabene Yayınları.

Wright, E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm* (Çev. Kılıç, E.). İstanbul: Everest Yayınları

Winnicott, D. W. (2013). *Oyun ve Gerçeklik*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yılmaz, O., ve Yakar, Y. M. (2018). Türk Çocuk Edebiyatında Sorun Odaklı Yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29-42.

Young-Bruehl, E. (2021). *Çocuk Düşmanlığı*. (A. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim.

ÖZ GEÇMİŞ

Nazlı Enif DİPŞAR

Eğitim

Lisans 2007 Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Anasanat Dalı

İş/İstihdam

2022 – Halen İstanbul Büyükşehir Belediyesi Dairesi Başkanlığı
2022 İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü
2020-2022 Kartal Belediyesi Kadın ve Aile Hizmetleri Müdürü
2013-2022 Kartal Belediyesi Kreş Müdürü
2011-2013 Kartal Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürü
2010-2011 Kartal Belediyesi Bilgi İşlem Müdürü
2009-2010 İlmisimya Fotoğraf
2007-2009 Sabah Gazetesi Fotoğraf Editörü
2002-2007 Fotoğraf Asistanı Ahmet Ağaoğlu
1999-2002 İBB Şehir Tiyatroları oyuncu
1993- 1996 Dormen Tiyatrosu oyuncu

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

2022 İstanbul Kent Konseyi Yürütme Kurulu
2021 Toplumsal Eşitlik Derneği
2020 Kadın Adayları Destekleme Derneği
2020 Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği
2000 Kadın Emekğini Değerlendirme Vakfı
1999 WINPEACE (women's initiative for peace)
1987 Büyükada Deniz Kulübü

Alınan Burs ve Ödüller

2024	SES Eşitlik ve Kadın Platformu Yılın Kadını Ödülü
1999	American Field Service (AFS) öğrenci değişim programı bursu

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Kitap:

2007	Yazarların İstanbul'u, Yazar fotoğrafları Merkez Kitap
------	--

Sergi:

2015	Fotoğraf Sergisi İçerdekiler, Kadın Sığınma Evleri, Beyoğlu
2000	Karma sergi 360 Derece İstanbul, Beyoğlu, İstanbul
1999	Fotoğraf Sergisi Bad Girls, Washington D.C , ABD
1998	Karma Resim Sergisi, Washington D.C., ABD
1997	Karma Resim Sergisi, Pera Sanat, Beyoğlu

